

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสร้างวัดมหาคณพินิต สามโคก

จังหวัดปทุมธานี

--เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ--

โครงการวิจัยเพื่อรับทุนจากกองทุนวิจัยคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ประจำปีงบประมาณ 2558

มรดกทางวัฒนธรรม: การสร้างตัวตนคนมอญสามโคก
จังหวัดปทุมธานี

โดย

นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค

นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

งานวิจัย เรื่อง “มรดกทางวัฒนธรรม: การสร้างตัวตนคนมอญสามโคก จังหวัดปทุมธานี” ฉบับนี้เกิดขึ้นภายใต้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับ มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญสามโคก ซึ่งเป็นกลุ่มคนมอญที่อยู่ใกล้กับพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

งานวิจัยดังกล่าวต้องการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของคนมอญสามโคก โดยเฉพาะเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมและดำเนินชีวิตของคนมอญสามโคก อีกทั้งต้องการเข้าใจถึงกระบวนการสร้างตัวตน การสืบทอดและส่งผ่านความเป็นมอญสามโคก โดยผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งคนมอญสามโคกและปทุมธานีโดยรวม และเน้นศึกษาอีก 2 ชุมชน คือ คนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือและชุมชนเจดีย์ทอง ทั้งนี้เอกสารและแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาใช้มีทั้งจากหนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์และการสัมภาษณ์คนมอญในพื้นที่ปทุมธานี สามโคก ศาลาแดงเหนือและเจดีย์ทอง

งานวิจัย เรื่อง “มรดกทางวัฒนธรรม: การสร้างตัวตนคนมอญสามโคก จังหวัดปทุมธานี” ฉบับนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เพราะเชื่อว่าข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้นอกจากจะช่วยให้เข้าใจความเป็นมอญสามโคก (หนึ่งในชุมชนทางชาติพันธุ์ในปทุมธานีและลุ่มน้ำเจ้าพระยา) มากยิ่งขึ้นภายใต้สังคมความหลากหลายในปัจจุบัน ยังเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ต่อไปในอนาคตทั้งของกลุ่มชาวมอญสามโคกเองหรือพิพิธภัณฑสถานศาสตร์เฉลิมพระเกียรติและคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงเกิดการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันในอนาคตต่อไป

หากงานวิจัย เรื่อง “มรดกทางวัฒนธรรม: การสร้างตัวตนคนมอญสามโคก จังหวัดปทุมธานี” ฉบับนี้มีข้อดีอยู่บ้างขอมอบให้แก่คนมอญสามโคก จังหวัดปทุมธานีทุกท่าน

เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ทบทวนวรรณกรรม	2
1.3 วัตถุประสงค์	11
1.4 ขอบเขตการวิจัย	11
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	11
1.6 วิธีการดำเนินงานวิจัย	12
1.7 คำถามงานวิจัย	12
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	13
บทที่ 2 มอญในประเทศไทย ปทุมธานีและสามโคก	
2.1 มอญในประเทศไทย: เหตุการณ์และความเป็นมา	14
2.2 มอญในปทุมธานี: เรื่องเล่า ถิ่นฐาน บ้านเรือน	18
2.3 มอญในสามโคก: หมูบ้าน พื้นที่อยู่อาศัย	23
บทที่ 3 คนมอญสามโคกและปทุมธานี	
3.1 มรดกทางวัฒนธรรมมอญสามโคกและปทุมธานี	31
3.1.1 ความเชื่อของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี	32
3.1.2 ประเพณีและพิธีกรรมของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี	34
3.1.3 ศิลปะและการละเล่นของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี	42
3.1.4 การแต่งกายของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี	47
3.1.5 ภูมิปัญญาของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี	48
3.2 การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนคนมอญ และการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรม	50
3.3 การธำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสาย รามัญจังหวัดปทุมธานี	52
บทที่ 4 คนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	
4.1 ตัวตนคนมอญศาลาแดงเหนือ	58
4.1.1 ข้อมูลทั่วไปหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ	58
4.1.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์	58
4.1.3 ลักษณะทางสังคม	59
4.2 มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	59
4.2.1 ประเพณี 12 เดือนของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	60
4.2.2 พิธีกรรมและการดำเนินชีวิตของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	63

4.2.3	วัฒนธรรมของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	64
4.3	การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	70
4.3.1	หน่วยงานภาครัฐ	71
4.3.2	สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี	75
4.3.3	ชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	75
บทที่ 5	คนมอญชุมชนเจดีย์ทอง	
5.1	ตัวตนคนมอญชุมชนเจดีย์ทอง	80
5.1.1	ภูมิหลังประวัติศาสตร์	80
5.1.2	ลักษณะทางกายภาพของชุมชน	80
5.1.3	ประชากร	80
5.1.4	การประกอบอาชีพ	81
5.1.5	การตั้งบ้านเรือนและความเป็นอยู่	82
5.1.6	องค์ประกอบสำคัญของชุมชน	82
5.2	มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนเจดีย์ทอง	82
5.2.1	ประเพณี 12 เดือน และความเชื่อของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง	83
5.2.2	มรดกวิถีชีวิตของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง	86
5.2.3	มรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง	90
5.3	การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนเจดีย์ทอง	93
5.3.1	กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม	93
5.3.2	ลักษณะประชากรและสังคม	95
5.3.3	ความทันสมัยในสังคม	97
5.3.4	สภาพแวดล้อมและปัจจัยทางภูมิศาสตร์	98
5.3.5	ศักยภาพของคนมอญเจดีย์ทองในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม	98
บทที่ 6	บทสรุป	100
	บรรณานุกรม	109
	ภาคผนวก	113

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปที่ 1 : แผนที่ De Groote Siamse Rievier Me-nam ของชาวฮอลันดา	19
รูปที่ 2 : แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยอยุธยาที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ เดอ ลา ลูแบร์	20
รูปที่ 3 : แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านมอญสามโคก สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา	29
รูปที่ 4 : ห่อผ้าฝีมอญ	32
รูปที่ 5 : บรรยายภาพพิธีการไหว้ผีปะจู้	33
รูปที่ 6 : บรรยายภาพพิธีการไหว้ผีปะจู้	33
รูปที่ 7 : สำหรับข้าวแช่	34
รูปที่ 8 : ชาวมอญร่วมกันก่อพระเจดีย์ทราย	35
รูปที่ 9 : ทางหงส์ ธงตะขาบผูกติดกับเสาหงส์ของวัด ในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์	38
รูปที่ 10 : อาโหนดเงิน. คณะดนตรีเสนาะ ศิษย์วัดหงษ์ปทุมมาวาส จังหวัดปทุมธานี	42
รูปที่ 11 : การแสดงมอญรำของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายมอญจังหวัดปทุมธานี	43
รูปที่ 12 : ภาพบรรยายภาพประเพณีแข่งลูกหนูจังหวัดปทุมธานี ประจำปี 2558	45
รูปที่ 13 : ลักษณะการแต่งกายของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี	48
รูปที่ 14 : นักเรียนจากโรงเรียนวัดเจดีย์หอย กำลังฝึกปักสไบมอญ	53
รูปที่ 15 : นายประพัฒน์ กองศรี ผู้นำในการสืบทอดมอญรำ	55
รูปที่ 16 : ทางหงส์ ธงตะขาบขนาดเล็ก	56
รูปที่ 17 : บรรยายภาพงานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญปทุมธานี ประจำปี 2558	57
รูปที่ 18 : อนุสาวรีย์พระอาจารย์บุญนาค ปทุมโม บริเวณหลังวัดศาลาแดงเหนือ	64
รูปที่ 19 : การแต่งกายของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	66
รูปที่ 20 : เรือโบราณของชาวศาลาแดงเหนือ	67
รูปที่ 21 : บ้านมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือนิยมยกใต้ถุนสูง	68
รูปที่ 22 : บ้านมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือนิยมยกใต้ถุนสูง	68
รูปที่ 23 : บ้านมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือนิยมยกใต้ถุนสูง	68
รูปที่ 24 : หอไตรปิฎก วัดศาลาแดงเหนือ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 7	68
รูปที่ 25 : หอไตรปิฎก วัดศาลาแดงเหนือ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 7	68
รูปที่ 26 : หอไตรปิฎก วัดศาลาแดงเหนือ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 7	68
รูปที่ 27 : เจดีย์ประจำวัดศาลาแดงเหนือ ปัจจุบันเป็นทรงมูเตา	69
รูปที่ 28 : กุฏิพระอาจารย์บุญนาค ปทุมโม ที่ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบยุโรป	69
รูปที่ 29 : ศาลาการเปรียญวัดศาลาแดงเหนือในปัจจุบัน	70
รูปที่ 30 : ศาลาการเปรียญวัดศาลาแดงเหนือในปัจจุบัน	70

รูปที่ 31 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “การสอนภาษามอญ”	72
รูปที่ 32 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “การสอนภาษามอญ”	72
รูปที่ 33 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “การสอนภาษามอญ”	72
รูปที่ 34 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “อาหารชาวมอญ”	72
รูปที่ 35 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “อาหารชาวมอญ”	72
รูปที่ 36 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “อาหารชาวมอญ”	72
รูปที่ 37 : ป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนร่วมบริจาคเงินสร้างพิพิธภัณฑวัดศาลาแดงเหนือ	76
รูปที่ 38 : ป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนร่วมบริจาคเงินสร้างพิพิธภัณฑวัดศาลาแดงเหนือ	76
รูปที่ 39 : การสวดมนต์ภาษามอญของกลุ่มผู้สูงอายุชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	77
รูปที่ 40 : การสวดมนต์ภาษามอญของกลุ่มผู้สูงอายุชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	77
รูปที่ 41 : สไล่มอญแบบมอญน้ำเค็ม ของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	77
รูปที่ 42 : สไล่มอญแบบมอญน้ำเค็ม ของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ	77
รูปที่ 43 : ธงตะขาบขนาดเล็ก นิยมนำไปประดับสถานที่ในงานรื่นเริงและงานประเพณีต่างๆ	78
รูปที่ 44 : ธงตะขาบขนาดเล็ก นิยมนำไปประดับสถานที่ในงานรื่นเริงและงานประเพณีต่างๆ	78
รูปที่ 45 : การเข้าวัดทำบุญของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง	86
รูปที่ 46 : ศาลเจ้าแม่เมลิ ศาลประจำหมู่บ้านมอญ ชุมชนเจดีย์ทอง	91
รูปที่ 47 : เจดีย์ทอง ตั้งเด่นกลางวัดเจดีย์ทอง ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี	92
รูปที่ 48 : อนุสาวรีย์ทรงเก้งเงินที่เก็บอัฐิพระอุปัชฌาย์น้อย	92
รูปที่ 49 : พระพุทธรูปปางสะดุ้งมาร แบบทรงมอญจากเมืองมะละแหม่ง	93
รูปที่ 50 : เรือค้าขายของชาวมอญในอดีต	117
รูปที่ 51 : เรือค้าขายของชาวมอญในอดีต	117

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

มอญเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อพยพจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ประเทศไทยในปัจจุบันมาเป็นเวลาช้านาน โดยชาวมอญที่เข้ามาได้ตั้งที่อยู่อาศัยในหลายๆพื้นที่ไม่ว่าจะเป็น อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี อ.โพธาราม จ.ราชบุรี อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี รวมถึง อ.เมือง และ อ.สามโคก จ.ปทุมธานี เป็นต้น

ในพื้นที่ อ.สามโคก จ.ปทุมธานี ถือเป็นหนึ่งชุมชนใหญ่ที่มีกลุ่มชาวมอญอาศัยอยู่ โดยอยู่อาศัยกระจายไปยังหมู่บ้านต่างๆถึง 16 หมู่บ้าน ตลอดสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา คือ บ้านท้ายเกาะใหญ่ บ้านเมตตาราม บ้านวัดพลับ บ้านศาลาแดง บ้านเต็ง บ้านกลาง บ้านเจดีย์ทอง บ้านสวนมะม่วง บ้านอำพ บ้านสามเรือน บ้านโพธิ์ บ้านตากแดด บ้านบางเตย บ้านสามโคก บ้านท้องคุ้ง และบ้านกระแซง ชาวมอญสามโคกมีอาชีพการค้าขาย ในอดีตจะต่อเรือกระแซงมอญค้าขายเครื่องปั้นดินเผาเป็นหลัก นอกจากนี้ยังทำจักสานและทำไร่ทำนา เป็นสำคัญ

เรื่องราวความเป็นมอญสามโคกถูกรับรู้ผ่านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑ์วัดสิงห์ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่จัดขึ้นภายในวัด เป็นที่รวบรวมสิ่งของสำคัญในอดีตของชุมชน และ พิพิธภัณฑ์บ้านมอญสามเรือน ภายในจัดแสดงสิ่งของเกี่ยวกับคนมอญไม่ว่าจะเป็นเอกสาร เสื้อผ้า อุปกรณ์ทำกิน เป็นต้น ไม่เพียงเท่านั้นกลุ่มคนมอญยังได้จัดกิจกรรมขึ้นตลอดแทบทุกปี และในปี 2557 มอญสามโคกได้จัดกิจกรรมใหญ่ๆ อาทิเช่น

“ประเพณีเดินแห่ทางหงส์ ช่วงสงกรานต์ สืบสานส่งต่อลูกหลาน” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2557 ชาวมอญในเขตอำเภอสามโคกได้ร่วมกันแห่ทางหงส์ อันเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวมอญ โดยได้เดินแห่ตรงไปถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา ซึ่งถือเป็นประเพณีประจำปีที่เกิดขึ้นปีละครั้งช่วงวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ ทั้งนี้ภายในงานคนมอญได้ร่วมกันแต่งกายและเกล้าผมแบบมอญด้วย

“เล่าขานตำนานเมืองสามโคก” จัดขึ้นระหว่างวันที่ 31 ตุลาคม – 2 พฤศจิกายน 2557 เป็นงานเฉลิมฉลองครบรอบ 385 ปี เมืองสามโคกและครบรอบ 200 ปี จังหวัดปทุมธานี ภายในงานมีการแต่งหน้าเกล้าผมแบบมอญ มีนิทรรศการอาหารคาวหวานของไทยรามัญ มีการทำข้าวแช่ กวนกาละแม กวนข้าวเหนียวแดง การแสดงต่างๆ เช่น ขบวนแห่ทางหงส์-ธงตะขาบ การบรรเลงปี่พาทย์มอญ การรำมอญ การเสวนาพงศาวดารมอญ และการขับเสภาเล่าเรื่องย้อนยุคชาวมอญ รวมถึงมีการออกร้านของกลุ่มชาวมอญจากที่ต่างๆทั่วประเทศ

ด้วยกิจกรรมที่จัดขึ้นมาโดยตลอด และพื้นที่แหล่งเรียนรู้ตามชุมชน ทำให้ผู้วิจัยมุ่งสนใจประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ กระบวนการสร้างตัวตนและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมความเป็นมอญสามโคกเป็นสำคัญ ซึ่งงานวิจัยในประเด็นดังกล่าวมีน้อยมากเมื่อเทียบกับการศึกษากลุ่มมอญในพื้นที่อื่นๆไม่ว่าจะเป็นมอญที่พระประแดง สังขละบุรี ราชบุรี นนทบุรี เป็นต้น กล่าวคือ จากการสำรวจในเบื้องต้น

พบงานวิจัยที่เกี่ยวกับมอญสามโคก อยู่ 2 ชิ้น คือ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ: ศึกษากรณีหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของ พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา (2542) และ การธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ ชุมชนมอญตำบลกระแซง อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการชุมชน) มหาวิทยาลัยศิลปากร ของสุนิตย์ พงษ์พานิช (2550) แต่งานทั้ง 2 ชิ้นก็ยังไม่สามารถตอบโจทย์เกี่ยวกับมอญในพื้นที่สามโคกในภาพรวมได้

เอกสารการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับมอญสามโคกที่แจ้งการอนุรักษ์ สร้างตัวตน เผยแพร่ และสืบทอดความเป็นมอญมีปรากฏน้อยมาก ทั้งยังไม่ครอบคลุมเรื่องราวเกี่ยวกับมอญทั้งหมดของอำเภอสามโคก ประกอบกับพิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ อันเป็นหน่วยงานหนึ่งของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดตั้งในพื้นที่เขตปทุมธานี ใกล้เคียงกับอำเภอสามโคกและถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาวมอญ ได้มีพันธกิจที่จะสร้างเครือข่ายทั้งในเขตจังหวัดปทุมธานี และเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง การศึกษาเรื่องมอญสามโคกจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เพราะเชื่อว่าข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ นอกจากจะช่วยให้เข้าใจความเป็นมอญสามโคก (หนึ่งในชุมชนทางชาติพันธุ์ในปทุมธานีและลุ่มน้ำเจ้าพระยา) มากยิ่งขึ้นภายใต้สังคมความหลากหลายในปัจจุบัน ยังเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ต่อไปในอนาคตทั้งของกลุ่มชาวมอญสามโคกเอง หรือพิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติและคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงเกิดการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันในอนาคตต่อไป

1.2 ทบทวนวรรณกรรม

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรม เป็น 2 ลักษณะคือ

- 1.) การแบ่งกลุ่มวรรณกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ว่าด้วย “พื้นที่สามโคก” และ กลุ่มที่ว่าด้วย “มอญสามโคก”

จากการสำรวจวรรณกรรมในเบื้องต้น พบว่า งานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับ “พื้นที่ทั้งสามโคก” และรวมถึงปทุมธานีมีการตีพิมพ์อย่างมากมายไม่ว่าจะเป็นเอกสารงานวิจัย เอกสารสัมมนา หนังสือ วิทยานิพนธ์ และบทความ อาทิเช่น “เปิดตำนานเล่าขานเมืองปทุมธานี” เป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ในปี 2555 โดยศูนย์ประวัติศาสตร์เมืองปทุมธานี ภายในเนื้อหาได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของเมืองปทุมธานี พื้นที่สามโคก และกลุ่มชาวมอญที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ รวมถึงเรื่องราวการเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ 5 การสร้างคลองรังสิตฯ เป็นต้น ซึ่งเรื่องราวเนื้อหาได้สอดคล้องกับหนังสือ “สมโภชรัตนโกสินทร์ 200 ปี จังหวัดปทุมธานี” ที่จัดขึ้นในปี 2525 และ “ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดปทุมธานี” ปี 2527 โดย กรมการปกครอง นอกจากนี้ยังมีเอกสารเกี่ยวกับพื้นที่สามโคกโดยเฉพาะอีกด้วย เช่น เอกสารประกอบการสัมมนา “สามโคกกับความรู้เรื่องพิพิธภัณฑสถานและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ที่จัดโดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ และชาวสามโคก ในเอกสารได้กล่าวถึงความสำคัญของสามโคก ท้องถิ่นสาม

โคก ประวัติวัดในเขตสามโคก เครื่องถ้วย เตาโอ่งอ่าง รวมถึงวิถีชีวิตและอาหารการกินแบบมอญ ทั้งนี้เนื้อหาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของสามโคกได้สอดคล้องกับเนื้อหาในหนังสือ “ภูมิปัญญาสามโคก” ที่ตีพิมพ์ปี 2552 โดยโครงการบริการวิชาการแก่สังคม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ในส่วนของงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “มอญสามโคก” จากการสำรวจเบื้องต้น พบว่ามีเอกสารในลักษณะบทความอยู่ไม่น้อยที่กล่าวถึงเรื่องราวและวิถีชีวิต รวมถึงประวัติความเป็นมาของมอญสามโคก ไม่ว่าจะเป็นบทความเรื่อง “ชุมชนชาว (หมู) บ้านมอญสามโคก ปทุมธานี” เขียนโดย วีรวัฒน์ วงศ์ศุภไทย ตีพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรม ปี 2546 เนื้อหาได้กล่าวถึงประวัติของมอญสามโคกและลักษณะเด่นของชาวมอญที่ต่างจากที่อื่นทั้งเรื่องการสร้างที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน เป็นต้น ในศิลปวัฒนธรรมฉบับเดียวกัน ยังมีบทความ “แบกพาห้อยหิ้วหมา จากเมืองมอญถึงเมืองปทุมธานี” โดย ช่อมุ่ คนตรีเสนาะ เนื้อหากล่าวถึงประวัติของมอญ เป็นสำคัญ ในส่วนของเอกสารการวิจัยที่พบ คือ โครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนมอญ ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี” ของ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ ตีพิมพ์ปี 2543 เนื้อหาได้อธิบายถึงประวัติศาสตร์มอญและมอญสามโคก รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับมอญสามโคกในปัจจุบัน ตลอดจนได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาที่พบเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญสามโคกในพื้นที่แห่งนี้ นอกจากนี้ยังสำรวจพบวิทยานิพนธ์ ที่ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนมอญสามโคกโดยเฉพาะอีก คือ “เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ: ศึกษากรณีหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี” ของ พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา วิทยานิพนธ์ได้กล่าวถึงภูมิหลังทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของมอญในประเทศไทย วัฒนธรรมมอญของบ้านเจดีย์ทอง รวมถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชนมอญหมู่บ้านเจดีย์ทอง

จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าเอกสารเกี่ยวกับพื้นที่ทั้งสามโคก ปทุมธานี ตลอดจนมอญสามโคกมีผู้ให้ความสนใจศึกษาวิจัยเป็นจำนวนมาก แต่เอกสารส่วนใหญ่ที่พบกลับไม่มีงานชิ้นใดที่ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างตัวตนของกลุ่มคนมอญสามโคก และลักษณะของการสืบทอดความเป็นมอญในภาพรวมโดยเฉพาะ

2.) การวิเคราะห์วรรณกรรมที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับเรื่องของมอญ

“มอญในเมืองไทย” ของสุภรณ์ โอเจริญ ตีพิมพ์ในปี 2541 ซึ่งได้ศึกษาหมู่บ้านมอญ 3 แห่ง คือ ตำบลบ้านม่วง ตำบลคลองควาย และตำบลทรงคนอง โดยพบว่าชาวมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมของไทยได้เป็นอย่างดี จนสามารถนำไปสู่การผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย แต่กระบวนการดังกล่าวเป็นไปอย่างช้าและมีความต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ในเล่มดังกล่าวยังได้อธิบายให้เห็นถึงคำอธิบาย

2 กลุ่มใหญ่ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทยของกลุ่มคนมอญ คือ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวมอญ และปัจจัยที่ไม่สามารถตรงความเป็นกลุ่มเชื้อชาติมอญไว้ได้

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวมอญ คือ

- ความคล้ายคลึงกันทางประชากรและสังคมวัฒนธรรม กล่าวคือ ชาวมอญเป็นชนเผ่ามองโกลอยด์เช่นเดียวกับไทย ทำให้หน้าตาคล้ายกันมาก ถึงแม้สีผิวจะผิดแผกแตกต่างกันเล็กน้อย ส่วนการแต่งกายและการทำผมของหญิงมอญก็ได้รับอิทธิพลจากไทย คือ หญิงในชนบททั่วไปตัดผมสั้นแทนการเกล้ามวย ส่วนชายก็หันมาใส่กางเกงแทนการนุ่งสะล่องมากขึ้น

อาชีพจะทำนาเช่นเดียวกับคนไทย อีกทั้งโครงการทางสังคมของมอญและไทยต่างนับถือศาสนาพุทธ ทำให้เข้ากันได้ง่าย มีความร่วมมือร่วมใจกันในกิจกรรมทางศาสนา และมีการยึดหลักสังคมอาวุโสเช่นเดียวกัน

- การนับถือศาสนาเดียวกันและนโยบายของรัฐในการปกครองคณะสงฆ์ มอญและไทยต่างนับถือศาสนาพุทธนิกายเดียวกัน มีเพียงวินัยปฏิบัติเท่านั้นที่ต่างกันเพียงเล็กน้อย และแม้ว่าคณะสงฆ์รามัญในประเทศไทยจะมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองตนเอง และมีราชทินนามสำหรับพระสงฆ์รามัญอันดับต่างๆเป็นการเฉพาะ แต่คณะสงฆ์รามัญก็ต้องขึ้นกับคณะสงฆ์ไทยคณะใดคณะหนึ่งหรือไม่ก็ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งสิ่งนี้ทำให้คณะสงฆ์รามัญต้องรับนโยบายต่างๆจากวัดและคณะสงฆ์ไทย อันเป็นการส่งผลให้พระมอญค่อยๆผสมกลมกลืนเป็นไทย

โดยเฉพาะหลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองพระสงฆ์ปี 2445 ซึ่งมีผลให้คณะสงฆ์รามัญเหลือแต่ชื่อ เพราะไม่ได้ยกเป็นคณะเหมือนแต่ก่อน แต่ต้องไปขึ้นกับเมืองหรือคณะตามเขตที่วัดนั้นๆ ตั้งอยู่ และตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญก็สิ้นสภาพไปด้วย ต่อมาในปี 2454 ได้มีการยกเลิกการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบรามัญ ให้พระภิกษุสามเณรรามัญในประเทศไทยให้ศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทย โดยใช้หลักสูตรเดียวกับพระภิกษุไทย ซึ่งนโยบายดังกล่าวได้ส่งผลให้พระสงฆ์มอญและวัดมอญบางแห่งแทบไม่มีลักษณะแตกต่างกับวัดไทย เพราะไม่มีการสวดหรือเทศน์แบบมอญ นอกจากนี้ การไปวัดไทยของชาวมอญจะทำให้เกิดความใกล้ชิดกับคนไทยมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการผสมกลมกลืนเป็นไทยได้ง่าย เช่น กรณีของตำบลคลองควายและตำบลทรงคะนอง ที่ประชากรครึ่งหนึ่งไปวัดไทย

- การคบค้าสมาคมกับภายนอก จากอดีตที่สังคมมอญสามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว มีข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ในการติดต่อกับสังคมอื่น แต่เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น หมู่บ้านมีการขยายตัว การคมนาคมเจริญขึ้น ส่งผลให้ชาวมอญมีโอกาสสมาคมกับคนไทยมากขึ้น กลายเป็นสังคมมอญปนไทย และเป็นเหตุให้ชาวมอญเริ่มมีการปรับตัวเข้ากับสังคมไทย ดังเห็นได้จากการที่ชาวมอญตำบลทรงคะนองกับตำบลคลองควาย มีการติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มมากกว่าตำบลบ้านม่วง และสังคมก็เปิดกว้างมากกว่า

ปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถดำรงความเป็นกลุ่มเชื้อชาติมอญไว้ได้คือ

- การแต่งงานกับคนไทย การที่ชาวมอญมีโอกาสติดต่อกับคนไทยมากขึ้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบการแต่งงานขึ้น ซึ่งในอดีตมีหลักฐานปรากฏการแต่งงานระหว่างมอญกับไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนมากเป็นมอญชั้นหัวหน้าและบุตรหลานที่ได้รับราชการเป็นขุนนางในตำแหน่งต่างๆ ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์นอกจากจะมีกาแต่งงานระหว่างบุตรธิดาของขุนนางมอญและไทยแล้ว ยังมีการแต่งงานระหว่างมอญกับไทยในระดับสามัญชนทั่วไปด้วย ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาและไม่มีปัญหาแต่อย่างใด

ซึ่งจากการศึกษาชาวมอญใน 3 หมู่บ้าน พบว่า ชาวมอญทั้ง 3 ตำบลมีการแต่งงานกับคนไทยมากขึ้น โดยเฉพาะที่ตำบลคลองควายมีจำนวนมากถึง ร้อยละ 90 ที่ผู้ให้สัมภาษณ์และญาติพี่น้องแต่งงานกับคนไทย อีกทั้งเมื่อแต่งงานแล้วก็จะไปอยู่ร่วมกับคนไทย อันแสดงให้เห็นว่าชาวมอญได้ขยายตัวออกไปปะปนอยู่ในสังคมไทยมากขึ้น โอกาสในการผสมกลมกลืนเป็นคนไทยยิ่งมากขึ้น

- ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีมีความเชื่อเดิมเลื่อมเลื่อมลง การที่ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาวมอญที่ต่างไปจากไทย ซึ่งในอดีตชาวมอญสามารถรักษาไว้ได้อย่างดี เนื่องจากได้อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ค่อนข้างโดดเดี่ยวจากสังคมภายนอก ต่อมาเมื่อติดต่อกับภายนอกมากขึ้น อิทธิพลจากภายนอกจึงเข้ามาปะปนในสังคมมอญ ทำให้ไม่สามารถรักษาเอกลักษณ์ในด้านภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่สมบูรณ์ไว้ได้

การติดต่อกับภายนอกทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชาวมอญต้องหันมาใช้ภาษาไทยเพิ่มขึ้นอีก 1 ภาษา กล่าวคือ สังคมมอญเปิดกว้างเท่าใด การใช้ภาษาไทยก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น และภาษามอญก็ถูกใช้น้อยลง ทำให้ภาษามอญค่อยๆ เลื่อมไปจนปรากฏว่าคนมอญบางกลุ่มในปัจจุบันไม่สามารถพูดและเขียนภาษามอญได้

การปฏิรูปการศึกษาทั้งในส่วนของฆราวาสและคณะสงฆ์ก็เป็นแรงผลักดันที่ทำให้การใช้ภาษามอญลดน้อยลง ซึ่งจากการศึกษาของทั้ง 3 ตำบล ทำให้ทราบว่า ในวัยเด็กชาวมอญจะเรียนรู้การใช้ภาษามอญเป็นภาษาแรก แต่พอเข้าโรงเรียนก็จะทิ้งภาษามอญหันมาเรียนและใช้ภาษาไทยมากขึ้นทั้งในและนอกโรงเรียน อีกทั้งผู้ปกครองส่วนใหญ่ยังรู้สึกเฉยๆ ที่ลูกหลานหันมาใช้ภาษาไทยแทนภาษามอญ โดยเฉพาะชาวมอญในตำบลทรงคนองและคลองควายที่มีการเลื่อมในการใช้ภาษามอญมากกว่าตำบลบ้านม่วง

ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวมอญก็อยู่ในสภาพกำลังเลื่อมเช่นเดียวกับภาษา เนื่องจากในท้องถิ่นบางแห่งมีความเชื่อเกี่ยวกับการนับผีลดจางลง การรำผีหรือการทำพิธีต่างๆเกี่ยวกับการนับถือผีก็สูญหายไป เช่น ที่ตำบลคลองควาย ไม่มีการรำผีมาเป็นเวลา 30-40 ปีแล้ว เพราะไม่มีคนทำเป็น ส่วนตำบลทรงคนองและท่าม่วง ยังคงมีการรำผีกันอยู่ โดยเฉพาะที่ท่าม่วงที่มีการรำผีเฉลี่ยปีละ 30-40 ครั้ง อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องการรำผีได้

ค่อยๆ จางลง โดยเฉพาะที่ตำบลทรงคนอง ซึ่งประชากรน้อยรายที่จะรู้และเข้าใจพิธีดังกล่าว ซึ่งส่วนน้อยที่รู้ต่างมีอายุมากแล้ว

ทางด้านประเพณีอื่นๆ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่นการแต่งงาน แต่เดิมพระจะไม่มาร่วมพิธี แต่ปัจจุบันที่ตำบลทรงคนองมีพระมาร่วมในพิธีแล้ว ประเพณีต่างๆของมอญในตำบลทรงคนอง มีเพียง ร้อยละ 48 ที่ยังคงจัดงานต่างๆ เป็นแบบมอญ ร้อยละ 40 จัดแบบมอญปนไทย และร้อยละ 12 จัดแบบไทย

- นโยบายของรัฐในการทำให้คนมอญมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทย ตามกฎหมายแรกอพยพเข้ามา กล่าวคือ ในอดีตคนมอญในประเทศไทยมีฐานะเป็นไพร่หลวง ต้องรับราชการเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป การที่มอญมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทยตามกฎหมายทำให้มีการแยกออกไปจากคนไทยในการทำสำมะโนประชากรในสมัยต่อมา รัฐบาลดังกล่าวทำให้มอญสามารถดำรงความเป็นกลุ่มเชื้อชาติเป็นเอกเทศแยกออกไปจากคนไทยได้โดยเด็ดขาด จึงเปิดโอกาสให้มีการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยได้ง่าย
- การรื้อวิทยาการและความเจริญจากภายนอกทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพแวดล้อมให้ทันสมัยขึ้น การปรับตัวให้เข้ากับความเจริญในสมัยใหม่ได้ทำลายเอกลักษณ์ความเป็นมอญลงและทำให้ชาวมอญได้ใกล้ชิดกับสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การผสมกลมกลืนเป็นไทยได้ง่ายในเวลาต่อมา ทั้งนี้เนื่องจากการที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงมีความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ในทางกลับกันได้ทำลายความเชื่อเก่าๆลง เช่น ความเจริญทางสาธารณสุข ที่คนมอญหันมาใช้บริการทางการแพทย์สมัยใหม่มากกว่าการรักษาแบบโบราณไสยศาสตร์ แต่ก็มีบางกลุ่มคนที่ยังคงรักษาทั้ง 2 ทาง โดยให้เหตุผลว่า โรคบางโรคการรักษาสมัยใหม่ก็รักษาไม่หาย ต้องไปหาพระรดน้ำมนต์ บางครั้งก็ต้องพึ่งหมอผีเข้าทรงช่วยในการรักษา ส่วนในการคลอดบุตร ชาวมอญได้หันไปรับบริการที่สถานพยาบาลมากกว่าหมอตำแยในหมู่บ้าน

ผลงานของสุภรณ์ โอเจริญ ได้แสดงให้เห็นว่าชาวมอญใน 3 ตำบลที่ทำการศึกษามีแนวโน้มในการผสมกลมกลืนเป็นไทยมากขึ้นตามลำดับ แต่ระดับของการผสมกลมกลืนของแต่ละแห่ง แต่ละพื้นที่ต่างขึ้นขึ้นขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ ฐานะและอาชีพ กล่าวคือ ชาวมอญบ้านม่วงมีอัตราการผสมกลมกลืนต่ำที่สุด เพราะตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมือง การติดต่อทางรถยนต์มีน้อย ส่วนใหญ่จะใช้วิธีเดิน ขี่จักรยานหรือเรือ ทำให้สังคมบ้านม่วงค่อนข้างอยู่โดดเดี่ยว สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นมอญไว้ได้มากกว่าอีก 2 ตำบล ส่วนตำบลคลองควายมีหมู่บ้านปะปนกับคนไทย การคมนาคมเข้าสู่หมู่บ้านสะดวกมากกว่า อีกทั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ ทำให้มีการติดต่อกับคนภายนอกได้ง่าย และตำบลทรงคนองมีที่ตั้งและภูมิประเทศเอื้อต่อการผสมกลมกลืนมากที่สุด เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ในอำเภอพระประแดง ใกล้กรุงเทพฯ และมีการคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็ว

ด้านฐานะและอาชีพของชาวมอญทั้ง 3 ตำบล แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยตำบลบ้านม่วงมีฐานะยากจนที่สุด สภาพความเป็นอยู่ไม่ดีเท่าตำบลคลองควายและทรงคนอง อาชีพของชาวมอญในตำบลบ้านม่วง และตำบลทรงคนอง คือ ทำนา ส่วนที่ตำบลคลองควายมีอาชีพค้าขายทางเรือ ดังนั้นตำบลบ้านม่วงและทรงคนองจึงมีการรวมกลุ่มในหมู่บ้านของตนเองมากกว่าตำบลคลองควาย ทำให้สามารถรักษาประเพณีต่างๆไว้ได้ เช่น การรำผี เนื่องจากได้อยู่รวมกัน โอกาสในการประกอบพิธีก็มีมากกว่าและเป็นไปได้ง่าย จึงมีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ต่างกับที่ตำบลคลองควายที่มีอาชีพค้าขายทางเรือ ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในเรือ โอกาสในการอยู่รวมกันมีน้อยเพียงปีละ 1-2 ครั้งเท่านั้น ทำให้ชาวมอญกลุ่มนี้ค่อนข้างห่างเหินจากขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอง ประเพณีจึงค่อยๆ สูญหายไป

“การศึกษาชุมชนมอญในพื้นที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ” ของ ผุสดี ทิพทัส และ สุวัฒนา ธาดานิติ ตีพิมพ์ปี 2532 โดยได้ศึกษาชุมชนมอญในอำเภอพระประแดง ทั้งหมด 16 หมู่บ้านใน 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางพิง ตำบลตลาด ตำบลทรงคนอง ซึ่งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และตำบลบางหญ้าแพรก ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งกรุงเทพฯ

ลักษณะทั่วไปของชุมชนมอญส่วนใหญ่ต้องอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง อาทิ หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองลัดหลวง ได้แก่ บ้านสะพานช้าง บ้านตา บ้านอะเร็น บ้านเวชะราว บ้านดั่ง บ้านโงก่าง และบ้านเชียงใหม่ ส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก และสามารถติดต่อกันทางน้ำได้ ส่วนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองลัดคนอง ได้แก่ บ้านทะมั่ง และบ้านดองอู นอกจากนี้หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านทิศใต้ ได้แก่ บ้านเตื่อ บ้านจิงปี และทางทิศเหนือ เช่น อะมั่ง ซึ่งสภาพชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก มีคนมอญเหลืออยู่น้อยลง สภาพบ้านเรือนไม่ค่อยดี ส่วนบ้านทรงคนอง ซึ่งมีด้านหนึ่งติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ยังคงมีสภาพดั้งเดิมของชุมชนและกลุ่มอาคารบ้านเรือนรุ่นเก่ายังเหลืออยู่ค่อนข้างมาก

สำหรับหมู่บ้านที่อยู่ในชุมชนกลางตัวเมือง อันเป็นย่านพานิชยกรรม โรงเรียน และอาคารราชการ ได้แก่ บ้านแซ่ และบ้านโรงเกี๋ยง ส่วนบ้านเดิงอะโหมจะอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเพียงหมู่บ้านเดียว และอยู่ห่างจากแม่น้ำ มีชุมชนหนาแน่นและมีโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณใกล้เคียงหลายแห่ง

ความเชื่อของคนมอญ พบว่า คนมอญรุ่นเก่ายังมีความเชื่อในเรื่องโชคลางและข้อห้ามต่างๆ ตลอดจนยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อดั้งเดิม เช่น ไม่นิยมมีห้องพระ หรือมีพระพุทธรูปไว้ในบ้าน ห้ามนำตุ๊กตาหรือรูปจำลองของสัตว์บางชนิด เช่น หมู เต่า ช้าง เข้าบ้าน ห้ามหญิงมีครรภ์หรือเด็กไว้ผมจุกของตระกูลอื่นมาอนค้ำที่บ้าน เป็นต้น ส่วนความเชื่อในเรื่องทศทิศนั้น ทิศใต้ ทิศเหนือ และทิศตะวันออกเป็นทิศมงคลของมอญ นิยมใช้เป็นทิศหัวนอน บันไดหน้าเรือน ประตูเข้าบ้าน ตลอดจนพระพักตร์ของพระประธานในโบสถ์ด้วย

นอกจากนี้ ชาวมอญพระประแดงส่วนใหญ่ยังนับถือผีบ้านหรือผีเรือน ถึงร้อยละ 80 อันเป็นการสืบทอดการถือผีต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งบุตรชายคนโตของตระกูลจะเป็นผู้สืบทอดการรับผี โดยจะมีการมอบแหวนผี (แหวนทองหัวพลอยแดง) และผ้าผี (ผ้านุ่งและเสื้อแบบมอญทั้งของชายและหญิง) ซึ่งผู้สืบทอดต้องคอยดูแลไม่ให้ชำรุดเสียหาย

ในการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มอญที่พระประแดงจะนับถือเจ้าพ่อซึ่งเป็นรูปเคารพ หรือเทวรูปที่เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากเมืองมอญ มีศาลเจ้าพ่อซึ่งถือเป็นศูนย์รวมและเป็นที่เคารพของมอญในหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่ 11 ศาลด้วยกัน บางศาลเป็นศาลประจำหมู่บ้านของหลายๆหมู่บ้าน แต่บางหมู่บ้านก็มีศาลอยู่หลายศาล และบางหมู่บ้านมีทั้งศาลเจ้าพ่อและศาลเจ้าแม่ด้วย

สำหรับผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมของชุมชนมอญในแต่ละแห่ง สามารถสรุปได้ดังนี้

ประเพณี หรือ พิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนมอญที่พระประแดงในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลง สำหรับคนรุ่นใหม่ซึ่งเวลาและฐานะทางเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวย ตลอดจนมีการสมรสกับคนเชื้อสายอื่น จึงทำให้ห่างเหินจากกิจกรรมและประเพณีเก่าๆ ไป ส่วนคนรุ่นเก่าที่เป็นผู้สูงอายุอยู่ในหมู่บ้านยังคงมีการสืบทอดประเพณีบางอย่างของมอญอยู่ แต่ลดรูปแบบลงตามความเหมาะสม พิธีกรรมที่ยังคงมีอยู่ได้แก่ การรำเพื่อขอขมาในการฝ่าฝืน หรือทำผิดข้อห้ามเกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ หรือการรำผีเพื่อถวายเจ้าพ่อที่ศาลประจำหมู่บ้านในบางหมู่บ้านยังพอเห็นอยู่ช่วงหลังสงกรานต์

ส่วนประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิดมีน้อยลงเช่นกัน เนื่องจากการคลอดส่วนใหญ่เกิดที่โรงพยาบาลมากขึ้น จึงยกเลิกพิธีกรรมต่างๆ ไป เหลือเพียงร้อยละ 22 เท่านั้น ที่ยังคงมีพิธีร่อนกระดัง และโกนผมไฟเด็กแรกเกิด ส่วนพิธีกรรมการบวชจะคล้ายกับไทย เพียงแต่มอญไม่ประกอบพิธีสงฆ์ ไม่มีการเลี้ยงพระในพิธีแต่งงาน ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง

กิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในท้องถิ่นยังมีการปฏิบัติอยู่พอสมควร ได้แก่ ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ตักบาตรเทโว และแข่งเรือพายประเพณี ส่วนประเพณีที่ยังอยู่และมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน คือ ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งประกอบด้วย การแห่ปลา ปล่อยนบก และเล่นสบ้า ซึ่งยังมีปฏิบัติกันอยู่มาก และเป็นที่ยึดกันอย่างแพร่หลาย โดยมีคนมอญที่เล่นสบ้าได้ถึงร้อยละ 87 ส่วนการส่งข้าวสงกรานต์หรือการนำข้าวแช่ถวายพระแจกจ่ายในหมู่เครือญาติลดน้อยลงในปัจจุบัน ส่วนการเล่นทะเลยมอญ มีเพียงร้อยละ 17 เท่านั้นที่ยังคงร้องทะเลยมอญได้

ดังนั้นในความคิดเห็นของคนมอญในอำเภอพระประแดง เห็นว่าประเพณีและการละเล่นของคนมอญที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมาในอดีตได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางลดลง และมีการตัดแปลง หรือลดรูปแบบไปบ้างให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ อีกทั้งเรื่องของ

ภาษามอญนั้น ในปัจจุบันมีคนพูดและอ่านเขียนภาษามอญน้อยลงมาก โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ จะไม่รู้ภาษามอญเลย เนื่องจากไม่มีการถ่ายทอดการเรียนและการพูดภาษามอญในปัจจุบัน

ชุมชนมอญมีประชากรหนาแน่นขึ้น มีสิ่งก่อสร้างเพิ่มมากขึ้น จนทำให้พื้นที่สีเขียว และพื้นที่สาธารณะลดลง เรือยนต์ซึ่งเคยมีอยู่เดิมในหมู่บ้านลดน้อยลง เนื่องจากทรุดโทรม และถูกรื้อถอนไป รวมทั้งบ้านเรือนทั่วไปต้องมีรั้วกันขอบเขตเพื่อป้องกันทรัพย์สินของตน ซึ่งแต่เดิมไม่จำเป็นต้องมี นอกจากนี้ หน่วยงานของรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมของชาวมอญเพิ่มมากขึ้น โดยคนในชุมชนมอญในอำเภอพระประแดง เห็นว่าได้รับการช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในด้านการบริการสาธารณสุข สุขาภิบาล และการอำนวยความสะดวกในการจัดงานประเพณีมากกว่าเดิม

โดยสรุปหมู่บ้านมอญที่ตั้งอยู่ริมคลองลัดหลวง ในตำบลบางพิง ส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก มีการรักษาประเพณีการรำผีเป็นประจำทุกปี เช่นเดียวกับหมู่บ้านมอญในตำบลทรงคนอง ที่ยังคงมีสภาพดั้งเดิมของชุมชน และอาคารบ้านเรือนรุ่นเก่าหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งมีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ส่วนมอญในตำบลตลาด ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนกลางตัวเมือง อันเป็นย่านพาณิชย์กรรม สภาพของชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิมค่อนข้างมาก มีคนเชื้อสายอื่นเข้ามาปะปนในชุมชนมากขึ้น และได้รับอิทธิพลความเจริญจากภายนอกและบริการทางสาธารณสุขปโภคและสาธารณสุขการจากส่วนกลาง ทำนองเดียวกับตำบลบางหญ้าแพรก ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนที่หนาแน่น ทำให้สภาพชุมชนเปลี่ยนแปลง และมีโรงงานอุตสาหกรรมในบริเวณใกล้เคียง ก่อให้เกิดการย้ายเข้ามาของคนเชื้อสายอื่นมากขึ้น ส่งผลให้วัฒนธรรมเดิมเจือจางไป

“ชีวิต พิธีกรรม และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนมอญในเมืองไทย กรณีศึกษา เขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ของอะระโธ โอชิม่า ปี 2536 การศึกษาพบว่า คนมอญมีเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซ้อน อยู่ 2 ระดับ คือ ในระดับที่เป็นคนไทย และในระดับที่เป็นคนมอญควบคู่กันไป ซึ่งการที่คนมอญในชุมชนมีเอกลักษณ์ส่วนหนึ่งที่เป็นคนไทยนั้น ไม่ใช่ว่ามีเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ไทย แต่มีเอกลักษณ์ส่วนหนึ่งของสังคมไทยหรือประเทศไทย ซึ่งหลายชาติพันธุ์ซ้อนทับในระดับที่เป็นคนไทย ทั้งนี้สิ่งที่จะนิยามความเป็นคนมอญ คือ เชื้อสายของคนมอญ โดยเฉพาะสายเลือดทางผู้ชาย และพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการนับถือผี เช่น พิธีเลี้ยงผีและพิธีรำผี อันเป็นกลไกสำคัญที่จะธำรงเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ โดยการสืบต่อสายโลหิตและสืบต่อประวัติของชาติพันธุ์มอญ

“การธำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางขันหมาก จ.ลพบุรี” โดยไฉน สนสกุล ในปี 2535 ได้ศึกษาการธำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางขันหมาก จ.ลพบุรี แล้วพบว่า ชาว

มอญบางชั้นหมากมีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทย ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ในสังคมได้เป็นอย่างดี เพราะว่าคุณมอญและไทยมีความสัมพันธ์แบบยอมรับกันโดยไม่มีอคติ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้มีการผสมกลมกลืนจากมอญเป็นไทยส่วนใหญ่ โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืน ได้แก่ นโยบายของรัฐ อาชีพ และการตั้งถิ่นฐาน รวมถึงการอพยพย้ายถิ่น อย่างไรก็ตาม ยังพบอีกว่า ชาวมอญบางชั้นหมากยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มบางประการ จนถึงปัจจุบัน ส่วนเอกลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเอกลักษณ์เหล่านี้มีบางส่วนที่ผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศด้วย

“วัฒนธรรมกับสัมพันธ์ในประเทศไทย กรณีศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมอญ-ไทย” ของนิยพรรณ วรรณศิริ ปี 2526 จากการศึกษาปรากฏว่า คนไทยและคนมอญมีแนวโน้มที่จะยอมรับสถานภาพของกันและกัน ไม่มีอคติต่อกัน ไม่มีการแข่งขันกัน และคนไทยและคนมอญที่อยู่ใกล้กันจะมีอัตราการยอมรับสถานภาพไม่มีอคติ และการไม่แข่งขันสูงกว่าคนไทยและคนมอญที่อยู่อาศัยไกลกัน และเมื่อศึกษากับแง่มุมของการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงเดียวกันนี้กับกลุ่มของคนไทยที่มีต่อคนไทยด้วยกันเอง กับกลุ่มคนมอญ และกลุ่มคนมอญที่มีต่อคนมอญด้วยกันเอง และกลุ่มของคนมอญที่มีต่อคนไทยแล้ว ปรากฏว่าความสัมพันธ์ต่อตนเอง และต่อสมาชิกของกลุ่มอื่นไม่มีความแตกต่าง กล่าวคือ คนไทยและคนมอญมีการยอมรับตนเอง และไม่ปฏิบัติต่อกันตรงข้ามวัฒนธรรม

“เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การติดต่อทางวัฒนธรรมและกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมในชุมชนมอญ ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ” ของสรรัชชา เวชพฤติ ปี 2539 โดยงานดังกล่าว สรัชชาได้แบ่งตัวแปรในการวิจัยออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่เพื่ออธิบายกระบวนการการรักษาเอกลักษณ์และกระบวนการการผสมผสานของชาวมอญ อันได้แก่

หนึ่งกลุ่มปัจจัยที่ช่วยในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้มุ่งเน้นเฉพาะปัจจัยผู้นำ (Leadership) ในด้านต่างๆของชุมชน เช่น ผู้นำทางการเมือง ศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ ศิลปะและนันทนาการ

สอง ปัจจัยภายนอกที่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ซึ่งประกอบไปด้วย ความทันสมัย (Modernization) ความเป็นเมือง (Urbanization) ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (Socio-Economic Development Plan) และสื่อมวลชน (Mass Media)

การทบทวนวรรณกรรมทั้งในรูปแบบ แบ่งกลุ่มวรรณกรรมและวิเคราะห์วรรณกรรม ช่วยให้
ผู้วิจัยเห็นถึงการศึกษาเรื่องมอญในวงกว้าง และเห็นถึงประเด็นที่ยังไม่มีการศึกษาวิจัย โดยเฉพาะเรื่อง
เกี่ยวกับการสร้างตัวตนคนมอญในพื้นที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ซึ่งผู้วิจัยต้องการมุ่งศึกษาการ
สร้างตัวตน การสืบทอด รื้อฟื้นและส่งผ่านมรดกทางวัฒนธรรมคนมอญจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในพื้นที่
ปทุมธานี สามโคก และโดยเฉพาะชุมชนมอญศาลาแดงเหนือ และชุมชนมอญเจดีย์ทอง

1.3 วัตถุประสงค์

- 1.) เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงสำรวจวิถีชีวิตชาวมอญสามโคก
- 2.) เพื่อเข้าใจถึงกระบวนการสร้างตัวตน การสืบทอด รื้อฟื้นและส่งผ่านความเป็นมอญสามโคก

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง มรดกทางวัฒนธรรม: การสร้างตัวตนคนมอญสามโคก จังหวัดปทุมธานี ด้วย
ระยะเวลาในการวิจัยที่มีอย่างจำกัด ขอบเขตในเรื่องของพื้นที่การวิจัย จึงมุ่งเน้นไปยังหมู่บ้านศาลาแดง
และหมู่บ้านเจดีย์ทองเป็นสำคัญ เหตุที่เลือกศึกษา 2 หมู่บ้านดังกล่าว เพราะ เป็น 2 ใน 16 หมู่บ้าน (บ้าน
ท้ายเกาะใหญ่ บ้านเมตตาราม บ้านวัดพลับ บ้านศาลาแดง บ้านเต็ง บ้านกลาง บ้านเจดีย์ทอง บ้านสวน
มะม่วง บ้านอำพ บ้านสามเรือน บ้านโพธิ์ บ้านตากแดด บ้านบางเตย บ้านสามโคก บ้านท้องคุ้ง และบ้าน
กระแซง) ที่มีประชากรไทยเชื้อสายมอญอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และจากการสำรวจทางเอกสารใน
เบื้องต้นพบว่าทั้ง 2 หมู่บ้านยังคงความเป็นมอญ ทั้งทางด้านวิถีชีวิต การอยู่อาศัย ประเพณี พิธีกรรมได้
อย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน รวมถึงมีการรวมกลุ่มชาวมอญในการทำกิจกรรมต่างๆ ด้วย ดังนั้นพื้นที่หมู่บ้าน
ศาลาแดงเหนือและหมู่บ้านเจดีย์ทอง จึงเหมาะที่จะทำการศึกษาวิจัยในเบื้องต้น ภายใต้ประเด็นเนื้อหา 3
ข้อ คือ

- 1.) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณีของคนมอญตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- 2.) กระบวนการในการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มคนมอญ
- 3.) การสืบทอด รื้อฟื้นและส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญ

ขอบเขตทั้งด้านพื้นที่และเนื้อหาล้วนมีความเชื่อมโยงให้เกิดการวิจัยเบื้องต้นที่นำไปสู่การ
ศึกษาวิจัยและสร้างองค์ความรู้ใหม่ ตลอดจนมีการสร้างเครือข่ายการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มผู้ถูก
ศึกษาและคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมถึงพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติต่อไป

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

“มรดกทางวัฒนธรรม” คือการปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ
สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจก
บุคคลยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมซึ่ง
ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ

ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ตลอดจนเกิดการถ่ายทอดและสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป

“ตัวตน” คือ เอกลักษณ์ ลักษณะหรืออัตลักษณ์เฉพาะของตนเอง

“มอญสามโคก” คือ กลุ่มคนมอญที่อยู่อาศัยในพื้นที่อำเภอสามโคก ประกอบไปด้วย 16 หมู่บ้าน ตลอดสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา คือ บ้านท้ายเกาะใหญ่ บ้านเมตตาราม บ้านวัดปลับ บ้านศาลาแดง บ้านเต็ง บ้านกลาง บ้านเจดีย์ทอง บ้านสวนมะม่วง บ้านอำพ บ้านสามเรือน บ้านโพธิ์ บ้านตากแดด บ้านบางเตย บ้านสามโคก บ้านท้องคุ้ง และบ้านกระแซง แต่ทั้งนี้ในงานวิจัยฉบับนี้จะขอเน้นย้ำเฉพาะ 2 หมู่บ้านเป็นหลัก คือ บ้านศาลาแดงเหนือ และบ้านเจดีย์ทอง

1.6 วิธีการดำเนินงานวิจัย

ในแง่ของหลักฐานและวิธีการวิจัยจะเป็นลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจะมีการวิจัยทั้งทางเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของการสัมภาษณ์เป็นการลงพื้นที่สังเกตการณ์ชุมชนและสอบถามข้อมูลทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม ในภาพรวมผู้ที่สัมภาษณ์จะอยู่ที่ประมาณ 15-20 คน มีทั้งปราชญ์ชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำกิจกรรมทางวัฒนธรรม ตลอดจนชาวมอญในพื้นที่ผู้สูงวัย โดยเป็นการพูดคุยสัมภาษณ์ทั้งลักษณะเดี่ยวและกลุ่มคณะ ซึ่งพื้นที่ที่เข้าไปสังเกตการณ์และศึกษา คือ ชุมชนศาลาแดงเหนือ และชุมชนเจดีย์ทอง ลักษณะร่วมของทั้งสองแห่ง คือการเป็นชุมชนมอญริมน้ำ แต่ตั้งอยู่คนละฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา วิถีชีวิตและความเป็นมอญของทั้งสองชุมชนเป็นอย่างไร วิถีปฏิบัติและการดำรงอยู่ของความเป็นมอญของสองชุมชนเปลี่ยนจากอดีตมากหรือไม่ และที่สำคัญทุกวันนี้ยังคงความเป็นมอญอย่างไร

จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มานำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งเอกสารที่ใช้ในเบื้องต้นจะเป็นเอกสารทั้งด้านหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความ หนังสือพิมพ์ที่สัมพันธ์กับเนื้อหาการวิจัย

1.7 คำถามการวิจัย

- 1.) กลุ่มคนมอญในสามโคก มีวิถีการดำเนินชีวิตอย่างไร
- 2.) กลุ่มคนมอญในสามโคก เริ่มมีการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ผ่านสื่อหรือกิจกรรมตั้งแต่เมื่อไหร่ และมีจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับการสร้างตัวตนหรือไม่ อย่างไร
- 3.) กลุ่มคนมอญในสามโคก มีกระบวนการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นอย่างไร และผ่านวิธีการใดบ้าง

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.) ทราบถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนมอญในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- 2.) สามารถวิเคราะห์และเข้าใจกระบวนการการการสร้างความตัวตนของกลุ่มคนมอญในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีได้
- 3.) สามารถเข้าใจถึงกระบวนการการสืบทอดและส่งผ่านมรดกทางวัฒนธรรมของความเป็นมอญในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีได้
- 4.) ผลจากการศึกษาวิจัยจะเป็นฐานข้อมูลในเบื้องต้นที่จะใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาสำรวจเกี่ยวกับมอญสามโคกในประเด็นอื่นๆ ต่อไป และยังสามารถสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันของกลุ่มคนมอญและบุคลากรในคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ในอนาคต

บทที่ 2

มอญในประเทศไทย ปทุมธานีและสามโคก

2.1 มอญในประเทศไทย: เหตุการณ์และความเป็นมา

มอญ เป็นชนชาติที่เก่าแก่ชาติหนึ่งและเคยมีอารยธรรมที่รุ่งเรืองอยู่ในดินแดนแหลมอินโดจีน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าอารยธรรมมอญเริ่มต้นมาตั้งแต่ 241 ปีก่อนพุทธศักราช โดยในระยะแรกชาวมอญได้เคยอาศัยอยู่ในประเทศอินเดีย แถบแคว้นโอริสสะ (อุสสะ) และทางใต้ของอินเดียเรื่อยมา จนถึงแคว้นมณีปุระ ต่อมามอญได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เมืองสะเทิม (Thaton) หรือสุธรรมวดี อยู่บริเวณปากอ่าวเมาะตะมะและกระจายตัวอยู่ตามเมืองใกล้เคียง เช่น ทวันเท (Twante) ทะละ (Dala) และหงสาวดี (Pegu) ซึ่งต่างเป็นอิสระต่อกัน

จากการที่เมืองสะเทิมมีการติดต่อค้าขายกับอินเดียซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณของโลก ทำให้กลายเป็นสะพานที่ทอดให้วัฒนธรรมอินเดียเข้าสู่ประเทศต่างๆ ในอินโดจีนได้อย่างรวดเร็ว เกิดการเรียนรู้สั่งสมอารยธรรมต่างๆ จนทำให้อาณาจักรมอญที่สะเทิมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดยิ่งกว่าอาณาจักรใดๆ ในบริเวณใกล้เคียง โดยเฉพาะด้านการค้า วัฒนธรรม และศาสนา (สุภรณ์ โอเจริญ, 2541:17) แต่มีจุดอ่อนอย่างมากในด้านการทหาร ทำให้ถูกรุกรานจากอาณาจักรพุกามของพม่าที่มีความเจริญเติบโตทางเหนือแถบลุ่มน้ำอิรวดี และตกเป็นเบี้ยล่างของพม่าในปี พ.ศ. 1600 และรบติดพันกันตลอดเวลาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 มอญก็พยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่ออิสรภาพอยู่เสมอ ตลอดช่วงเวลายาวนานนั้นปรากฏว่ามอญสามารถปลดแอกจากพม่าและตั้งอาณาจักรมอญได้ 2 ครั้ง ครั้งสำคัญคือการที่มะกะโทยึดเมืองเมาะตะมะคืนจากพม่า และสถาปนาราชวงศ์ชานตะเลง (Shan - Talaing) ขึ้นใน พ.ศ. 1830 พร้อมทั้งขึ้นครองราชย์ ณ เมืองเมาะตะมะ ทรงพระนามว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว ปกครองสืบเนื่องมาถึงสมัยพญาอู่ (พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา, 2542: 2) พ.ศ. 1912 เมื่อพระเจ้าอู่ทองแห่งกรุงศรีอยุธยาเข้าตีหัวเมืองมอญอันได้แก่ตะนาวศรี เมาะลำเลิง และเมาะตะมะ ทำให้ต้องย้ายเมืองหลวงจากเมาะตะมะมาอยู่ที่หงสาวดีตั้งแต่นั้นมากระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ของอาณาจักรมอญ ที่ต่างอ่อนกำลังจากการสู้รบรอบด้านด้วยกันทั้งสองฝ่ายรวมทั้งพระเจ้าติโลกราชแห่งนครเชียงใหม่ (ซึ่งเป็นอริต่อกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยเดียวกัน) ต่างเปลี่ยนพระราชาโฉบายจากการสู้รบมาเป็นทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีความร่วมมือและมิตรไมตรีต่อการในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางศาสนา ทั้งการออกผนวช การชำระสมณวงศ์ของมอญ และการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของพระเจ้าติโลกราช ณ วัดเจ็ดยอด (วัดโพธารามวรวิหาร) จังหวัดเชียงใหม่ อาณาจักรมอญที่กรุงหงสาวดีสามารถตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ได้จนถึง พ.ศ. 2369 (สุภรณ์ โอเจริญ, 2541:117) จึงตกเป็นของพม่าและสูญสิ้นอาณาจักรมอญตั้งแต่นั้นมา

จากที่มีการสู้รบตลอดเวลาของอาณาจักรมอญ ทั้งรบกับพม่า รบกับกรุงศรีอยุธยาไทยใหญ่ และยังมีการสู้รบกันเองในหัวเมืองมอญด้วยกัน เพราะมอญไม่เคยมีการรวมอาณาจักรเป็นหนึ่งเลย ดังนั้นคนมอญจึงต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ตลอดเวลา อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นที่พึ่งในการอพยพของคนมอญหลายครั้งหลายคราอย่างต่อเนื่องและหลายวัตถุประสงค์ (อรศิริ ปาณินท์, 2543: 11) ทั้งจากการดิ้นรนหาพื้นที่ที่

สงบร่มเย็นและอุดมสมบูรณ์กว่า การกวาดต้อนมาเมื่อรบแพ้กรุงศรีอยุธยาหลบหนีพม่า และการอพยพตามครอบครัวพี่น้องที่อพยพเข้ามาอยู่ก่อนหน้าแล้ว คือเป็นการอพยพเข้ามาอย่างสมัครใจแต่สาเหตุส่วนใหญ่ คือ ความกดดันและความบีบคั้นทางการเมืองระหว่างมอญกับพม่ามากกว่าปัญหาที่ทำกิน ทั้งนี้เพราะภูมิประเทศของรัฐมอญส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร มีผลผลิตที่ดีและยังมีทำเลที่สามารถติดต่อการค้าขายทางทะเลกับประเทศข้างเคียงไปจนถึงอินเดียได้สะดวกอีกด้วย

เมื่อชนชาติมอญเผชิญปัญหากับความบีบคั้นทางร่างกายและจิตใจจากการกดขี่ของพม่ามากขึ้นและบ่อยขึ้น ทำให้จำเป็นต้องอพยพเข้าสู่พื้นที่ข้างเคียงซึ่งจะเห็นได้ว่าประเทศไทยเป็นแหล่งที่เหมาะสมต่อการอพยพมากที่สุด เนื่องจากมีพื้นที่ชายแดนต่อกันเป็นพื้นที่ยาว และมีเส้นทางสะดวกที่เข้ามาได้หลายทาง โดยเฉพาะเส้นทางด่านแม่ละเมา และด่านเจดีย์สามองค์ และมีเส้นทางย่อยอื่นๆ เช่น ทางจังหวัดอุทัยธานี และเชียงใหม่ เป็นต้น

นอกจากมีเส้นทางอพยพที่คล่องตัวแล้ว ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยและมอญมีความคล้ายคลึงกันมาก โดยเฉพาะความเชื่อและศาสนา ทำให้คนมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยแทบไม่ต้องปรับตัวกับสภาพความเป็นอยู่เลย นอกจากภาษาพูดเท่านั้นซึ่งปรับได้ไม่ยากนัก เพียงช่วงเวลาอันสั้นก็สามารถติดต่อสื่อสารและอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน และสาเหตุสำคัญอีกประการคือคนไทยไม่ตั้งข้อรังเกียจคนมอญที่อพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในประเทศไทย และมักใช้นโยบายประนีประนอมโดยการแต่งตั้งให้เจ้าเมืองมอญเป็นผู้ดูแลหัวเมืองมอญด้วยกัน (สุภรณ์ โอเจริญ, 2541:46) ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมาจากหลายหัวเมือง (อรศิริ ปาณินท์, 2543: 12) เช่น หงสาวดี เมาะลำเลิง แคลง เริง และเมาะตะมะ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มาจากเมืองเมาะตะมะซึ่งอยู่ติดชายแดนไทยและอพยพเข้ามาสู่ไทยได้ง่ายและหลายทาง

จากเอกสารของโรเบิร์ต ฮอลิเดย์ ผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาวมอญได้อธิบายไว้ถึงการเตรียมพร้อมเรื่องการอพยพของชาวมอญเกี่ยวกับเสบียงอาหาร ซึ่งพ้องกับที่ฟิลสันท์ ปลัดสิงห์ เล่าเรื่องชีวิตและการเตรียมความพร้อมของบรรพบุรุษของตนในหนังสือ “คนมอญ” ซึ่งเป็นชาวมอญรุ่นใหม่ที่อพยพมาจากหัวเมืองมอญถึงความพร้อมในการอพยพมาและยังมีความตั้งใจในการอพยพกลับไปอีกด้วย การอพยพของชาวมอญสู่ประเทศไทยพบว่ามีมาหลายยุคหลายสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และล่าสุดในสมัยที่พม่าได้ปลดแอกจากอังกฤษหลังจากตกอยู่ในสภาพของอาณานิคมของอังกฤษกว่า 50 ปี ซึ่งตามสนธิสัญญาระหว่างพม่ากับมอญเคยมีข้อตกลงไว้ว่า หลังจากได้รับอิสรภาพแล้วต่างปกครองตนเอง (ฟิลสันท์ ปลัดสิงห์, 2530: 172) แต่พม่าไม่ทำตามสัญญา กลับจำกัดเขตที่อยู่ของชนชาติมอญให้อยู่เฉพาะแต่ในรัฐมอญซึ่งมีพื้นที่เพียง 100 ตารางไมล์ เริ่มจากแม่น้ำสะโตงมาถึงเมืองเย ซึ่งน้อยกว่าพื้นที่ของแผ่นดินเดิมก่อนถูกพม่ายึดครองหลายร้อยเท่า

การอพยพในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถิ่นฐานของชาวมอญที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการอพยพครั้งใหญ่ถึง 5 ครั้งด้วยกันหากเป็นชาวบ้านทั่วไปพระมหากษัตริย์ไทยทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่อยู่แก่ชนพระนคร (สุภรณ์ โอเจริญ, 2541: 54) เช่นบริเวณบ้านใหม่ มะขามหย่อง บางลี่ บางขาม ปากน้ำประสบ บ้านบางเพลิง บ้านไร่ บ้านฝ้าย ส่วนครอบครัวของแม่ทัพนายกองที่เข้าสวามิภักดิ์ เช่น พระยาเกียรติ พระยาราม ซึ่งอพยพเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112 - 2133) ทรงโปรด

ฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่ตำบลบ้านขมิ้นใกล้วัดขุนแสน ปัจจุบันเป็นบริเวณย่านการค้าขายต่อเนื่องไปถึงตลาดหัวรอ
ครอบครัวของมหาเถรคันฉ่อง โปรตเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่ตำบลหัวแหลม (ประยูรทร ลิทธิพันธ์, 2505: 62)

สำหรับการอพยพครั้งที่ 2 ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133 - 2148) ในปี พ.ศ. 2138
เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปตีหงสาวดี แต่ต้องเสด็จยกทัพกลับเพราะได้ข่าวว่าพระเจ้าแปร พระ
เจ้าอังวะ และพระเจ้าตองอูจะยกทัพมาช่วยหงสาวดี แต่ระหว่างยกทัพกลับได้กวาดต้อนครอบครัวมอญในหัว
เมืองหงสาวดีมาเป็นเชลยเป็นจำนวนมาก เพื่อตัดทอนกำลังข้าศึก

การอพยพครั้งที่ 3 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) นั้นไม่มีหลักฐานระบุแน่
ชัดว่าโปรดเกล้าฯ ให้มอญอพยพตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ใด แต่คาดว่าจะเป็นละแวกชานพระนครเช่นเดียวกับในรัช
สมัยสมเด็จพระธรรมราชา

ครั้นต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) มีมอญอพยพเข้ามาเป็นจำนวน
มากทั้งที่อพยพจากการสู้รบและสมัครใจเข้าสวามิภักดิ์ ทรงโปรดฯ ให้ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้ไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกปลายเขตกรุงศรีอยุธยาเนื่องกับปทุมธานีบางส่วน และแถววัดตองปุและคลองคู
จามชานพระนครเป็นบางส่วน (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505: 242) แต่กลุ่มที่อพยพมาอยู่ในละแวกนี้
ปัจจุบันจะเห็นหลักฐานว่าเคยเป็นชุมชนมอญเดิมปรากฏมีตำบลบ้านมอญหมู่ 1 - 4 อยู่ แต่ตามข้อเท็จจริง
ชุมชนมอญในหมู่บ้านมอญละแวกนี้ได้ย้ายถิ่นฐานไปอีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ไปอยู่ละแวกสามโคก
ปทุมธานี (อรศิริ ปาณินท์, 2543: 13)

คนมอญกลุ่มสุดท้ายที่อพยพเข้าสู่ไทยในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) อัน
เนื่องมาจากเมื่อสิ้นราชวงศ์ตองอูของพม่า พม่าก็มีนโยบายปกครองมอญอย่างกดขี่และปราบปรามมอญ ทำให้
มีการสู้รบกับพม่าบ่อยครั้งซึ่งบางครั้งเมื่อพม่าปราบมอญลงได้ชาวมอญก็พากันอพยพหนีเข้ามาในประเทศไทย
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศก็ทรงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ชานพระนคร แถวบ้านโพธิ์สามต้น

การอพยพในสมัยกรุงธนบุรี ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี เนื่องจากการที่
พระเจ้ามังระ (Hsinbyushin: 2306 - 2319) วางแผนจะตีกรุงธนบุรี จึงได้เกณฑ์ชาวมอญตามหัวเมืองต่าง ๆ
มาเตรียมการตั้งยุ้งฉางและทำทาง แต่พวกไพร่มอญส่วนใหญ่ไม่ต้องการอยู่ใต้อาณัติของพม่า และยังมีไพร่พล
มอญอีกกลุ่มหนึ่งรวบรวมกำลังเป็นกบฏต่อต้านพม่า แต่เนื่องจากมอญไม่ชำนาญการรบจึงเปลี่ยงพลั้งต่อ
กองทัพพม่าและได้อพยพเข้ามาพึ่งไทย โดยกลุ่มแรกอพยพเข้ามาทางเมืองตาก ด้านแม่ละเมา เข้าสวามิภักดิ์
ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2317) ส่วนอีกกลุ่มอพยพเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ ครอบครัวมอญที่
อพยพเข้ามานี้ ทรงโปรดฯ ให้ตั้งถิ่นฐานที่บ้านปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และสามโคก แขวงเมืองปทุมธานี
สมทบกับกลุ่มที่อพยพมาตั้งแต่ช่วงอยุธยาตอนปลาย แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าในพื้นที่จังหวัดภาคกลาง
ตอนบนและภาคเหนือตอนล่างหลายจังหวัด อาทิเช่น ตาก นครสวรรค์ ลำปาง ลำพูน ยังปรากฏชุมชนมอญ
หลงเหลืออยู่ซึ่งตามรูปการณ์แล้วน่าจะเป็นกลุ่มที่อพยพมาในสมัยกรุงธนบุรีเป็นส่วนใหญ่ (อรศิริ ปาณินท์,
2543: 13)

การอพยพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การอพยพครั้งใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยของ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้าปะดุงของพม่า (พ.ศ. 2325 - 2362) พม่าได้

เกณฑ์แรงงานคนทั้งในเมืองพม่า รามัญ รวมทั้งประเทศราชต่างๆให้ไปสร้างพระมหาธาตุที่เมืองเมกุน ทำให้ผู้คนไม่มีเวลาทำมาหากิน อีกทั้งพม่าที่ได้รับแต่งตั้งไปปกครองเมืองเกาะตะมะมักข์เมง เบียดเบียนชาวมอญ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2358 ชาวมอญได้พร้อมใจเป็นกบฏที่เมืองเกาะตะมะ (*พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา, 2542: 39*) พวกกันอพยพเข้ามายังประเทศไทย กลุ่มครอบครัวที่อพยพเข้ามาในครั้งนี้เข้ามาหลายทาง เช่น ทางด่านแม่ละเมา จังหวัดตาก ทางเมืองอุทัยธานี และเข้าทางด้านเจดีย์สามองค์ แขวงเมืองกาญจนบุรี มอญกลุ่มใหญ่ที่อพยพมาครั้งนี้ทรงโปรดฯ ให้ไปตั้งภูมิลำเนาในเขตเมืองปทุมธานี นนทบุรี และเมืองนครเขื่อนขันธ์ หลังการอพยพในครั้งนี้แล้ว ในช่วงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีการอพยพของชาวมอญเข้ามาอีกระลอกหนึ่งซึ่งทรงโปรดฯ ให้ไปอยู่ที่บริเวณนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งเป็นชุมชนชาวมอญที่อพยพมาอยู่ล่วงหน้าแล้ว

การอพยพในสมัยพม่าปลดแอกจากอังกฤษ ช่วงเวลาที่พม่าหลุดพ้นจากการปกครองของอังกฤษ ใน พ.ศ. 2491 ประชาคมมอญคาดหวังว่าจะได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระเช่นเดียวกับที่พม่าได้รับจากอังกฤษ แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่ระส่ำระสายของพม่าเองกับนโยบายชนกลุ่มหลายกลุ่มของพม่า ทำให้พม่าไม่ยอมปลดปล่อยให้มอญเป็นอิสระอันเป็นสาเหตุให้เกิดขบวนการกู้ชาติมอญ ยึดครองพื้นที่อยู่บริเวณทุ่งก้างย่าง ซึ่งอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างชายแดนไทยและพม่าในบริเวณต่อเนื่องกับด่านเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นขบวนการนอกกฎหมายของพม่า จำเป็นที่รัฐบาลต้องปราบปราม ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ครอบครัวมอญในพื้นที่ล่อแหลมต่อการปราบปรามได้อพยพเข้ามาในไทยเพิ่มอีก แต่กลุ่มชาวมอญที่อพยพมาด้วยเหตุดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2491 นั้นทางรัฐบาลไทยพยายามผลักดันให้ออกไปนอกประเทศเพราะไม่ต้องการบาดหมางกับพม่า แต่อย่างไรก็ตามด้วยเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม ไทยจำเป็นต้องรับกลุ่มชาวมอญพลัดถิ่นดังกล่าวให้อยู่ในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันจำกัดเขตอยู่ในหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี และยังถือว่าเป็นกลุ่มมอญพลัดถิ่นที่ไม่ได้สัญชาติไทย

การกระจายตัวของชุมชนชาวมอญในไทยถิ่นฐานของชาวมอญที่อพยพเข้ามาในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา มาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลายครั้งหลายครานั้นส่วนใหญ่ก็มีถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำ (*อรศิริ ปาณินท์, 2543: 1*) อาทิเช่น ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือของกรุงเทพฯ ปทุมธานี นนทบุรี ริมแม่น้ำแม่กลอง และกลุ่มล่าสุดอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรีก็อยู่ริมลำน้ำ 3 สาย คือ ลำห้วยของกาเลีย ลำห้วยมิคลี และแม่น้ำรันตี ซึ่งไหลมาบรรจบ กันในบริเวณที่เรียกว่า สามประสบ หรือสามสบในอำเภอสังขละบุรี กล่าวโดยสรุปบริเวณที่เป็นถิ่นฐานชาวมอญส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ใกล้กรุงเทพฯ และพระนครศรีอยุธยา เช่น สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เรื่อยไปถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่นที่บ้านทองบ่อ (บ้านเสากระโดง) อำเภอบางปะอิน ก็มีถิ่นฐานชาวมอญกลุ่มใหญ่ตั้งอยู่ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากอ่าวไทย หรือที่รู้จักคือ อำเภอพระประแดง (นครเขื่อนขันธ์) จังหวัดสมุทรปราการ พื้นที่รองลงมาคือแหล่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เส้นทางอพยพ เช่น ลำน้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี พื้นที่อื่นที่เป็นเส้นทางอพยพ นอกเหนือจากเส้นทางด่านแม่ละเมาและด่านเจดีย์สามองค์ก็มีเส้นทางอพยพทางจังหวัดอุทัยธานี และเชียงใหม่ พบว่ามีชุมชนมอญกระจายตัวในจังหวัดลพบุรี อุทัยธานี นครสวรรค์ ตาก ลำพูน ลำปาง และ

เชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีกระจายตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ ในพื้นที่ภาคกลาง จังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี และภาค ตะวันตกในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม เพชรบุรี และปราจีนบุรี พื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของชาวมอญปริมาณ มาก ได้แก่ ราชบุรี ปทุมธานี นนทบุรี สมุทรปราการ นครชัยศรี นครสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา นครราชสีมา ปราจีนบุรี

สำหรับในกรุงเทพมหานครก็ปรากฏชุมชนมอญหลายพื้นที่ อาทิเช่น บริเวณรอบๆ วัดชนะสงคราม บางลำภู บางขุนพรหม วัดสังเวชวิศยาราม ย่านสะพานมอญ พื้นที่บริเวณคลอง บางไส้ไก่ บางรัก บ้านท้าววย แถบถนนเจริญกรุงก็เป็นชุมชนมอญมาแต่ครั้งดั้งเดิม (อรศิริ ปาณินท์, 2543: 14)

2.2 มอญในปทุมธานี: เรื่องเล่า ถิ่นฐาน บ้านเรือน

ข้อมูลพื้นฐานของปทุมธานี ปทุมธานีเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 46 กิโลเมตร ครอบคลุมเนื้อที่ 1,525,856 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 953,660 ไร่ อาณาเขตติดต่อกับ จังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดสระบุรี และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดนครนายก

ทิศใต้ ติดต่อกับ กรุงเทพมหานคร และจังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดนนทบุรี

การแบ่งพื้นที่ปกครองและประชากรปทุมธานีในปัจจุบันแบ่งเขตพื้นที่การปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ

- 1.) อำเภอธัญบุรี
- 2.) อำเภอเมือง
- 3.) อำเภอสามโคก
- 4.) อำเภอลำลูกกา
- 5.) อำเภอลองหลวง
- 6.) อำเภอลาดหลุมแก้ว
- 7.) อำเภอหนองเสือ

ปทุมธานีเป็นชุมชนโบราณที่ปรากฏชื่ออยู่ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับในนามของ “สามโคก” ที่กล่าวถึงการอพยพของชาวมอญเมืองเมาะตะมะที่ได้อพยพครัวเรือนหนึ่งภัยสงครามเข้ามาอยู่ในสามโคก ราวปี พ.ศ. 2203 สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ประมาณ 10,000 คน จากบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาทำการค้าขายยังปรากฏชื่อบ้านสามโคกในแผนที่แสดงเส้นทางแม่น้ำจากทะเลอ่าวไทยถึงกรุงศรีอยุธยา ในแผนที่ De Groote Siamse Rivier Me-nam ของชาวฮอลันดา ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1726 หรือ พ.ศ. 2269 ตรงกับปลายแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ ภาพดังกล่าวเป็นภาพสัญลักษณ์ประกอบในแผนที่ เช่น ภาพบ้านเรือน วัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ วัง กำแพงเมือง ป้อมค่าย คูเมือง ป่าไม้ ภูเขา พร้อมระบุชื่ออย่างชัดเจน ทั้งสิ้น 101 ชื่อ ทำ

ให้ได้ทราบที่ตั้งชุมชน หมู่บ้าน วัดวาอารามต่างๆ ที่สำคัญในสมัยอยุธยา ที่ตั้งอยู่ริมสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ได้อย่างดี โดยบ้านสามโคกได้ถูกบันทึกไว้ในแผนที่ว่าเป็นหมู่บ้านริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณค้ำน้ำตะวันตก เขียนกำกับเป็นอันดับที่ 22. Potte-Bakkers Drop หมายถึง หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผา หรือหมู่บ้านปั้นหม้อ (วีรวัฒน์ วงศ์คุปไทย, 2551) หรือบ้านสามโคกของชุมชนชาวมอญแห่งเมืองสามโคก หลักฐานแผนที่ดังกล่าว ถือเป็นหลักฐานการบอกเล่าถึงอาชีพของชาวมอญที่สามโคกด้วย ซึ่งปัจจุบันเหลือหลักฐานคือ เตาเผาตุ้มโบราณอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณหน้าวัดสิงห์ (พิมพ์กาญจน์ ชัยจิตรสกุล, 2558: 14-15)

รูปที่ 1 : แผนที่ De Groote Siamse Rievier Me-nam ของชาวฮอลันดา ระบุชื่อที่ 22. Potte Bakkers Drop

แผนที่ชิ้นนี้ได้รวมอยู่ในหนังสือ Oud en Nieuw Oost-Indian ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2269

ตรงกับปลายรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ

ที่มา : เปิดตำนานเล่าขานเมืองปทุมธานี, 2558.

นอกจากนี้ยังมีแผนที่ของชาวฝรั่งเศสที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ราวคริสตวรรษที่ 17 ยังมีการให้ชื่อบริเวณนี้ว่า “Sam Koc” ซึ่งสันนิษฐานได้ว่า สามโคกเป็นชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งเป็นบริเวณที่มีความสำคัญทั้งทางด้านยุทธศาสตร์การเมือง และความเป็นชุมชนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามาแต่อดีต การที่สามโคกตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นแหล่งพืชพันธุ์ธัญญาหารอันอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันมาตลอดระยะเวลาการเป็นเมืองชายพระราชอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์

จากงานเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสามโคก พบว่า มีการตั้งชื่อสมมติฐานเกี่ยวกับชื่อสามโคกในลักษณะของตำนาน เล่าสืบต่อกัน ความว่า “ชื่อสามโคกนี้มีกล่าว 2 อย่าง อย่างหนึ่งกล่าวว่าชาวมอญตั้งเตาเผาหม้อโอง่างกันมาก แต่บริเวณนั้นเป็นที่ลุ่มจึงต้องทำโคกสร้างเตาเพื่อกันน้ำท่วมโคก แต่เตาเผาหม้อกลับเหลือเพียงสามโคก จึงเรียกตำบลนั้นว่าสามโคก” (พิศาล บุญผูก, 2551) และจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่เล่าสืบกันมา พอสรุปความได้ว่า ชื่อ สามโคก หรือ บ้านสามโคก เป็นชื่อเรียกบริเวณที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง มีอยู่ 3 แห่ง ซึ่งสอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2540 ที่จำกัด คำว่า โคก ไว้สองนัยยะ คือ ที่ดินที่นูนสูง หรือบริเวณที่แห้งไม่มีน้ำ

รูปที่ 2 : แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยอยุธยาที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ เดอ ลา ลูแบร์
เขียนโดยอาศัยข้อมูลการสำรวจของ เดอ ลา มาร์ พ.ศ.2228 มีปรากฏชื่อ Samkok (สามโคก)
ที่มา : เปิดตำนานเล่าขานเมืองปทุมธานี, 2558.

นอกจากนี้ยังพบตำนานท้องถิ่นสามโคก ที่มีข้อมูลที่สอดคล้องเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของคนมอญและการประกอบอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผาความว่า “เดิมมีมอญสองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อแมะกะลอย คนน้องชื่อแมะกะเล็ด มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ทั้งสองพี่น้องได้ช่วยกันขุดดินถมโคกจนสูง เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วม โดยได้แยกทำสองโคกอยู่ใกล้กัน โคกที่หนึ่งเป็นของพี่ อีกโคกหนึ่งเป็นของน้อง แต่ละโคกได้สร้างเตาไว้บนโคกสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผา กิจการของทั้งสองพี่น้องดำเนินมาด้วยดีเป็นลำดับ แต่นิสัยทั้งสองแตกต่างกัน แมะกะลอยผู้พี่เป็นคนใจบุญ โอบอ้อมอารี ซื่อสัตย์ มีความขยันหมั่นเพียรมาก ตั้งใจทำมาหากินด้วยความสุจริต หมั่นคิดประดิษฐ์เครื่องปั้นดินเผาของตนให้มีคุณภาพดีอยู่เสมอ เครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นที่นิยมของลูกค้ายมาก ในขณะที่แมะกะเล็ด มีนิสัยขี้เกียจ เป็นคนหยาบ ทำงานแบบลวกๆ ไม่ละเอียดรอบคอบ กิจการจึงไม่ดีขึ้นแต่กลับโทษว่าที่กิจการของตนไม่รุ่งเรืองเพราะพี่ชายทำคุณภาพสูง จึงคิดริษยาและหาหนทางที่จะทำลายกิจการของพี่ชายตลอดเวลา วันหนึ่งเมืองแมะกะเล็ดรวบรวมพรรคพวกได้ตักกลางคืนจึงไปยังโรงเตาของแมะกะลอย แล้วเอาไฟจุดเตาโรงเตาจนเสียหาย รุ่งเช้าแมะกะลอยพบว่าโรงเตาถูกเผาทำลาย รู้ได้ทันทีว่าเป็นฝีมือแมะกะเล็ด แต่ไม่ได้ว่าความแต่อย่างใด กลับสร้างโคกใหม่ขึ้นใกล้บ้านของตนเพื่อสะดวกในการดูแลกิจการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งกลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาใหม่อีกครั้ง สำหรับแมะกะเล็ดกิจการกลับทรุดหนัก ท้ายที่สุดจึงต้องย้ายไปอยู่ในถิ่นอื่น”

ตำนานพื้นบ้านดังกล่าวสอดคล้องกับการประกอบอาชีพ ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวมอญปทุมธานีที่ว่าสามโคก คือ แหล่งเตาเผา ซึ่งชาวมอญเป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อผลิตเครื่องใช้ในชุมชน และส่งไปขายตามที่ต่างๆ นอกจากนี้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ยังพบว่า สามโคกเป็นชุมชนเก่าแก่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะปรากฏชื่อสามโคกในกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญ ว่าด้วยการใช้ตราราชการ พ.ศ. 2175 ระบุว่า สามโคกเป็นหัวเมืองหนึ่งที่ขึ้นตรงต่อกรมพระกลาโหม

จึงกล่าวได้ว่า “สามโคก” เป็นชุมชนที่มีการตั้งบ้านเรือนของชาวมอญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีสภาพความเป็นบ้านเมืองมาอย่างยาวนาน โดยในระยะแรกของการขยายตัวของชุมชนได้ปรากฏหลักฐานริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันออกตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ทั้งนี้เพื่อรองรับพระราชโบายที่ทรงโปรดให้สามโคกเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวมอญอพยพ (ทองคำ พันนที, 2520)

ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์ของปทุมธานีจึงเกี่ยวเนื่องกับชาวมอญ จากการศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปทุมธานีในยุคเก่า คือ สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าบริเวณที่ตั้งตัวจังหวัดปทุมธานีเกี่ยวข้องกับชาวมอญแทบทั้งสิ้น โดยชาวมอญหรือไทยรามัญมีส่วนร่วมที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของปทุมธานี ทั้งทางด้าน การตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและศึกสงคราม กล่าวคือชาวมอญในปทุมธานีมีการอพยพจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยหลายครั้ง ดังได้กล่าวในข้างต้น สรุปความได้ ดังนี้

สมัยอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีการอพยพของชาวมอญเข้ามาตั้งบ้านเรือนในปทุมธานี โดยได้โปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกปลายเขตแดนกรุงศรีอยุธยาติดต่อกับเขตเมืองนนทบุรี และบริเวณวัดตองปุชานพระนครกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงธนบุรีได้มีการอพยพครั้งใหญ่ของชาวมอญ โดยมีพระยาเจ่งหัวหน้ามอญในพม่าเป็นหัวหน้า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวชาวมอญทั้งหมดไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรีและสามโคก ชาวมอญที่อพยพในครั้งดังกล่าวมีมากถึง 30,000 คนเศษ

สมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการอพยพครั้งสำคัญของชาวมอญ เนื่องจากชาวมอญในประเทศพม่าถูกกดขี่ทารุณมาก จึงพากันอพยพโยกย้ายเข้ามายังเขตแดนไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จไปรับครอบครัวมอญเหล่านี้ที่เมืองกาญจนบุรี และเจ้าฟ้าอภัยอุตรสมุหนายกไปรับครอบครัวมอญที่ตาก จากนั้นจึงนำครอบครัวมอญทั้งหมดมาตั้งบ้านเรือนที่แขวงเมืองปทุมธานี เมืองนนทบุรี และนครเขื่อนขันธ์ โดยให้สมิงสอดเบาเป็นพระยารัตนจักรคอยควบคุมดูแลชาวมอญเหล่านี้ (พิศาล บุญผูก, 2551)

ด้านสภาพของชาวมอญที่อพยพมาและตั้งรกรากที่ปทุมธานีล้วนแต่สืบเนื่องมาจากนโยบายทางการเมืองมากกว่าสาเหตุอื่นเพราะสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการสอดส่องดูแลทุกข์สุขของประชาชนและความเคลื่อนไหวของชาวมอญที่อพยพเข้ามาเป็นกลุ่มๆ ในระยะแรกๆ ชาวมอญส่วนมากได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งบ้านเรือนสองฟากฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะเขตพื้นที่สามโคก จนต่อมาเมื่อจำนวนประชากรมอญเพิ่มมากขึ้นจึงได้โยกย้ายการตั้งบ้านเรือนในพื้นที่รอบนอกออกไป ส่งผลให้มีการจับจองที่ดินในการเพาะปลูกซึ่งไทยเองก็ได้กีดกันแต่อย่างใด จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมาพบว่า ผู้นำชาวมอญต่างได้รับกรรมสิทธิ์ที่ดินจากทางการไทยหลายคน เช่น สมิงวิลาสงคราม สมิงพลเพชร ชายหญิงมีชื่ออีก 6 คน ได้ทำเรื่องขอจับจองที่นาตำบลคลองกระทุ่มแบน ปลายคลองวัดที่ 3 แขวงเมืองปทุมธานี ซึ่งเป็นที่รกร้างว่างเปล่า สมิงรามสิทธิและพวก เข้าจับจองที่นาในตำบลลาดปลาตุ๊ก แขวงเมืองปทุมธานี พระยานครอินทร์ ขอจับจองที่ดินในตำบลเชียงรากน้อย แขวงเมืองปทุมธานี พระยามหาโยธา ขอจับจองที่ดินปลายคลองบ้านพร้าว มะแตง จองที่นาตำบลคลองตาง แขวงเมืองปทุมธานี พระยามหาโยธา กับพวกขอจับจองที่ดินตำบลคลองบางหลวง เชียงรากใหญ่ เป็นต้น

การอพยพของชาวมอญในประวัติศาสตร์ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ทำให้เมืองปทุมธานี มีประชากรชาวมอญจำนวนมาก ต่อมาภายหลังจึงจำเป็นต้องมีการขยายชุมชนที่ริมแม่น้ำเข้าไปในแผ่นดินมากขึ้นโดยเฉพาะทางทิศตะวันตกที่ได้มีการขุดคลองเพิ่มเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม ส่วนทางทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ป่ารกทึบ มีหนองน้ำและสัตว์ป่าเป็นจำนวนมาก จึงมีการขุดคลองรังสิตขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่สภาพแวดล้อมจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว เป็นเหตุให้มีผู้คนอพยพมาตั้งรกรากและทำมาหากินด้วยเกษตรกรรม

การปกครองดูแลทุกข์สุขของชาวมอญเหล่านี้ ทางราชการได้ให้ความสำคัญและสิทธิหน้าที่ ได้ให้ความเท่าเทียมเท่ากับคนไทย สำหรับการเข้ารับราชการ ชายฉกรรจ์บุตรชาวมอญทุกคนต้องได้เข้ารับราชการทหารตามกฎหมาย คือ ต้องถูกเกณฑ์ทหารเท่ากับคนไทย แต่บางกรณีถ้าหากบุตรมอญรับราชการอยู่ ก็จะได้รับยกเว้นจากการเกณฑ์ทหาร ในส่วนของเสรีภาพ ชาวมอญทุกคนที่อยู่ในประเทศไทยได้รับสิทธิและเสรีภาพ ทั้งในเรื่องของการประกอบอาชีพ การศึกษาการนับถือศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ชาวมอญได้ประกอบอาชีพตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคน ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนไทยเชื้อสายมอญในปัจจุบันยังคงยึดอาชีพดั้งเดิม เช่นการปั้นหม้อ อิฐ โอง และการเป็นเกษตรกร ทำสวน ทำไร่ ทำนา นอกจากนี้ ในเรื่องของทรัพย์สิน ชาวมอญมีสิทธิในทรัพย์สิน และครอบครองตามสิทธิของตนอย่างสมบูรณ์โดยเฉพาะที่ดิน ที่สามารถถือครองเป็นกรรมสิทธิ์และโอนถ่ายได้เช่นเดียวกับคนไทย สำหรับเรื่องของการการนับถือศาสนาทั้งชาวมอญและชาวไทยต่างก็นับถือศาสนาพุทธ พระสงฆ์ที่เป็นชาวมอญคนไทยก็นับถือเช่นเดียวกับพระสงฆ์ไทย

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองสามโคก คราวนั้นมีพสกนิกรจำนวนมากได้นำดอกบัวหลวงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอย่างเนืองแน่น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองใหม่ให้เป็นสิริมงคลว่า “ปทุมธานี” ดังปรากฏในนิราศภูเขาทอง และนิราศวัดเจ้าฟ้าของสุนทรภู่ ในปี พ.ศ. 2371 และ พ.ศ. 2375 ตามลำดับ ความว่า

“ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า
พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี
ชื่อประทุมธานีเพราะมีบัว”

นิราศภูเขาทอง

“จึงที่นี้มีนามชื่อสามโคก
เป็นคำโลกสมมติสุดแถลง
ครั้งพระโกศโปรดปราณประทานแปลง
ที่ตำแหน่งมอญมาสามภักดี
ชื่อประทุมธานีที่เสด็จ
บัวลิบเบ็ดบัวออกทั้งดอกฝัก

มารับส่งตรงนี้ที่สำนัก
พระยาพิทักษ์ทวยหาญผ่านพารา”

นิราศวัดเจ้าฟ้ากุ้ง

(พิมพ์กาญจน์ ชัยจิตรสกุล, 2558: 34-35)

ต่อมา ราวปี พ.ศ. 2461 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนการสะกดนามจังหวัด เป็น “ปทุมธานี” ซึ่งประกอบด้วยเขตการปกครอง 3 อำเภอ คือ อำเภอบางกระดี่ ตั้งอยู่ที่โคกชะพู อำเภอสามโคก ตั้งอยู่ที่ตำบลสามโคก อำเภอเชียงรากตั้งอยู่ที่ใต้ปากคลองเชียงราก

ความเป็นมาของจังหวัดปทุมธานี นอกจากจะเกี่ยวข้องกับ “เมืองสามโคก” แล้ว ยังสัมพันธ์กับ “เมืองธัญบุรี” อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บริษัทชุตคลองแลคูนาสยาม ได้ชุดคลองเข้าไปในเขตทุ่งหลวงรังสิต ซึ่งเป็นทุ่งนาขนาดใหญ่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ตอนล่างของอยุธยาจรดกรุงเทพมหานคร บริเวณดังกล่าวมีแนวของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำนครนายก ขนาบข้างซ้ายขวาและมีคลองแสนแสบ-บางขนากเป็นแนวเขตแดนทางตอนใต้ การชุดคลองในครั้งนี้เป็นเหตุให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่คลองที่มีการชุด จำนวนมาก ทางราชการจึงจัดตั้งให้มีเมืองใหม่ขึ้นชื่อว่า “เมืองธัญบุรี” ในปี พ.ศ.2445 และแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอหนองเสือ และอำเภอลำลูกกา เมืองธัญบุรี เมื่อแรกตั้งให้ขึ้นกับมณฑลกรุงเทพมหานคร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้โอนย้ายไปสังกัดกรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา) ครั้นปี พ.ศ. 2475 ได้ถูกลดเป็นอำเภอขึ้นเอกขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี จากเดิมจังหวัดปทุมธานีมีเขตการปกครองเพียง 3 อำเภอ ได้ปรับเพิ่มอีก 4 อำเภอ คือ อำเภอธัญบุรี ลำลูกกาอำเภอหนองเสือ และอำเภอคลองหลวง รวมทั้งสิ้น 7 อำเภอ

2.3 มอญในสามโคก: หมู่บ้าน พื้นที่อยู่อาศัย

การตั้งบ้านเรือนของชาวมอญเมืองสามโคกนั้น ตั้งอยู่ริมสองฟากฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา เริ่มตั้งแต่เหนือสุดที่ตำบลท้ายเกาะใหญ่ ติดเขตอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลงไปใต้สุดที่ตำบลกระเซาง ลักษณะบ้านเรือนที่ต่างจากบ้านชาวไทย มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. เป็นหมู่บ้านใหญ่ ลักษณะการตั้งหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านใหญ่ ตั้งบ้านเรือนกันอยู่หนาแน่นเบียดเสียดกันตั้งแต่ริมฝั่งน้ำจนถึงเข้าไปบนฝั่ง ปลูกบ้านเรือนชายคาชิดติดกัน มีทางส่วนรวมเป็นทางเดินแคบๆ สำหรับเดินเท้าทะลุตลอดหมู่บ้านคดโค้งไปตามชายคาบ้าน ทางเดินแบบโบราณมักปูด้วยอิฐแปดรูปเป็นอิฐขนาดใหญ่เป็นถนนเดินทางในหมู่บ้านไปสู่วัด ลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่หนาแน่นแออัดกันอยู่เป็นหมู่ เป็นกลุ่ม แสดงให้เห็นถึงขอบเขตที่อยู่ซึ่งทางการเป็นผู้กำหนดเขตในการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในครั้งแรกที่อพยพมา
2. มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน หมู่บ้านมอญจะมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยมีเอกลักษณ์แตกต่างกับวัดไทย เช่น มีเจดีย์มอญ เสาหงส์ ธงตะขาบ มีหอสวดมนต์ที่งดงาม ฝาเพดาน เสาคันทวย ชุ่ม

ประดิษฐานพระพุทธรูปไม้ฉลุแกะสลักปิดทองร่องกระจก บริเวณวัดสะอาดเป็นระเบียบเป็น สัตส่วนตุสลบเงือกเย็น มีถนนปูด้วยอิฐเดินจากวัดไปสูบ้าน

3. ประกอบอาชีพการค้าขาย มอญทำการค้า ไทยทำไร่นา มอญประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำหน้า บ้านหน้าเรือน ริมฝั่งน้ำจะมีเรือจอดแพจอดอยู่เต็มท่า มีทั้งเรือต่อขนาดใหญ่และเรือต่อขนาดเล็ก หรือที่เรียกว่า เรือกระแซงมอญ บรรทุกโอง่างขึ้นล่องค้าขายตามลำน้ำเจ้าพระยา นอกจากค้า เครื่องปั้นดินเผาแล้ว มอญยังมีฝีมือเรือจักสานกระบุง ตะกร้า กระด้ง กรอซอน บรรทุกเรือไป ขายหรือแลกข้าวเปลือก เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นที่ต้องการของคนไทยที่ทำนา ส่วนมอญค้าขาย ต้นไม้และผลไม้ โดยคนมอญมักล่องเรือไปซื้อสินค้าจากสวนเมืองนนทบุรีมาขาย เช่น มะพร้าว แห้ง ต้นไม้ผลไม้ กิ่งตอนไม้ดอกไม้ประดับ การค้าขายจึงถือเป็นอาชีพหลักของคนมอญอีกอาชีพ หนึ่ง ส่วนเรือต่อขนาดใหญ่คนมอญจะรับจ้างจะรับจ้างบรรทุกข้าวจากโรงสีต่างจังหวัดแล้วล่อง มาสู่กรุงเทพฯ และรับจ้างบรรทุกสิ่งของต่างๆ ไปส่งเรือเดินสมุทรที่อ่าวไทย
4. ปลุกต้นไม้เป็นสัญลักษณ์ บ้านเรือนมอญ วัดมอญ นอกจากจะมีความสะอาด จัดสิ่งของ เครื่องใช้ภายในบ้านเป็นระเบียบแล้ว บ้านมอญ วัดมอญยังนิยมปลุกต้นไม้ไว้เป็นรั้วบ้านรั้วริม ทางเดิน โดยจะตัดตกแต่งไว้สวยงามเป็นพุ่มเป็นกำแพง การปลุกต้นไม้ที่รั้วบ้านของคนมอญ จะช่วยในเรื่องของอากาศ และดอกจะส่งหอมไปทั่วหมู่บ้าน
5. ปลุกบ้านขวางแม่น้ำ ชาวมอญจะปลุกบ้านเรือนขวางแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างที่เรียกว่า “มอญ ขวาง” บ้านเรือนของชาวมอญจะเป็นเรือนไทยบ้าง เรือนปั้นหยาบ้าง โดยจะปลุกบ้านเรือนหัน ด้านข้างให้แม่น้ำ ไม่หันหน้าบ้านลงสู่แม่น้ำเช่นเดียวกับคนไทย จึงเรียกว่า “มอญขวาง”

คติการสร้างบ้านปลุกเรือนของชาวมอญมีที่มาจากพระพุทธศาสนา ความว่า เมื่อแรก พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่บ้านเมืองมอญนั้น มีสมณทูตได้เดินทางทางเรือ เข้ามาเมืองมอญทางทิศใต้ คนมอญจึงมีความศรัทธาในทิศใต้ว่าเป็นทิศหวนนอนที่ควรเคารพกราบไหว้เพื่อระลึกถึงพระพุทธคุณ ดังนั้นการปลุกบ้านเรือนของมอญจึงหันหน้าไปทางทิศเหนือ ส่วนห้องนอนจะอยู่ในทิศใต้ คติการปลุก บ้านเช่นนี้ยังมีให้เห็น เช่น หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ และ หมู่บ้านเจดีย์ทอง

บ้านชาวมอญสามโคกนั้นจะเป็นกลุ่มเป็นหมู่ไม่ปะปนกัน หลายหมู่บ้านได้ตั้งชื่อบ้านตามชื่อเมืองเดิม เมื่อครั้งอพยพมา ชื่อบ้านนามเมืองจึงเป็นการบอกถิ่นที่อยู่บ้านมอญในสามโคกมีดังนี้ (วิริวัฒน์ วงศ์คุปไทย, 2546: 133-139)

บ้านเวียงจามอยู่ในเขตตำบลท้ายเกาะใหญ่ เป็นหมู่บ้านมอญตั้งอยู่เหนือสุดของสามโคก หมู่บ้านนี้ ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คนมอญบ้านเวียงจาม อพยพมาจากหมู่บ้านแวงจาม (แปลว่า วังจระเข้) อยู่ติดกับเมืองเยร์ มีการปลุกบ้านเรือนอยู่ตั้งแต่ท้ายเกาะใหญ่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีวัดท้ายเกาะเป็นศูนย์กลาง พุทธศาสนา วัดท้ายเกาะแห่งนี้เคยที่เป็นที่ประทับครั้ง รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น (บ้านเวียงจาม มี คริวเรือนประมาณ 60 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 240 คน)

บ้านเมตารางค์ อยู่ในเขตตำบลเชียงรากน้อย ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หมู่บ้านมอญแห่งนี้ ตั้งอยู่ทางฝั่งใต้ของคลองเชียงรากน้อย ตั้งแต่ปากคลองริมแม่น้ำเจ้าพระยาและลึกเข้าไปในคลอง มีวัดเมตารางค์เป็นศูนย์กลางของชุมชน คำว่า “เมตารางค์” เป็นชื่อมอญ เรียกว่า “ปีฮะตางค์” หรือแม่น้ำ “สะโตง” แม่น้ำสายนี้อยู่ในเมืองเมาะตะมะ คนมอญบ้านเมตารางค์ เป็นกลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ “ปีฮะตางค์” ในอดีตนั่นเอง (บ้านเมตารางค์มีครัวเรือนประมาณ 10 ครอบครัว) มีประชากรประมาณ 50 คน)

บ้านวัดพลับสุทธาวาส อยู่ในเขตเชียงรากน้อย ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา หมู่บ้านจะอยู่ทางใต้บ้านเมตารางค์ ประมาณ 3 กิโลเมตร หมู่บ้านวัดพลับเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากหมู่บ้าน “ฮะลัด” เป็นหมู่บ้านในเมืองสะเทิง เขตหงสาวดี หมู่บ้านวัดพลับมีวัดพลับเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาของหมู่บ้าน คลองข้างวัดเรียกกันว่า คลองวัดพลับ

เมื่อครั้งที่มอญมาตั้งหมู่บ้านวัดพลับฝั่งใต้คลอง ได้เคลื่อนย้ายพระพุทธรูปและสิ่งก่อสร้างบางส่วนของวัดร้างในสมัยอยุธยาฝั่งเหนือคลอง ไปสร้างวัดพลับขึ้นใหม่ในชุมชนมอญ และมีหวงพ่อเงิน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือของชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง (บ้านวัดพลับมีประชากรประมาณ 88 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 250 คน)

บ้านศาลาแดง* มอญเรียก “ฮะปรั้ง” เป็นชื่อหมู่บ้านใหญ่อยู่ในเมืองเมาะตะมะ เป็นสำนักเรียนบาลีของพระแห่งแรกของมอญ หมู่บ้านนี้มีอาชีพปั้นหม้อ

บ้านศาลาแดง หรือ บ้านศาลาแดงเหนือเป็นชุมชนมอญตั้งอยู่ในเขตตำบลเชียงรากน้อย ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ใต้หมู่บ้านวัดพลับลงมาประมาณ 2 กิโลเมตร บ้านศาลาแดงเป็นชุมชนมอญที่มีบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น มีการจัดระเบียบถนนเส้นทางเดินในหมู่บ้านอย่างเป็นระเบียบ มีการขยายตัวของชุมชนมาทางด้านหลังของหมู่บ้าน มีการตัดถนนซอยปลูกบ้านแบบหมู่บ้านจัดสรร บ้านศาลาแดงได้รับยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในด้านความสะอาดของชุมชนเป็นอันดับหนึ่ง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความร่วมมือและเสียสละกับทางราชการ มีวัดศาลาแดงเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งเป็นวัดที่มีศิลปกรรมและโบราณวัตถุที่มีคุณค่ายิ่ง

ในอดีตคนมอญที่บ้านศาลาแดงได้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมเจริญก้าวหน้า “พระยาภฤตราชทรงสวัสดิธรรมวิวัฒน์ราชสภาพดี” (สุดใจ ไกรจิตติ) ได้บริจาคทรัพย์ก่อสร้างเสนาสนะพัฒนาวัดวาอารามไว้ส่วนหนึ่ง บ้านศาลาแดงมีครัวเรือนประมาณ 89 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 339 คน และเป็นประชากรผู้สูงอายุ 100 กว่าคน (*อนุวัตร ใจชอบ, 2559*)

บ้านแดง อยู่ในเขตเชียงรากน้อย ติดกับบ้านศาลาแดงเหนือ ชาวมอญที่มาอยู่หมู่บ้านนี้อพยพมาจากหมู่บ้าน “แดง” ซึ่งแปลว่าบ้านเมืองเก่าเป็นหมู่บ้านใหญ่อยู่ติดกับเมืองเมาะระมิงค์ มีวัดศาลาแดงเหนือเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา บ้านแดงที่นี่เป็นหมู่บ้านที่เล็กมาก เนื่องจากชาวมอญที่นี้จะอพยพโยกย้ายครัวเรือนไปทำมาหากินในถิ่นอื่น (บ้านแดงมีครอบครัวประมาณ 4 ครอบครัว ประชากร 15 คน)

บ้านกลาง เป็นชื่อหมู่บ้าน “อะกราด” เป็นหมู่บ้านใหญ่ในเมืองเกาะตะมะ บ้านกลางตั้งอยู่ในเขต ตำบลบ้านจิว ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ใต้หมู่บ้านศาลาแดงเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร มีวัดสองพี่น้องเป็น ศูนย์กลางของชุมชน บ้านกลางเป็นชุมชนมอญขนาดใหญ่ มีบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นตั้งแต่ริมฝั่งแม่น้ำ เจ้าพระยาจนลึกเข้าไปในบึง มีการขยายตัวของชุมชนไปทางด้านหลังหมู่บ้าน ซึ่งติดกับถนน ด้านเหนือของ วัดสองพี่น้องเป็นวัดร้างในสมัยอยุธยา ยังคงหลงเหลือโบสถ์และแนวถนนทางเดินที่ปูด้วยอิฐเรียบริมฝั่งแม่น้ำ พบใบเสมาศิลาทราศิลปะอุทอง พระพุทธรูปศิลาจำหลักศิลาทรายขนาดใหญ่ “หลวงพ่อเพชร” “หลวงพ่อ พลอย” พระพุทธรูปศิลปะอุทองซึ่งมีมาก่อนหน้าที่มอญจะอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือน พระพุทธรูปทั้งสองเป็นที่ เคารพกราบไหว้นับถือของคนทั่วไปทั้งชาวมอญและไทย

บ้านสวนมะม่วง มีชื่อเดิมว่า “เพ็ญเกตุ” เป็นเมืองขึ้นกับเมืองเกาะตะมะในอดีต บ้านสวนมะม่วงเป็น ชุมชนมอญที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างบ้านกลางประมาณ 3 กิโลเมตร มีวัดสวนมะม่วง เป็นศูนย์กลางของชุมชน บริเวณชุมชนนี้เป็นที่ตั้งของวัดร้างในสมัยอยุธยา ที่ชื่อว่า “วัดราชบูรณะ” ปัจจุบันไม่ เหลือซากโบราณสถานเลย เพราะมีผู้ซื้ออิฐไปขายที่กรุงเทพฯ จนหมดสิ้น (บ้านสวนมะม่วงเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีครัวเรือนประมาณ 30 ครอบครัวยุค มีประชากรประมาณ 200 คน)

บ้านอำพ เป็นหมู่บ้านชาวมอญที่อยู่ติดกับหมู่บ้านสวนมะม่วงทางด้านใต้ ด้านเหนือติดกับวัดไผ่ล้อม อำพเป็นชื่อเมืองขึ้นกับเมืองเกาะตะมะ มอญ เรียกว่า “อะปอง” บ้านอำพมีวัดอำพวรารามเป็นศูนย์กลางของ หมู่บ้าน (หมู่บ้านนี้มีขนาดเล็ก มีครอบครัวประมาณ 25 ครอบครัวยุค มีประชากร 150 คน)

บ้านเจดีย์ทอง* เป็นชุมชนมอญในเขตคลองควาย ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ ตรงข้ามกับบ้านสวนมะม่วง เป็นหมู่บ้านใหญ่ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาชาวมอญที่หนีอพยพมาจากเมือง “มูร์เดิงร์” ซึ่งเป็นชื่อ เจดีย์รูปแบบเจดีย์มอญของวัดเจดีย์ทองแห่งนี้ แต่มีขนาดใหญ่

บ้านเจดีย์ทองมีวัดเจดีย์ทองเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของชุมชนบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของชุมชน โบราณสมัยอยุธยามาก่อน มีวัดร้างอยู่ก่อนที่ชาวมอญจะอพยพมาอยู่เห็นได้จากใบเสมาศิลาทรายจำหลัก ลวดลาย ชาวมอญที่อพยพมาในสมัยกรุงธนบุรีได้ก่อตั้งหมู่บ้านและบูรณะวัดร้างขึ้นมาใหม่ให้ชื่อว่าวัดเจดีย์ทอง บ้านเจดีย์ทองมีครัวเรือนประมาณ 138 ครอบครัวยุค มีประชากรประมาณ 968 คน (สมพงษ์ ช่างต่อ, 2558)

บ้านสามเรือน อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ใต้หมู่บ้านเจดีย์ทองประมาณ 1 กิโลเมตร อยู่ในเขต ตำบลคลองควาย หมู่บ้านนี้ในอดีตมีอาชีพทำไม้ขาย บ้านสามเรือนมีวัดเมียงหรือวัดสามัคคิยารามเป็น ศูนย์กลางของชุมชน และมีโรงเรียนวัดสามัคคิยารามเป็นโรงเรียนประจำท้องถิ่น คำว่า “เมียง” มาจากภาษา

มอญว่า “แมง” แปลว่ารอคอย เป็นชื่อหมู่บ้านใหญ่ในเมืองเมาะระมิงค์ (บ้านสามเรือนมีครอบครัวประมาณ 60 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 260 คน)

บ้านโพธิ์ เป็นหมู่บ้านมอญอยู่ใกล้กับบ้านสามเรือน ตั้งอยู่ในเขตคลองควาย อยู่ระหว่างกลาง ด้านใต้เป็นคลองควาย ด้านเหนือติดกับวัดสุราษฎร์รังสรรค์ บ้านโพธิ์เป็นชุมชนขนาดเล็ก เป็นชาวมอญที่อพยพมาจากหมู่บ้าน “พ่อ” หมู่บ้านในเมืองเมาะระมะ (บ้านโพธิ์มีครอบครัวประมาณ 22 ครอบครัว ประชากร 110 คน)

บ้านตากแดด เป็นชุมชนตั้งอยู่ในเขตตำบลบางเตย ติดกับชุมชนบ้านโพธิ์ มีคลองควายคั่นอยู่และพื้นที่ไปสุดเขตที่คลองบางเตย บ้านตากแดดจึงเป็นชุมชนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและในคลองควาย บ้านตากแดดเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากบ้าน “ริตัก” แปลว่า ไม้ตีฝุ่นออกจากผ้าหรือเครื่องนอนเวลาตากแดด เป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตมูร์เต็งร์

บ้านตากแดดมีวัดจันทน์กะพ้อหรือวัด “โก๊ะ” ภาษามอญแปลว่าต้นจันทน์กะพ้อ เป็นศูนย์กลางของชุมชนปัจจุบันเป็นพระอารามหลวง และมีโรงเรียนชุมชนวัดจันทน์กะพ้อเป็นสถานศึกษาระดับประถมศึกษาสังกัดสำนักงานประถมศึกษาอำเภอสามโคก

วัดจันทน์กะพ้อเป็นศูนย์กลางของการจัดงานอาหารพื้นบ้านชาวมอญสามโคกทุกปี โดยมีการแสดงการเล่นตามประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งจัดโดยศูนย์วัฒนธรรมอำเภอสามโคก ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี ในเดือนเมษายน นอกจากนี้ทางวัดได้จัดตั้งหอวัฒนธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพื่อเป็นที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุและเอกสารไว้ให้ศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของเมืองสามโคก (บ้านตากแดดมีครัวเรือนประมาณ 27 ครอบครัว และประชากรประมาณ 135 คน)

บ้านบางเตย เป็นหมู่บ้านมอญตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางเตยและในคลองบางเตย ซึ่งเป็นคลองธรรมชาติ อยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้หมู่บ้านตากแดด บริเวณปากคลองบางเตยฝั่งเหนือคลองในอดีตเป็นที่ตั้งวัดร้างสมัยอยุธยา ชื่อว่า “วัดตาล” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ทางราชการได้จัดสร้างที่ว่าการอำเภอสามโคก สถานีตำรวจเป็นอาคารถาวรทรงปั้นหยาริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นครั้งแรก และบริเวณปากคลองเป็นที่ตั้งของตลาดบางเตยซึ่งเป็นชุมชนชาวจีน

บ้านบางเตยเป็นหมู่บ้านมอญที่อพยพมาจากหมู่บ้าน “อะปรั้ง” ในเมืองเมาะระมะเช่นเดียวกับชาวมอญที่หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ ที่บ้านบางเตยมีวัด 3 วัด คือวัดบางเตยนอก มอญเรียกว่า “เพี้ยอะปรั้ง” วัดบางเตยกลาง มอญเรียก “เพี้ยอะปรั้ง” แต่ภายหลังเรียกเพี้ยนเป็นวัด “เป็ง” และวัดบางเตยใน หรือวัดโพธิ์ “บางเตย” เป็นชื่อบ้านชื่อบางที่มีหลักฐานปรากฏในพงศาวดารเหนือมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น มีความตอนหนึ่งกล่าวว่า “พระเจ้าสายน้ำผึ้งยกพลลงไปชุกบางเตยจะสร้างเมืองใหม่ พระอาจารย์ห้ามว่าน้ำเค็มหนักยังไม่ถึงพุทธทำนายสร้างไม่ได้”

ชุมชนมอญบางเตยมีโรงเรียนประถมศึกษา 2 โรง คือ โรงเรียนวัดบางเตยนอก และโรงเรียนวัดบางเตยใน (มอญบางเตยมีครอบครัวประมาณ 120 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 350 คน)

บ้านสามโคกตั้งอยู่ตำบลสามโคก ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นชุมชนเก่าแก่ขนาดใหญ่ที่เคยรุ่งเรืองในอดีตตั้งแต่สมัยอยุธยา มีวัดหลายวัด ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ วัดช่องลม (ร้าง) วัดแจ้งนอก (ร้าง) วัดแจ้งใน วัดป่าฝ้าย วัดไก่อ๊ตี้ย มีคลองจากแม่น้ำเข้าสู่ชุมชนหลายสาย ทั้งคลองตำหนัก คลองวัดสะแก คลองเกาะปิ่น คลองบ้านทาส คลองวัดสิงห์ คลองวัดแจ้ง คลองขนอน และคลองวัดป่าฝ้าย

สภาพชุมชนบ้านสามโคกมีการโยกย้าย มีความเจริญรุ่งเรืองแล้วเสื่อมไปตามยุคสมัย บ้านเรือนไม่หนาแน่นเหมือนชุมชนมอญที่อพยพในสมัยธนบุรีหรือต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งอยู่กันเป็นกลุ่มเดียวโดดๆ ไม่ปะปนกับคนไทยหรือจีน แต่ชุมชนมอญบ้านสามโคกจะปะปนกันทั้งมอญ ไทยและจีน ชุมชนมอญบ้านสามโคกไม่มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดไม่ว่าจะเป็นลักษณะของหมู่บ้านหรือวัด

ในชุมชนบ้านสามโคกยังแยกย่อยเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่ปลูกติดกันริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากคลองเตย ซึ่งเป็นตลาดที่ตั้งของชุมชนจีนไปจนวัดไก่อ๊ตี้ย ประมาณ 10 หมู่บ้าน ได้แก่

“บ้านตองเปอะ” เป็นหมู่บ้านมอญเดิมเรียกว่า “ตองเปราะ” เป็นหมู่บ้านในเขตเมืองมูร์เดิงร์ ในอดีตบ้านตองเปราะมีมอญปนไทย “บ้านพรหม” “บ้านทาส” เป็นชุมชนมอญ “บ้านมะขามป้อม” เป็นชุมชนมอญปนไทย “บ้านวัดแจ้ง” “บ้านป่าฝ้าย” “บ้านลุ่มและบ้านท่าลาน” เป็นชุมชนมอญปนจีน “บ้านขนอน” เป็นชุมชนไทย

บ้านสามโคกมีโบราณที่สำคัญ เช่น วัดสิงห์ (มีโบสถ์ วิหาร เจดีย์และศิลปกรรมสมัยอยุธยา) และมีเตาเผาตุ่มสามโคก ซึ่งได้รับการบูรณะชุดแต่งโดยกรมศิลปากร

ที่สำคัญสุดคือเป็นชุมชนแห่งแรกที่ทรงโปรดเกล้าให้มอญอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคกเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยาจนเจริญรุ่งเรืองกลายเป็นเมืองสามโคก เมืองปทุมธานี และจังหวัดปทุมธานีในปัจจุบัน ชุมชนสามโคกมีโรงเรียนวัดสะแกเป็นโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน

บ้านกระแซงเป็นหมู่บ้านมอญริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งอยู่ในเขตตำบลกระแซง ถัดจากบ้านสามโคก ในอดีตบ้านกระแซงเป็นตลาดน้ำใหญ่มีเรือนแพหนาแน่นเต็มคู้่งน้ำ ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ตั้งแต่วัดไก่อ๊ตี้ยไปถึงหน้าวัดชัยสิทธิวาสเต็มไปด้วยเรือนแพปลูกสร้างบนโป๊ะไม้หรือมัดไม้ไผ่ เรียกว่า “ลูกบวบ” บ้านเรือนแพที่สร้างขึ้นนี้มีทั้งทรงไทย ทรงปั้นหยา เป็นร้านค้าตลาดน้ำ มีเรือแพพายกันขวกไขว่หนาแน่นทั้งเรือเล็กและเรือใหญ่ส่วนสินค้ามีนานชนิด เช่น ผัก ผลไม้ ของหมักดอง กะปิ น้ำปลา เนื้อหมู ปลา ขนมสารพัด นอกจากนี้ยังมีร้านทอง ร้านขายยา ขายจาก น้ำมันยาง เครื่องจักสาน

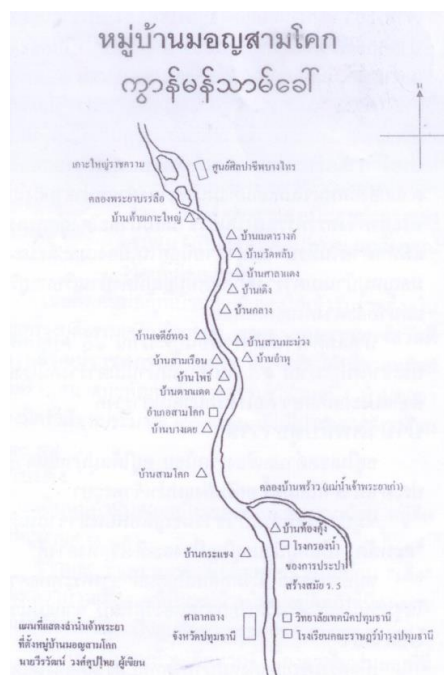
ตลาดบ้านกระแซงเป็นตลาดใหญ่ของจังหวัดปทุมธานี ผู้คนสองฟากฝั่งน้ำและบ้านเรือนในลำคลองทั้งในเขตอำเภอสามโคกและอำเภอเมืองปทุมธานี เมื่อจัดงานใหญ่ต้องลงเรือมาจับจ่ายสินค้าที่ตลาดบ้านกระแซง ต่อมาภายหลังมีการตัดถนนเส้นสามโคก-ปทุมธานีเป็นถนนลูกรัง มีรถโดยสารรับส่งจากอำเภอสามโคกไปยังจังหวัด ผู้คนจึงนิยมสัญจรทางบกกันมากขึ้น อีกทั้งมีการสร้างตึกแถวในตัวเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกัน

ตลาดน้ำบ้านกระแซงจึงเริ่มซบเซา เรือแพ ผู้คนหนีหายไป พ่อค้าแม่ค้าก็เคลื่อนย้ายไปขายที่ตลาดจังหวัดมากขึ้น ตลาดน้ำบ้านกระแซงจึงสิ้นสุดลง บ้านเรือนแพถูกขายและโยกย้ายไปอยู่ที่อื่น ส่วนที่ยังพำนักที่เดิมได้ตั้งเสายกบ้านขึ้นไปอยู่บนฝั่งแทน

หมู่บ้านกระแซงมีที่ประชากรมอญและจีน มีโรงเรียนประถมศึกษาวัดไก่อ่เตี้ยเป็นโรงเรียนประจำชุมชน

บ้านท้องคู้เป็นหมู่บ้านชาวมอญ ที่อยู่ในเขตเชิงรุกใหญ่ ตั้งอยู่ตรงส่วนคู้ของแม่น้ำพระยาฝั่งตะวันออกตรงข้ามกับตลาดบ้านกระแซง บ้านท้องคู้เริ่มต้นจากปากคลองบ้านพร้าวฝั่งใต้คลองไปถึงวัดสำแล

บ้านท้องคู้มีวัดสำแลเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของชุมชน มอญบ้านท้องคู้เป็นมอญที่อพยพมาจากเมืองสำแล อยู่ในเขตเมืองเมาระมิงค์ (บ้านท้องคู้มีครัวเรือนประมาณ 70 ครอบครัว และประชากรประมาณ 350 คน)

รูปที่ 3 : แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านมอญสามโคก สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพวาดโดย วีรวัฒน์ วงศ์ศุภไทย

ที่มา : ชุมชนชาว (มอญ) บ้านมอญสามโคก ปทุมธานี. ในศิลปวัฒนธรรม

ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2546, หน้า 133-139.

การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญสามโคกแต่ละหมู่บ้านในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากเหตุ 2 ประการ ประการแรก การประกอบอาชีพ การทำมาหากินที่เปลี่ยนไปจากเดิม จึงทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นไปทำมาหากินและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ต่างพื้นที่ ประการที่สอง สภาพที่ตั้งของหมู่บ้านที่คับแคบไม่สามารถขยายครอบครัวก่อสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นได้ จึงย้ายไปอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรแทน

จากสาเหตุ 2 ประการข้างต้น จึงทำให้หมู่บ้านชาวมอญบางหมู่บ้านมีสภาพเป็นหมู่บ้านร้าง เช่น หมู่บ้านเต็ง ตำบลเชียงรากน้อย แนวโน้มประชากรในหมู่บ้านมอญบางหมู่บ้านจึงลดลงและกระจายออกไปจากกลุ่ม (วีรวัฒน์ วงศ์คุปไทย, 2558)

ปัจจุบันนี้ประชากรชาวมอญแต่ละหมู่บ้านในสามโคกและปทุมธานีมีจำนวนลดลง การดำรงอัตลักษณ์ตัวตนของความเป็นมอญสามโคกจะมีทิศทางดำรงอยู่อย่างไร ในที่นี้ผู้วิจัยขอศึกษาภาพรวมของมอญสามโคก ปทุมธานี และเลือกศึกษาเฉพาะ อีก 2 ชุมชนมอญ คือ มอญศาลาแดง (มอญศาลาแดงเหนือ) และ มอญวัดเจติยโทอง อ.สามโคก เพื่อทราบถึงอัตลักษณ์และการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นมอญ ตลอดจนการส่งต่อและสืบทอดมรดกวัฒนธรรมมอญสามโคกผ่านการดำเนินชีวิต และกิจกรรมประเพณีต่างๆ เป็นสำคัญ

บทที่ 3

คนมอญสามโคกและปทุมธานี

ในพื้นที่ปทุมธานี เกือบทุกพื้นที่ที่อยู่ใกล้แม่น้ำล้นมีเชื้อสายหรือการตั้งรกรากของชาวมอญแทบทั้งสิ้น ในปัจจุบันในปทุมธานีเท่าที่ทราบและปรากฏเป็นหลักฐานมีกลุ่มชาวมอญอยู่ 3 อำเภอหลักๆ คือ มอญปทุมธานี มอญลาดหลุมแก้วและมอญสามโคก โดยเฉพาะที่อำเภอสามโคกยังมีหมู่บ้านที่คงความเป็นมอญอยู่มากถึง 16 หมู่บ้าน โดยขนานไปกับสองฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา คือ บ้านท้ายเกาะใหญ่ บ้านเมตตารางค์ บ้านวัดพลับ บ้านศาลาแดง บ้านเต็ง บ้านกลาง บ้านเจดีย์ทอง บ้านสวนมะม่วง บ้านอำพู บ้านสามเรือน บ้านโพธิ์ บ้านตากแดด บ้านบางเตย บ้านสามโคก บ้านท้องคุ้ง และบ้านกระแซง (วีรวัฒน์ วงศ์ศุภไทย, 2546: 133-139)

ด้วยการเป็นพื้นที่หมู่บ้านมอญขนาดใหญ่ มีรากเหง้าประวัติความเป็นมาร่วมสมัยกันของแต่ละหมู่บ้าน ทั้งในเขตสามโคกและเมืองปทุมธานี จึงทำให้มอญทั้ง 2 พื้นที่มีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และการละเล่นต่างๆ เหมือนกัน ซึ่งบางหมู่บ้านยังคงรักษาและสืบทอดไว้ได้ โดยอาจถูกปรับเปลี่ยนตามสภาพสังคม และบางหมู่บ้านได้ลดความสำคัญและสูญหายไปที่สุดในที่สุด

3.1 มรดกทางวัฒนธรรมมอญสามโคกและปทุมธานี

มรดกทางวัฒนธรรม คือการปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ตลอดจนเกิดการถ่ายทอดและสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป

สำหรับคนมอญสามโคกและปทุมธานี มรดกทางวัฒนธรรมมีหลากหลายเรื่องราว ทั้งเรื่องความเชื่อ ประเพณี ศิลปะการละเล่น การแต่งกาย และภูมิปัญญา ทั้งหมดล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันที่ดีที่ชาวมอญสามโคกและปทุมธานี ยังคงดำรงไว้ หากแต่บางมรดกทางวัฒนธรรมอาจจะมีรูปแบบหรือขั้นตอนประเพณีที่ปรับเปลี่ยนไปบ้างก็เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมในขณะนั้นๆ มรดกทางวัฒนธรรมมอญสามโคกและปทุมธานี มีดังนี้

3.1.1 ความเชื่อของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี

ความเชื่อเรื่องผีมอญ

ชาวมอญ เป็นชาติพันธุ์ที่ให้ความเคารพบรรพบุรุษเป็นอย่างมากเพราะเชื่อว่าวิญญาณหรือผีบรรพบุรุษย้อนเวียนมาปกป้องรักษาลูกหลานอยู่ตลอดเวลา ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษกับชาวมอญจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ไม่ว่าจะทำกิจการอะไรย่อมต้องบอกกล่าวแก่ผีมอญให้ทราบก่อนเสมอ

ห่อผ้าผีมอญตามความเชื่อเรื่องผีมอญ ชาวมอญในแต่ละบ้านจึงต้องมีห่อผ้าผีมอญวางไว้บนเรือนตรงเสาเอก 1 ใบ ภายในห่อผ้าบรรจุผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าแดง ผ้าขาว อย่างละ 1 ผืน แหวนทองคำหิ้วพลอยแดง และหม้อดิน 1 ใบ ภายในหม้อดินใส่ข้าวเหนียว เงิน และข้าวตอกดอกไม้ เพื่อใช้แทนสัญลักษณ์ของวิญญาณหรือผีบรรพบุรุษที่คอยปกป้องดูแลลูกหลาน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผีเรือน” รวมทั้งมีการจัดตั้งพิธีรับผีและเซ่นไหว้

รูปที่ 4 : ห่อผ้าผีมอญภายในบรรจุผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าแดง ผ้าขาว อย่างละ 1 ผืน และแหวนทองคำหิ้วพลอยแดง
ที่มา : ปทุมธานีเมืองแห่งสายน้ำและวัฒนธรรม, 2558: หน้า 24.

พิธีรับผี ชาวมอญเมื่อพ่อแม่ตายต้องทำพิธีเชิญผี โดยให้ลูกชายคนโตนั่งโสร่งโปกผ้าขาวม้าแดงไปกับคนทรงที่ห่อผ้าผีมอญ คนเชิญจะทำพิธีเชิญผีแล้วยกห่อผ้าผีมอญมอบให้ หลังจากนั้นลูกหลานก็มีหน้าที่ดูแลห่อผ้าให้ดี ไม่ปล่อยให้ผ้าต่างๆในห่อขาดหรือโดนแมลงกันเป็นรู หากพบว่าขาดต้องรีบเปลี่ยนผ้าใหม่ทันที ไม่เช่นนั้นเชื่อว่าจะนำโรคร้ายไข้เจ็บมาสู่คนในบ้าน และทำมาหากินไม่ขึ้น

เวลาทำอาหารเลี้ยงในพิธีรับผี เมื่อจะทำการแกงไก่ แกงเป็ด แกงเต่าหรือตะพาบ ต้องนำหัวและขาของสัตว์ชนิดนั้นๆมาจัดพร้อมกับข้าวปากหม้อ 1 จาน น้ำ 1 แก้ว รวมกันเป็นสำรับใส่ถาดไปตั้งไว้หน้าห่อผ้าผีมอญ แล้วจุดธูปเชิญวิญญาณผีบรรพบุรุษมาทาน

ความเชื่อเรื่องผีมอญ ถือเป็นความเชื่อหลักที่สำคัญของชาวมอญทุกคน จึงนำมาซึ่งความเชื่อที่เคร่งครัดมาก และเกิดเป็นกฎเกณฑ์ตามมาอีกมาก เช่น เมื่อมีแขกมาพักอาศัยที่บ้านต้องมีการจุดธูปบอก และแขกที่มาพักถึงแม้เป็นสามีภรรยา ก็ต้องแยกกันนอนคนละมุ้ง ห้ามคนท้องนั่งพิงเสา เป็นต้น และรวมถึงการมีพิธีเซ่นไหว้ประจำปี นิยมทำให้ช่วงหลังสงกรานต์

การทำบุญผีกระเจาด

เป็นประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในการปกป้องคุ้มครองเด็ก โดยการจัดพิธีทำบุญผีกระเจาดให้กับบุตรคนแรกของครอบครัว เมื่อมีอายุประมาณสองขวบครึ่ง ทั้งนี้พ่อแม่จะจัดงานทำบุญผีกระเจาดโดยการเชิญแม่ผีมาเป็นผู้ประกอบพิธี และนิมนต์พระสงฆ์ 5 รูปมาประกอบพิธีสงฆ์ที่บ้าน

สิ่งสำคัญในการทำบุญผีกระเจาด คือ การจัดเตรียมกระเจาดบูชาผี โดยจะสานไม้ไผ่ตามะเหลวโปรง ปากกระเจาดสานเป็นกลีบบัว ประดับตกแต่งด้วยธงกระดาษสี ใส่ขนมกง มะพร้าวอ่อน กล้วย เด็ก 1 คนต้องจัดเตรียมกระเจาดไว้ 5 ใบ

ในวันงานแม่ผีจะประกอบพิธีเช่นไหว้ แยกต่างหากกับพิธีสงฆ์ โดยจะปูผ้าหรือเสื่อห่างจากชายคาพร้อมของเซ่นไหว้ผี เช่น ไก่ต้ม หมูต้ม เหล้าขาว เรียกรวมว่า สำหรับควา ส่วนสำหรับหวานมีขนมกง มะพร้าวอ่อน กล้วย พร้อมบายศรีปากชามและไข่ และนำเอาอาหารคาวหวานที่เลี้ยงพระมาเป็นของเคียงอีกชุดหนึ่ง เมื่อพร้อมแล้วแม่ผีจึงจุดธูปกล่าวคำเซ่นไหว้ผีกระเจาด

ส่วนทางบนบ้านจะเป็นพิธีสงฆ์ พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ พ่อแม่นำเด็กมาดักบาตรและถวายภัตตาหารพระสงฆ์ จากนั้นนำเด็กมาถวายกระเจาดและรับพรพระ และทำพิธีกรวดน้ำ ส่วนลูกคนที่สองหรือสาม พ่อแม่จะจัดพิธีถวายธูปต่อ พ่อเฒ่าเจ้าของโรงให้มารับธูปและปกป้องคุ้มครองลูกหลานผีกระเจาดโดยนำธูปไปปักไว้หน้าโบสถ์หรือวิหารที่วัดใกล้บ้านให้อยู่ดีมีสุขตลอดไป

การออกฮ้อยปะจู้ หรือ ยู่ปะจู้

ดั่งที่ทราบแล้วว่าชาวมอญเป็นผู้ที่นับถือบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเรือน รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาประจำหมู่บ้าน ดังนั้นจึงมีประเพณีการไหว้ศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน หรือที่เรียนกันว่า ออกฮ้อยปะจู้ (ยู่ปะจู้) โดยจะจัดงานหลังเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี เพื่อความเป็นสิริมงคลทั้งแก่คนในครอบครัวและความสงบสุขของหมู่บ้าน

การเรียกชื่อว่า ออกฮ้อยปะจู้ หรือ ยู่ปะจู้ ในแต่ละหมู่บ้านจะเรียกแตกต่างกันออกไป ทว่าลงท้ายด้วยคำว่า “ปะจู้” ซึ่งแปลว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลหมู่บ้าน เช่น บ้านตากแดด อำเภอสามโคก เรียกฮ้อยปะจู้ ส่วนบ้านบางปรอก อำเภอเมืองปทุมธานี เรียก ยู่ปะจู้ เป็นต้น

รูปที่ 5 และ 6 : บรรยายภาคพิธีการไหว้ผีปะจู้

ที่มา : ปทุมธานีเมืองแห่งสายน้ำและวัฒนธรรม, 2558: หน้า 30 และ 33

เมื่อจัดเตรียมสำหรับเรียบร้อยแล้วจะนำไปวางไว้ที่ศาลเพียงตา หรือ ฮ้อยซังกรานต์ (บ้านสงกรานต์) เพื่อบูชาเทพยดาสำหรับหนึ่ง ส่วนสำหรับอื่น ๆ ก็จะนำไปถวายพระที่วัด และมอบให้ญาติผู้ใหญ่เพื่อแสดงความเคารพและขอพรจากผู้อาวุโส ถือเป็นกุศโลบายที่ใช้การส่งข้าวแช่เป็นสื่อในการทำความรู้จักญาติพี่น้องต่างหมู่บ้าน ต่างชุมชน และยังเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวมอญอีกด้วย¹

ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย

การก่อพระเจดีย์ทรายช่วงเทศกาลสงกรานต์ในสมัยโบราณ สืบเนื่องจากความต้องการใช้ทรายในการก่อสร้างวัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ หรือปรับพื้นที่บริเวณวัด มีปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร “คำให้การกรุงเก่า” ว่า การก่อพระเจดีย์ทรายเป็นพระราชพิธีของไทยในสมัยอยุธยา โดยได้กล่าวถึงรายละเอียดในพระราชพิธีสงกรานต์เดือน 5 ไว้ว่า “พระราชพิธีละแสดูก (เถลิงศก) เมื่อสงกรานต์ (พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จไป) สรงน้ำพระ (พุทธปฏิมากร) ศรีสรรเพชญ์ (เทวรูป) พระพิฆเนศวร โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะเข้ามาสรงน้ำและรับพระราชอาหารบิณฑบาต และจตุปัจจัยทานที่ในพระราชวังทั้ง 3 วัน ทรงก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ และมีการฉลองพระเจดีย์ทรายด้วย ตั้งโรงท่ทานเลี้ยงพระและราษฎรซึ่งมาแต่จตุรทิศ มีเครื่องโภชนาหารคาวหวาน น้ำกินน้ำอาบและยารักษาโรค พระราชทานทั้ง 3 วัน” (คำให้การกรุงเก่าฯ: 2515, 265)

รูปที่ 8 : ชาวมอญร่วมกันก่อพระเจดีย์ทราย

ที่มา : https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_297138

ประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายของชาวบ้านในเทศกาลสงกรานต์ มีความเชื่อที่ว่าเป็นการบูชาพระพุทธรูปอันเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ โดยเฉพาะวัดที่ก่อตั้งอยู่ริมสองฝั่ง

---

¹ หม้อสำหรับใส่ข้าวแช่ของชาวมอญ เรียกว่า สะมายซังกรานต์ หรือหม้อข้าวแช่ เป็นหม้อดินเผา ปากผาย ก้นแบน มีลวดลายรอบตัวหม้อ มักนำไปตองมาปิดปากหม้อ

แม่น้ำเจ้าพระยาในจังหวัดปทุมธานี มีประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายอยู่หลายวัด เช่น วัดกร่าง วัดเชิงท่า วัดสุราษฎร์รังสรรค์ วัดสามัคคิยาราม วัดป่าจิว วัดบางเตยนอก วัดบางเตยกลาง วัดบางเตยใน วัดสิงห์ วัดแจ้ วัดไก่อ๊ตย วัดสามโคก วัดสะแก วัดบัวหลวง วัดสำแล วัดหงส์ปทุมวาส วัดโบสถ์ วัดโคก วัดมะขาม วัดน้ำวน วัดบางเตื่อ วัดบางหลวง วัดเทียนถวาย เป็นต้น ซึ่งวัดเหล่านี้บางก็เป็นวัดมอญ

ในอดีตชาวบ้านที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา หรือในลำคลองจะนำ “เรือมาด” (เรือขุดขนาดใหญ่) มา 8-10 ลำ ลงเรือลำละ 4-6 คนไปตามแหล่งทรายในลำน้ำเจ้าพระยา ในเขตอำเภอสามโคก มีแหล่งงมทรายอยู่ที่คั้งน้ำกว้างใหญ่ เรียกว่า “คั้งบ้านถั่ว” มีหาดทรายกลางแม่น้ำ และอีกแหล่งคือเหนือสามโคก เรียกว่า “ลานเท” เป็นช่วงที่กว้างที่สุดของลำน้ำเจ้าพระยามีหาดทรายริมสองฟากฝั่ง เมื่อคณะเรือมทรายถึงที่หมายจะจอดเรือใช้ถ่อปักยึดเรือไว้ คนในเรือจะเตรียมบุงกีหรือกระป๋องตักน้ำ โดดลงน้ำต่ำลงไปตักทรายใต้ท้องน้ำ หรือจะโกยทรายตามหาดริมสองฝั่งส่งให้คนที่อยู่บนเรือเททรายกองไว้ตามลำเรือจนได้ตามต้องการแล้วช่วยกันก่อเป็นพระเจดีย์ทรายกลางลำเรือ ใช้ดอกไม้ธูปเทียนประดับตกแต่งให้สวยงามแล้วพายเรือกลับวัดตักลองร้องเพลงกันสนุกสนานไปตลอดทางจนถึงวัด จึงช่วยกันขนทรายขึ้นจากลำเรือมาก่อเป็นพระเจดีย์ทรายที่ลานหน้าวัดหรือหน้าโบสถ์ โดยก่อเจดีย์ตามรูปแบบเจดีย์ที่อยู่ในวัดหรือเจดีย์ที่เคยพบเห็น เช่น พระปฐมเจดีย์ พระสมุทรเจดีย์ เจดีย์แบบรามัญ ก่อเสร็จจึงตกแต่งด้วยธงทิวประดับประดา แต่ในปัจจุบันไม่ต้องพายเรือไปงมทรายแล้ว แต่ใช้วิธีการบอกบุญเรียไรเงินก่อพระเจดีย์ทรายในวันทำบุญ แล้วไปสั่งซื้อทรายมากองถึงวัด บางวัดมีตั้งตู้บริจาคให้ผู้คนที่มาร่วมงานก่อพระเจดีย์ทรายบริจาคโดยก่อกันเป็นครอบครัว บางวัดมีจัดงานทั้งกลางวันกลางคืนมีมหรสพและประกวดเจดีย์ทราย ทั้งนี้การทำบุญฉลองพระเจดีย์ทรายแต่ละวัดไม่พร้อมกันขึ้นอยู่กับการนัดหมายของแต่ละชุมชน แต่จะอยู่ในช่วงสงกรานต์ ขึ้น 3 ค่ำ ถึงขึ้น 6 ค่ำ โดยในช่วงเช้าของการทำบุญฉลองพระเจดีย์ทราย ผู้เป็นเจ้าของเจดีย์จะนำธงทิวที่ทำจากที่บ้านไปประดับตกแต่งให้สวยงาม บ้างใช้ดินสอพองประดับลวดลายบนองค์เจดีย์ นำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาเจดีย์ บ้างมีการฝังสตาภไว้ใ้เจดีย์หรือติดสตาภเป็นธงปักไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา

จะเห็นได้ว่าประเพณีการก่อพระเจดีย์ทรายในเทศกาลสงกรานต์เกิดขึ้นจากความมุ่งหมายนำทรายมาถวายวัด แม้ในบางมุมจะมีความเชื่อต่างไปบ้างว่า ในหลายครั้งที่เราเข้าวัดอาจมีเม็ดทรายติดไปกับรองเท้า การได้ก่อพระเจดีย์ทรายถวายวัด ส่วนหนึ่งก็เพื่อได้ทำบุญด้วยการขนทราย และยังเป็นศรัทธาที่ได้สร้างประโยชน์แก่อุศลพระพุทธศาสนา เป็นบุญกุศลสืบไป²

---

² การกล่าวถวายพระเจดีย์ทรายแก่พระสงฆ์จะทำบนศาลาการเปรียญหรือนิมนต์พระสงฆ์มารับถวายพระเจดีย์ทรายที่ลานก่อพระเจดีย์ทราย ผู้ถวายจะตั้งนะโม 3 จบ แล้วกล่าวคำถวายเป็นภาษาบาลีว่า “อิมัง เวลุกัง เจริตัง อะธิฐามิ พุติยัมปิ อิมัง วาลุกัง เจริตัง อะธิฐามิ ตะติยัมปิ อิมัง วาลุกัง เจริตัง อะธิฐามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าขออธิฐานเจดีย์ทรายนี้ แม้นครั้งที่สอง ข้าพเจ้าขออธิฐานเจดีย์ทรายนี้ แม้นครั้งที่สาม ข้าพเจ้าขออธิฐานเจดีย์ทรายนี้

แห่ทางหงส์ธตะขาบ³

ประเพณีสำคัญของชาวมอญในช่วงเทศกาลสงกรานต์ คือการแห่ธตะขาบไปถวายเป็นพุทธบูชาที่เสาชิงช้า ซึ่งถือเป็นประเพณีประจำปีที่เกิดขึ้นเพียงปีละ 1 ครั้ง และเป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญ เสาชิงช้าถือเป็นสัญลักษณ์ของการสร้างวัดมอญในประเทศไทย ธงที่ใช้ประดับเสาชิงช้าเหล่านี้ บ้างเรียกกันว่าหางหงส์ บ้างเรียกธตะขาบ ตามแต่ตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาในท้องถิ่น

การจัดทำธงสำหรับแห่ทางหงส์หรือธตะขาบนั้น จะเริ่มต้นขึ้นก่อนวันสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะไปรวมตัวกันที่วัด เพื่อช่วยกันเย็บผ้าและผลิตดอกไม้สำหรับประดับที่หางหงส์ เรียกว่าดอกขบา ขนาดของผ้าโดยมาก ยาว 3 เมตร กว้าง 1 เมตร หัวท้ายมน แต่ส่วนหัวมีขนาดใหญ่กว่าเล็กน้อย เหลาไม้ไผ่ 9 อัน สำหรับผูกขบาวผ้าเพื่อให้ผ้ากางออกเวลาแหวน จากนั้นนำดอกไม้ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาประดับที่ปลายไม้ไผ่ทั้ง 2 ข้างรวมถึงตรงกลางไม้ รวมท่อนละ 3 ดอก ส่วนหัวและท้ายของธนำตะกร้อสานด้วยหวายมาผูกแล้วประดับด้วยดอกไม้ และลูกตะกร้อ ปัจจุบันปลายธนิยมผูกด้วยสีสันสดใสเพื่อความสวยงามหากแต่ในอดีตผู้เฒ่าผู้แก่จะนำเส้นผมมารวมกันแล้วผูกไว้ที่ปลายธแทน (พิชัย แจ่มแจ่ม, 2559) ทั้งนี้ในแต่ละท้องถิ่นต่างมีการประดับตกแต่งผืนธแตกต่างกันไป

หลังจากจัดทำธงเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีการตั้งขบวนแห่ธ มีกลองยาวนำหน้า แห่ไปรอบหมู่บ้านจนสิ้นสุดที่วัดระหว่างทางชาวบ้านที่เห็นขบวนต่างออกมาร่วมอนุโมทนาด้วยการถวายเงินหรือสิ่งของปัจจัยให้กับวัด เมื่อไปถึงวัดแล้วจึงจะกำหนดวัดทำพิธีแหวนธขึ้นยอดเสาชิงช้าวันหนึ่ง

การแหวนธธตะขาบได้กำหนดให้ตรงกับวัดสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่มาเป็นประธานฝ่ายชาวบ้านทำพิธีถวายธแต่พระสงฆ์ หลังจากพระสวดทำพิธีแล้วเสร็จ จึงอัญเชิญธขึ้นแหวนธยังยอดเสาชิงช้า แต่ปัจจุบันทางชุมชนชาวมอญในเขตสามโคกนิยมจัดวันแห่และวันอัญเชิญธขึ้นเสาชิงช้าเป็นวันเดียวกัน คือ วันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ (แสน เทียนทอง, 2559)

---

³ หางหงส์ คนมอญเรียกว่า “แห่ธตะขาบ” ที่มาของหงส์มีตำนานเล่าว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ในประเทศอินเดียแล้วได้ 8 ปีจึงได้เสด็จโปรดเวสาลีในแคว้นต่างๆ จะกระทั่งวันหนึ่งได้เสด็จมาถึงภูเขาสัทธรรมรังสี ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองสะเทิม ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทอดพระเนตรเห็นเนินดินกลางทะเล เมื่อน้ำขึ้นเปี่ยมฝั่งยังมีหงส์ทอง 2 ตัวลงเล่นน้ำอยู่ ตัวเมื่อเกาะอยู่บนหลังตัวผู้ เนื่องจากมีเนินดินที่จะยื่นเพียงนิดเดียว จึงทรงทำนายว่ากาลสืบไปภายหน้า เนินดินนี้จะเป็นมหานครขึ้นชื่อว่า “หงสาวดี” เป็นที่ตั้งพระธาตุ สุธูปเจดีย์ ที่คำสั่งสอนทางพุทธศาสนาของพระองค์จะรุ่งเรืองขึ้น ณ ที่แห่งนี้ ครั้นเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว 100 ปี เนินดินกลางทะเลนั้นก็ตั้งขึ้น จนกลายเป็นแผ่นดินอันกว้างใหญ่ มีพระราชบุตรของพระเจ้าแสนะคงคา ทรงพระนามว่า สมลukumาร และวิมลukumาร เป็นผู้รวบรวมไพร่พลตั้งเมืองขึ้น จนเป็นเมืองหงสาวดี ณ ดินแดนที่มีหงส์ทองเคยเล่นน้ำอยู่ ฉะนั้นชาวมอญในหงสาวดีจึงใช้หงส์เป็นสัญลักษณ์ของประเทศนับแต่นั้นมาเพื่อระลึกถึงวันดังกล่าว ชาวมอญจึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับหงส์ขึ้น โดยก่อนถึงวันสงกรานต์ชาวไทยรามัญจะนัดกันทำหางหงส์ที่วัดซึ่งหางหงส์ทำเพียง 2 วันก็เสร็จ เมื่อทำเสร็จแล้วจะแห่โดยใช้กลองยาวแห่โดยขบวนแห่จะเริ่มจากท้ายหมู่บ้านบริเวณที่เป็นสะพานข้ามคลองสระ แห่เรื่อยมาตามทางเดินหลักที่ตรงไปสู่วัดเจดีย์ทอง และมีชาวบ้านจัดขบวนร้องรำทำเพลงสนุกสนาน จากนั้นจะนำหางหงส์มอญมาประดับไว้ที่เสาชิงช้าในบริเวณใกล้กับองค์เจดีย์ทอง

แห่งตะขบ เป็นการเฉลิมฉลองจากการที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ หลังจากขึ้นไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ เพื่อแสดงอภิธรรม 7 คัมภีร์ จนพระมารดาได้บรรลุโสดาบัน การจัดทำธงตะขบมีความหมายทั้งในทางโลกและทางธรรม แสดงความหมายและนัยยะ ในสมัยก่อนจะใช้ลานบ้านปักธงตะขบซึ่งไว้ ทำปะรำพิธี สำหรับอาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ พอรุ่งเช้าชาวบ้านจะนำอาหารข้าวขัน แกงโอ มาตักบาตรทำบุญเลี้ยงพระกันถือเป็นการปิดสิ่งไม่ดีออกไปจากหมู่บ้าน และด้วยอำนาจของธงตะขบจะช่วยให้เกิดโชคชัยต่างๆ มาสู่ทุกคน

รูปที่ 9 : หางหงส์ ธงตะขบผูกติดกับเสาหงส์ของวัด ในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพที่วัดศาลาแดงเหนือ อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

ประเพณีมอญคั่ง

ในอดีตเมื่อถึงวันออกพรรษา ชาวมอญจะร่วมใจกันไปทำบุญ มีการแห่พระภิกษุสงฆ์ในหลายๆ วัด โดยจะแต่งเรื่องตลกและซุกซนเรือพระสงฆ์ไปร่วม(ปวารณา) ออกพรรษาในวัดเดียวที่นับถือมากวัดใดวัดหนึ่ง จากนั้นเล่นแข่งเรือกันอย่างสนุกสนานตลอดวันพระ กลางเดือน 11 พระภิกษุเมื่อเสร็จกิจปวารณาแล้วก็จะแห่พระไปส่งตามวัดที่รับมา วัดนออกพรรษาสำหรับชาวมอญ ถือว่าพระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์จึงประชุมกันและแห่พระและเล่นเรือกันอย่างสนุกสนาน การที่มอญรื่นเริงในการเล่นเรือ คนไทยจึงเรียกกันว่า มอญคั่ง หรือ มอญคั่ง

ประเพณีล้างเท้าพระ

ชาวมอญจะทำพิธีล้างเท้าพระช่วงออกพรรษา คือ แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ตอนเช้าพากันเข้าวัดทำบุญตักบาตรตามปกติ ตอนบ่ายจะนำขันใส่น้ำสะอาดผสมน้ำอบ และโรยด้วยกลีบดอกไม้พร้อมด้วยดอกไม้หลายชนิดสาธาดแล้วมานั่งรอสองข้างทางที่พระจะเดินจากศาลาลงพระอุโบสถ ชาวบ้านที่มานั่งรอจะทำการปลดสบและผ้าขาวมาจากไหล่ ปูเป็นทางให้พระได้เดินไปยังอุโบสถ เมื่อพระเดินผ่านชาวบ้านจะบรรจุรดน้ำที่เตรียมมาบนเท้าพระ ใส่ช่อดอกไม้ในยามหรือจิวรเปลที่พระสงฆ์ถือ จากนั้นพระสงฆ์จะนำดอกไม้มารวมกันบูชาพระรัตนตรัย โดยเจ้าอาวาสจะเป็นผู้นำในการทำสังฆกรรมปวารณาตนออกพรรษา

ชาวมอญถือว่าการล้างเท้าพระช่วงเทศกาลออกพรรษาได้กุศลแรง เพราะช่วงเข้าพรรษามีข้อห้ามมิให้พระสงฆ์ต่างแรมที่อื่น มีเวลาทบทวนพระธรรมวินัยการไม่ไปจาริกยังที่ต่างๆ เท่ากับตัดโอกาสเหยียมน้ำสัตว์เล็ก และพืชผลของชาวบ้าน การที่พระสงฆ์อยู่จำพรรษา 3 เดือน ได้สวดมนต์ภาวนาและทบทวนศีลทั้ง 227 ข้อให้ครบถ้วนสมบูรณ์ การทำบุญกับพระสงฆ์ที่ท่านรักษาศีลได้ครบถ้วนบริบูรณ์ย่อมได้กุศลมาก

ประเพณีตักบาตรพระร้อย

ช่วงเทศกาลออกพรรษาดตรงกับฤดูน้ำหลาก แม่น้ำเจ้าพระยาจึงเอ่อล้นเข้าบ้านเรือน ไร่นาของชาวบ้าน รวมไปถึงวัดวาอารามด้วย ภูมิปัญญาของชาวปทุมธานีจึงได้กำหนดให้มีการทำบุญหลังออกพรรษาด้วยการทำบุญตักบาตรทางน้ำ เรียกกันว่า ตักบาตรพระร้อย ซึ่งถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมานับร้อยปี ทั้งนี้เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาตามพุทธประวัติที่ว่า ในช่วงเข้าพรรษาพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พอออกพรรษาพระองค์จึงได้เสด็จกลับมาয়ังโลกมนุษย์ โดยมีเหล่าเทวดาออกมาาร่วมถวายสักการะ เหล่าพุทธศาสนิกชนจึงถือว่าการทำบุญวันออกพรรษาเป็นงานใหญ่ได้บุญมาก

ในอดีตการตักบาตรพระร้อยจะทำที่วัดริมเจ้าเจ้าพระยา และลำคลองต่างๆ โดยจะเริ่มกันตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ เดือน 11 โดยทางวัดจะตกลงกำหนดวันที่เป็นเจ้าภาพ แล้วจึงประกาศแจ้งล่วงหน้าเพื่อให้พุทธศาสนิกชนรู้กำหนดเวลา จะได้จัดเตรียมอาหารคาวหวานได้ทำบุญได้ถูกต้อง

ในวันงานจะมีการจับหมายเลข เพื่อเรียงลำดับเรือรับบิณฑบาตที่มีจำนวนมาก มีเรือพระพุทธานำขบวน โดยจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้กลางลำเรือ มีวงปี่พาทย์คอยบรรเลงอยู่ตอนหน้าลำเรือ มีฝีพายและคนคอยค้ำท้าย เรือพระสงฆ์ที่พายตามหลังเป็นเรือขนาดเล็ก มีพระสงฆ์นั่งกลางคอยรับบาตร ลูกศิษย์วัดประจำหัวเรือท้ายคอยช่วยรับบาตรและพายเรือ ค่อยๆ ล่องเรือทวนน้ำเป็นแนวทิศเหนือใต้ตามการชิงเชือกจากวัดที่เป็นเจ้าภาพรับบาตรไปตามลำน้ำ ไปเรื่อยๆ ขบวนเรือตักบาตรพระร้อยจึงมีความยาวนับกิโลเมตรเลยทีเดียว

การชิงเชือกเป็นแนวเหนือใต้แต่เดิมใช้เพื่อสาวและยึดกันเรือล่ม เนื่องจากกระแสน้ำในฤดูน้ำหลากมีความแรง แต่ปัจจุบันไม่ต้องชิงเชือกแล้ว และบางวัดก็ไม่มีประเพณีตักบาตรพระร้อยทางน้ำกันแล้ว ในหมู่บ้านมอญสามโคกและปทุมธานีที่ยังคงประเพณีตักบาตรพระร้อยอยู่หากแต่รูปแบบและการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงไป เช่น จัดบริเวณลานวัดแทน

ปัจจุบันมอญในแต่ละหมู่บ้านในเขตสามโคกและปทุมธานีได้กำหนดประเพณีตักบาตรพระร้อยไว้ดังนี้ (พิมพ์กาญจน์ ชัยจิตรสกุล, 2558: 53)

กำหนดการ	วัด
วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11	วัดมะขาม อ.เมืองปทุมธานี(ทางน้ำ) วัดเจติยทอง อ.สามโคก
วันแรม 2 ค่ำ เดือน 11	วัดหงษ์ปทุมवास อ.เมืองปทุมธานี (ทางน้ำ)
วันแรม 3 ค่ำ เดือน 11	วัดสำแล อ.เมืองปทุมธานี (ทางน้ำ)
วันแรม 4 ค่ำ เดือน 11	วัดบางหลวง อ.เมืองปทุมธานี วัดบัวหลวง อ.สามโคก
วันแรม 5 ค่ำ เดือน 11	วัดโบสถ์ อ.เมืองปทุมธานี วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม อ.เมืองปทุมธานี วัดไผ่ล้อม อ.สามโคก
วันแรม 6 ค่ำ เดือน 11	วัดไก่อติ๊น อ.สามโคก
วันแรม 7 ค่ำ เดือน 11	วัดบางนา อ.สามโคก วัดบ่อทอง อ.ลาดหลุมแก้ว
วันแรม 8 ค่ำ เดือน 11	วัดดาวเรือง อ.เมืองปทุมธานี วัดชินวราราม อ.เมืองปทุมธานี
วันแรม 9 ค่ำ เดือน 11	วัดบางโพธิ์เหนือ อ.สามโคก
วันแรม 10 ค่ำ เดือน 11	วัดบ้านพร้าวใน อ.สามโคก
วันแรม 11 ค่ำ เดือน 11	วัดชัยสิทธิवास อ.สามโคก
วันแรม 12 ค่ำ เดือน 11	วัดเสด็จ อ.เมืองปทุมธานี
วันแรม 13 ค่ำ เดือน 11	วัดโพธิ์เลื่อน อ.เมืองปทุมธานี
วันอาทิตย์แรก หรืออาทิตย์ที่ 2 ของเทศกาลออกพรรษา (ตามความเหมาะสมในแต่ละปี)	วัดสามัคคิยารามอ.สามโคก วัดสุราษฎร์รังสรรค์ อ.สามโคก วัดจันทน์กระพ้อ อ.สามโคก

ประเพณีรำพาช้าวสาร

เป็นการร้องเพลงบอกบุญขอข่าสารโดยพายเรือไปตามทำนน้ำหน้าบ้านคน นิยมทำในช่วงเทศกาลออกพรรษา โดยจะทำกันในช่วงหัวค่ำหลังวันออกพรรษา ตั้งแต่เวลาทุ่มไปจนถึงเที่ยงคืน พ่อเพลงแม่เพลงและลูกคู่ผู้ใจบุญจะช่วยกันพายเรือออกไปตามลำน้ำ การออกเรือแต่ละครั้งใช้คนราว 20-30 คน จึงต้องใช้เรือขนาดใหญ่ หรือเรือมาด ฝีพายจะนั่งประจำกอบเรือซ้ายขวา มีคนคัดท้ายเรือหนึ่งคน คนแก่นุ่งขาวห่มขาวนั่งกลางลำเรือเป็นประธาน ในเรือมีภาชนะใส่ข่าสาร เช่น กระบุง เมื่อพายถึงหน้าบ้านก็จะร้องเพลงบอกบุญ เจ้าบ้านจึงตักข่าสารมาบริจาค เพื่อนำไปใช้ในงานทอดกฐินสามัคคี ปัจจุบันด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง จำนวนประชากรมอญที่ลดลง ผนวกกับการดำเนิน

ชีวิตของผู้คนที่ต่างไปจากเดิมคือไม่ได้สัญจรทางเรือเหมือนในอดีต ทำให้ประเพณีลำพาข้าวสารไม่ได้จัดขึ้นในพื้นที่สามโคกแล้ว⁴

ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง

เป็นประเพณีการถวายเภสัชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือปฏิบัติกันในกลุ่มคนไทยเชื้อสายมอญ โดยชาวมอญเรียกประเพณีนี้ว่า “ปะเวนวนย โลงฮะเปียง ต้าต ชาย” นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 (กลางพรรษา)

ในการทำบุญตักบาตรน้ำผึ้ง ชาวบ้านจะเตรียมการตั้งแต่วันโกน (ก่อนถึงวันพระ 1 วัน) โดยจะจัดหาน้ำผึ้ง หรือบางบ้านตัดอ้อยเคี้ยวเป็นน้ำตาลไว้ทำกระยาสารท โดยจัดการกรองน้ำอ้อยให้ใสสะอาดใส่ขวดโหลแทนน้ำผึ้งก็ได้ แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้ที่จะนำไปทำบุญคู่กับน้ำผึ้ง คือ ข้าวต้มมัด

ด้วยความศรัทธาของชาวมอญในการทำบุญตักบาตรน้ำผึ้ง ผู้หญิงที่มีฝีมือในการเย็บปักจะทำผ้ารองบาตร นำมารองบาตรพระสงฆ์ที่ไว้ทรงรับน้ำผึ้ง คติความเชื่อความศรัทธาในเรื่องนี้มีเล่าว่า ชายหญิงได้ถวายน้ำผึ้งที่มีอยู่น้อยนิดให้กับพระปัจเจกพระพุทธเจ้าด้วยจิตศรัทธาอันเปี่ยมล้น แม้น้ำผึ้งจะน้อยแต่ก็รินออกมาได้ไม่หมดจนล้นออกมานอกบาตร โชคดีว่าหญิงสาวชาวบ้านกำลังทอผ้าอยู่แถว นั้น จึงรีบเอาผ้ามาซับน้ำผึ้งที่ล้นออกมา คนทั้งสองต่างตั้งจิตอธิษฐานในการถวายน้ำผึ้งครั้งนั้น และบุญกุศลได้ส่งผลให้ชายหนุ่มเกิดเป็นพระเจ้าอโศกมหาราช ส่วนหญิงสาวเกิดเป็นพระอัครมเหสีคำขุ พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง

ในทางพุทธศาสนาถือว่า น้ำผึ้งเป็นเภสัชทาน สืบเนื่องจากสมัยพุทธกาล ในช่วงเดือน 10 ซึ่งเป็นฤดูฝน พระภิกษุสงฆ์มักตากฝน เหยียบย่ำโคลนตม เกิดอาพาธ อาเจียน ร่างกายชুবวม เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับและฉันเภสัชทั้ง 5 อย่าง ได้ในยามวิกาล คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เพื่อระงับโรคและบำรุงกำลัง จึงเป็นประเพณีที่นิยมถวายเภสัชทาน ในช่วงฤดูกาลนี้ หากแต่ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ใช้ยารักษาโรคแผนปัจจุบันถวายพระภิกษุสงฆ์ ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้งซึ่งเดิมเป็นเภสัชทาน จึงปรับเปลี่ยนเป็นอาหารสำหรับใส่บาตร โดยน้ำผึ้งใช้รับประทานคู่กับข้าวต้มมัดช่วยเพิ่มรสชาติและความหอมหวาน นับเป็นการนำคุณค่าทางวัฒนธรรม มาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้งยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาถึงทุกวันนี้⁵

---

⁴ สำหรับเพลงลำพาข้าวสาร ขึ้นต้นว่า “เจ้าชาวลาว ระลอกเอย มาหอมดอก ดอกเอ๋ยลำโย แม่เจ้าประคุณ พี่เอา ส่วนบุญมาให้” จากนั้นทุกคนในเรื่องจะร้องรับกันเป็นทำนองเห่เรือว่า “เอ เอ เอ้ หล้า ชาวยอย” ล้ากลอนถัดจากนี้จะเป็นการเชิญชวนให้คนมาร่วมทำบุญด้วยการนำข้าวสารมาบริจาค แล้วก็สรรเสริญบุญของการบริจาคทานว่าจะส่งผลบุญใหญ่หลวง เช่น “ทำบุญกับพี่แล้วเอย ขอให้ทรมายมีความสุข นึกถึงเงินให้เงินมากอง นึกถึงทองให้ทองไหลมา...เอ เอ เอ้ หล้า ชาวยอย”

⁵ วัดในจังหวัดปทุมธานี ที่มีประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง มีอยู่หลายวัด เช่น วัดท้ายเกาะใหญ่ วัดกร่าง วัดเมตตาราม วัดโบสถ์ วัดเชิงท่า วัดพลับ วัดศาลาแดงเหนือ วัดสองพี่น้อง วัดเจดีย์ทอง วัดป่าจิว วัดสวนมะม่วง วัดอำพรวนราม วัดสุราษฎร์รังสรรค์ วัดสามัคคิยาราม วัดไผ่ล้อม วัดจันทน์กะพ้อ วัดบางเตยนอก วัดบางเตยกลาง วัดบางเตยใน วัดดอกไม้ วัดตาหนัก วัดสะแก วัดสิงห์ วัดปทุมทอง วัดถั่วทอง วัดแจ้ง วัดไก่อ๊ตวัด วัดหงษ์ปทุมมาวาส วัดบางหลวง ฯลฯ

3.1.3 ศิลปะและการละเล่นของชาวมอญ

ปีพาทย์มอญ

“วงปีพาทย์มอญที่มีในเมืองไทยนี้ เข้าใจว่าเพิ่งมีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะในสมัยสุโขทัย มอญยังไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยนัก และการที่มอญจะนำวงปีพาทย์หรือเครื่องบันเทิงใดๆเข้ามาได้นั้น ก็จะต้องเป็นสมัยที่พากันเข้ามามากๆ เป็นครอบครัว เมื่อพิจารณาตามพงศาวดารก็เห็นมีอยู่ไม่กี่คราว เช่น สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกวาดต้อนครอบครัวอันมีพระยาราม พระยาเกียรติ เป็นหัวหน้าควบคุมเข้ามา...ส่วนวงปีพาทย์มอญก็คงจะมีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา...” (พิมพ์กาญจน์ ชัยจิตรสกุล, 2558: 100)

ข้างต้นคือคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นมาของปีพาทย์มอญ ที่ครูมนตรี ตราโมท ราชบัณฑิต และศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรีไทย เคยอธิบายไว้

ในงานพระราชพิธีตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีได้ปรากฏหลักฐานว่ามีการจัดมหรสพโดยการนำ “พิณพาทย์รามัญ” มาร่วมบรรเลงกับมหรสพอื่นๆ เช่น พิณพาทย์ไทย มโหรีไทย มโหรีแขก เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า วงปีพาทย์มอญน่าจะเข้ามาในแผ่นดินไทยพร้อมๆกับการอพยพครั้งใหญ่ของชาวมอญตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

สำหรับเมืองปทุมธานีและสามโคก ได้ปรากฏชื่อครูดนตรีวงปีพาทย์มอญหลายคน ได้แก่ ครูเงิน ดนตรีเสนาะ ครูสุ่ม ดนตรีเจริญ นายเต็ม ช้องเสนาะ นายจิวัด ฉิ่งเพราะ ซึ่งนามสกุลเหล่านี้เป็นนามสกุลพระราชทานจากความสามารถในการบรรเลงดนตรีนั่นเอง⁶

รูปที่ 10 : อาโหนดเงิน, คณะดนตรีเสนาะ ศิษย์วัดหงษ์ปทุมมาวาส จังหวัดปทุมธานี
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานรวมใจไทยรามัญ ครั้งที่ 6 วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2558
ณ โรงเรียนปทุมวิไล อ.เมือง จ.ปทุมธานี

มอญรำ

มอญรำ ภาษามอญ เรียกว่า “ปัวฮะเปิน” เป็นนาฏศิลป์โบราณของชนชาติมอญที่ตกทอดมาสู่เมืองปทุมธานีพร้อมกับการอพยพของชาวมอญครั้งใหญ่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ใช้แสดงในงานมงคลรื่นเริงต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน งานสงกรานต์ งานสมโภชต่างๆ รวมไปถึงงาน

⁶ ตำนานมอญ 3 พัน้องกับการเดินทางของฮ่องง อยู่ในภาคผนวก ก.

ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง และงานพระราชพิธี ดังมีจารึกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่กล่าวถึงงานฉลองสำคัญที่จัดให้มีมหรสพต่างๆ

“มหรสพครบเครื่องพ็อน	ประจํางาน”
โขนหุ่นละครخان	พาทยฆ้อง
มอญรําระบํการ	จําวอด เอิกเอย
ครึกครื้นก็กปีก้อง	จวบสิ้น การฉลอง”

“ป๊ว” แปลว่า มหรสพ “ฮะเปิ่น” แปลว่า ตะโพน ดังนั้น หากแปลความหมายตรงตัวก็คือ งานแสดงมหรสพที่อาศัยตะโพนเป็นหลัก รูปแบบการแสดงของรํามอญ จะใช้หญิงสาว 8-12 คน แบ่งการรํารอกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นการรํารประกอบเพลง ที่เรียกว่า “เพลง 12 ทํารํา” หมายถึงการแสดงเพลงแม่บท 12 ทํารํา เช่น ทําทํา1 ฮาฮุฮากะ (โปรยข้าวตอก) ทําทํา 2 ฮะบะทาน (สังเวย) เป็นต้น ถือเป็นเพลงแม่บทในการเปิดแสดง หลังจากนั้นจึงเริ่มแสดงเพลงอื่นๆ เช่น เพลงสมิงพระราม เพลงมอญดูดาว โดยสิ่งทีขาดไม่ได้ในการแสดงมอญรําก็คือ วงปีพาทยมอญ ทีคอยบรรเลงดนตรีประกอบการรํารํา บางช่วงบางเพลงทีเป็นการร้องของผู้แสดง อาจมีการใช้ตะโพนมอญตีเป็นการกำกับจังหวะ

มอญรํา ในปทุมธานีถูกลดความสำคัญลงจนแทบจะไม่เหลือผู้ทีรู้ทํารําทั้ง 12 กระบวนทํา และเพ็งมีการรื้อฟื้นและเผยแพร่ ช่วงต้นทศวรรษ 2550 โดยมีนายประพัฒน์ กองศรี เป็นผู้สืบทอดและถ่ายทอดหลัก ซึ่งได้รับการบอกกล่าวทํารําจากครูระเบียบและครูผอย ผู้เคยรํามาตั้งแต่ครั้งรุ่นสาว

รูปที่ 11 : การแสดงมอญรําของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายมอญจังหวัดปทุมธานี
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานรวมใจไทยรามัญ ครั้งที่ 6 วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2558
ณ โรงเรียนปทุมวิไล อ.เมือง จ.ปทุมธานี

แข่งลูกหนู

ลูกหนูคือลูกไฟถวายเป็นเพลิงพระเถระรามัญ เป็นประเพณีในงานประชุมเพลิงพระเถระชาวมอญ ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านเคารพเลื่อมใส แต่เดิมจะทำพิธีบนปราสาทที่จัดทำยอดเยี่ยมหรือทำยอด และจุดไฟเผาศพด้วยลูกหนู ถือเป็นความเชื่อว่าเมื่อพระเถระสิ้นบุญแล้วจะได้ไปสู่สวรรค์ คนมอญโบราณถือว่าศพพระไม่จุดไฟด้วยมือเปล่า จึงได้คิดทำลูกหนู และการจุดลูกหนูส่งศพพระเถระถือเป็นบุญกุศลยิ่งใหญ่

การจุดลูกหนูเพื่อส่งศพพระเถระ ต้องมีการแห่เพื่อให้เกิดความครึกครื้น สนุกสนาน รื่นริง โดยขบวนแห่ลูกหนู ประกอบด้วย ขบวนกลองยาว ขบวนเถิดเทิง ขบวนนางงาม ขบวนนางรำ กระทั่งแห่เสื่อ กัญหาซาลี เริ่มต้นโดยการแห่รอบเมรุ 3 รอบ เพื่อแสดงความเคารพต่อพระเถระผู้ล่วงลับ แล้วจึงแห่ไปยังสนามจุดลูกหนู

ลูกหนูทำจากกระบอกไม้ไผ่หรือไม้จริงที่บรรจุกระสุนดินปืนและเชื้อเพลิง เส้นผ่าศูนย์กลาง 12 เซนติเมตร อดหัวท้ายด้วยดินเหนียว เจาะรูตรงกลางเพื่อติดสายชนวนต่อเป็นลวดสลิง การจุดชนวนลูกหนูแต่ละสาย เมื่อไฟลามจากสายชนวนเข้าไปติดดินปืนจะเกิดระเบิดเป็นเปลวไฟพุ่งออกมาจากรูสายชนวนท้ายกระบอกดันให้กระบอกลูกหนูพุ่งไปตามสายเชือกหรือลวดสลิงที่ขึงไว้ดูคล้ายจรวด เมื่อลูกหนูวิ่งไปสู่ปลายเชือกจะไปชนกับเชือกไม้จนกระบอกลูกหนูหลุดออกจากเชือกพุ่งไปข้างหน้า โดยมีปราสาทบรรจุพระเถระตกแต่งอย่างสวยงามเป็นเป้าหมาย

ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ได้ทรงให้นำประเพณีจุดลูกหนูมาจัดเป็นการแข่งขันลูกหนูขึ้นโดยจัดในหน้าแล้ง ตั้งแต่เดือน 3 ถึง เดือน 5 ใช้ทุ่งพระเมรุสนามหลวงเป็นสนามแข่งขัน มีการจัดแห่ขบวนลูกหนูต่อหน้าพระที่นั่ง โดยมีคณะลูกหนูจังหวัดปทุมธานีเดินทางไปสนามแข่งโดยทางเรือ จากคณะลูกหนูที่เข้าร่วมแข่งขัน ทั้ง 12 สาย ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ถวายรางวัลให้แก่พระอธิการแดง เจ้าอาวาสวัดเชิงท่า อ.สามโคก จ.ปทุมธานี พร้อมทั้งลูกศิษย์ผู้ติดตาม โดยพระสงฆ์จะได้รับเงินอัฐ เงินเฟื้อง เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย ส่วนฆราวาสจะได้รับผ้าโสร่งและผ้าขาวม้า

สนามแข่งลูกหนูต้องใช้พื้นที่ขนาดกว้าง เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่ผู้ชม ส่วนความยาวของสนามต้องมากกว่า 400 เมตร ภายในสนามแข่งต้องประกอบไปด้วย

- เชือกลูกหนู ซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็ง ในพื้นที่ปทุมธานีนิยมนำต้นตาลมาสร้าง รวมถึงเสาเข็มและไม้ค้ำยันต่างๆ
- สายลูกหนู ในอดีตนิยมใช้หนังควายแห้งแทนเชือก ต่อมาใช้เชือกและลวดสลิง ตามลำดับ โดยขึงระหว่างเชือกกับต้นสายให้แน่น ใช้ลอกเป็นตัวช่วยและยกกระดานความสูงของสายด้วยใช้เสากระโดงช่วย
- ตัวปราสาท นิยมใช้ไม้ไผ่ผูกสานเป็นรูปสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม หรือหกเหลี่ยม เสาทำด้วยไม้ไผ่ ตัวปราสาททำเป็นรูปฉัตร 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น ยอดมีรูปพัดยศทำด้วยโลหะติดกระดาดสีตามชั้นยศ สมณะศักดิ์ของพระเถระที่มรณภาพ รอบๆ ใช้ผ้าสีและกระดาดติดลวดลายให้ดูสวยงาม

- ป้ายรางวัล ประกอบด้วยตัวป้ายที่ทำจากกระดาษแข็งหรือโลหะ ตีตรารางวัลหรือสิ่งของ หรือหมายเลขสิ่งของที่เป็นรางวัล มีเสาป้ายทำด้วยไม้ไผ่สูง 2 เมตร เมื่อลูกหนุสายของคณะวัดใดวิ่งชนยอดปราสาท เสาปราสาท ป้ายรางวัลจะหล่นลงมาถึงพื้น และได้รางวัลตามที่กำหนดไว้

การแข่งขันลูกหนุในปัจจุบันเป็นไปเพื่อการความสามัคคีและการท่องเที่ยวผ่านการอนุรักษ์ วัฒนธรรมพิธีกรรมของมอญทั้งยังได้เผยแพร่สู่ชุมชนไทยที่อยู่ใกล้เคียงด้วย

องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี โดยการนำของนายชาญ พวงเพชร นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี ต้องการเผยแพร่ประเพณีดั้งเดิมของชาวมอญ จึงได้มีการจัดงานสืบสานประเพณีลูกหนุขึ้น ในวันที่ 26 เมษายน 2558 ณ ลานอเนกประสงค์ ต.บ้านฉาง อ.เมือง จ.ปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์การจัดงานเพื่อ

- 1) เพื่อเป็นการให้ความรู้ ด้านการศึกษาตามอัธยาศัย ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีและอัตลักษณ์อันดีงามของท้องถิ่น
- 2) เพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันลูกหนุของชาวไทยรามัญ ในจังหวัดปทุมธานี
- 3) เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในหมู่คณะ รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยว

รูปที่ 12 : ภาพบรรยากาศการประเพณีแข่งขันลูกหนุจังหวัดปทุมธานี ประจำปี 2558

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานสืบสานประเพณีลูกหนุจังหวัดปทุมธานี ประจำปี 2558 วันที่ 26 เมษายน 2558

ณ ลานอเนกประสงค์ ต.บ้านฉาง อ.เมือง จ.ปทุมธานี

ในงานสืบสานประเพณีลูกหนู จากการสังเกตการณ์ เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2558 มีคณะวัดต่างๆจากจังหวัดปทุมธานีและนนทบุรี มาร่วมด้วย ทั้งสิ้น 25 วัด ดังนี้ วัดบางโพธิ์ใน วัดป่าจิว วัดเขียนเขต วัดบางกุฎีทอง วัดโบสถ์ (อ.เมือง) วัดกลางคลองสาม วัดกลางคลองสี่ วัดหัตถสารเกษตร วัดเวฬุวัน วัดบางคูวัดใน วัดบางพัง วัดบางหลวง วัดปากกลางทุ่ง วัดบางตะไนย์ วัดโสภาราม วัดเพิ่มทาน วัดปรมัยยิกาวาสวรวิหาร วัดราชบูรณะรัตนาราม วัดปัญญาทายิกาวาส วัดพุทธชินวงศ์ วัดสังลาน วัดศรีจันทร์าราม วัดแสงหาสามัคคีธรรม วัดบ่อทอง และวัดตลาดใต้ ถือได้ว่าเป็นประเพณีการจุดลูกหนูที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

สะบ้ามอญ

ชาวมอญเรียกว่า “ว่อนสะนิ” เป็นกีฬาและการละเล่นพื้นบ้านของชาวมอญมาแต่โบราณ เป็นการละเล่นกลางแจ้งตามลานวัด ลานในหมู่บ้าน เพราะต้องใช้พื้นที่กว้าง นิยมเล่นกันในช่วงเทศกาลสงกรานต์ในตอนหัวค่ำ หรือหลังจากการทำบุญสงกรานต์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ถือเป็นโอกาสของคนหนุ่มคนสาวที่ได้มารวมตัวกัน จึงมีการคิดการละเล่นเพื่อพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากงานบุญ

การเล่นสะบ้ามอญ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สะบ้าบ่อ นและ สะบ้าทอย โดยมีอุปกรณ์การเล่น คือ ลูกสะบ้า นำมาจากเมล็ดในของฝักสะบ้าที่แก่จัด หรือทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ไม้แดง กระดุกสัตว์ หรืองาช้าง ขนาดหนาประมาณ 1 นิ้ว กว้าง 3-5 นิ้ว รูปร่างแบนกลม ส่วนบนกลมมนเป็นหลังเต่า

○ สะบ้าบ่อ

บ่อนในที่นี้ไม่ได้หมายถึง การพนัน แต่เป็นสนามเล่นสะบ้า ในอดีตมักใช้ลานบ้านหรือลานวัด เริ่มจากทุบดินให้เรียบ แล้วนำไม้มาปักเป็นคอกสี่เหลี่ยม ประดับตกแต่งด้วยกระดาษสีต่างๆ เรียกว่า บ่อนสะบ้า แล้วแบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายชายและฝ่ายหญิง บ่อนหนึ่งมีผู้เล่นชายหญิง 7-10 คู่ ฝ่ายหญิงแต่งการสวยงาม เป็นเจ้าบ้านหรือเจ้าบ่อน หากฝ่ายหญิงพอใจฝ่ายชายคนใดก็จับคู่ลงมาเล่นในบ่อนเดียวกัน โดยยึดกติกาของฝ่ายหญิงเจ้าของบ่อน

การละเล่นนี้เป็นโอกาสที่หนุ่มสาวชาวมอญจะมีโอกาสพบปะพูดคุยกันอย่างใกล้ชิด โดยยังอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ ทำให้หนุ่มสาวต่างบ้านได้มีโอกาสมาเจอกัน นับเป็นการละเล่นพื้นบ้านเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น

○ สะบ้าทอย

คนมอญ เรียกว่า “ว่านสะเหนะทอย” จัดเป็นกีฬาของชายหนุ่มโดยเฉพาะ เนื่องจากต้องให้กำลังในการเล่นมาก เล่นได้ทั้งปีไม่อิงกับเทศกาลสงกรานต์ ในอดีตมักเล่นกันหลังจากเสร็จสิ้นจากการทำงานในตอนกลางวัน สนามของสะบ้าทอยมีขนาดกว้างกว่าสะบ้าบ่อ เมื่อทุบดินให้เรียบแล้วจึง

นำไม้มาปักคอกเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 4 วา (8 เมตร) ยาว 15 วา (30 เมตร) แบ่งความยาวของสนามตามความสามารถของผู้เล่นออกเป็น 3 ช่วง คือ รунเล็ก ใช้ความยาว 10 วา รุนกลาง ใช้ความยาว 12 วา และรุนใหญ่ ใช้ความยาว 15 วา

ความแตกต่างระหว่างสะพานบ่อนและสะพานทอย คือ ในขณะที่สะพานบ่อนเป็นการละเล่นของหนุ่มสาว เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะสนทนากัน แต่สะพานทอยเป็นการแข่งขันทอยสะพานที่ผู้เล่นเป็นฝ่ายชายอย่างเดียว เพราะต้องใช้พลังกำลังในการทอยลูกสะพานเพื่อเอาชนะกัน

3.1.4 การแต่งกายของชาวมอญ

เห็นพวกชายฝ่ายมอญแต่ก่อนมา	ล้วนสักขาเขียนหมึกจารึกพง
ฝ่ายสาวสาวเกล้ามวยสวยสะอาด	แต่ขยาดอยู่ว่านุ่งผ้าถุง
ทึ่มหม่มผ้าตาหรือเหมือนสีรุ้ง	ทั้งผ้าถุงนั้นนอมลงกรอมดิน
เมื่อยกเท้าก้าวอย่างสว่างแวบ	เหมือนฟ้าแลบแลผาดแทบขาดศีล
นี่หากเห็นเป็นเด็กแมนแจ็กจิ้น	เจียนจะป็นชุ่มซำไปตามนาง

ข้างต้นคือนิราศเจ้าฟ้าของสุนทรภู่ ที่แต่งบรรยายการแต่งกายของชาวมอญที่พบเห็นเมื่อครั้งจะเดินทางไปยังวัดเจ้าฟ้าทั้งนี้การแต่งกายของชาวมอญทั้งหญิงชายถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนตนเอง

ผ้าถุงหรือโสร่งของผู้ชาย เรียกว่า “เกล็ด” ส่วนเสื้อเป็นคอกกลมผ่าอกตลอด แขนทรงกระบอก มีเสื้อตัวสั้นแขนกุดสวมทับด้านนอก

ผ้าถุงของผู้หญิง เรียกว่า “หนินท์” คล้ายผ้าถุงของผู้ชายแต่ลายของผู้หญิงละเอียดกว่า สวยงามกว่า เสื้อตัวในเป็นแบบคอกกลมแขนสั้นกุดสั้นแคเอวเล็กพอดีตัวสีสด สวมทับด้วยเสื้อแขนยาว ทรงกระบอกผ่าลูกไม้เนื้อบางสีอ่อนมองเห็นเสื้อตัวใน ถ้าเป็นสาวแขนเสื้อจะยาวถึงจ้อมือ หากมีครอบครัวแล้วจะเป็นแขนสามส่วน ผู้หญิงมอญส่วนใหญ่จะนิยมไว้ผมยาวแล้วนิยมเกล้ามวยผม โดยมีเครื่องประดับ 2 ชิ้นไม่ให้ผมหลุดคือ โลหะรูปตัวยูและโลหะรูปปีกกา

สิ่งที่ขาดไม่ได้เลยของชาวมอญทั้งหญิงและชาย เวลาไปงานพิธีหรือทำบุญ ต้องมีผ้าสไบ ผ้าสไบของผู้ชายนิยมเป็นผ้าขาวม้า การพาดผ้าสไบในกรณีไปวัดหรืองานทางการจะพาดจากไหล่ซ้ายไปด้านหลัง อ้อมรักแร้ขวา แล้วขึ้นไปทับบนไหล่ซ้ายอีกที หากไปงานไม่เป็นทางการ หรืองานรื่นเริง สนุกสนาน จะใช้คล้องคอแทน ซึ่งผู้ชายคล้องได้ทั้งหน้าและหลัง หรือพาดลงมาตรงๆ บนไหล่ซ้าย

รูปที่ 13 : ลักษณะการแต่งกายของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี
 ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานรวมใจไทยรามัญ ครั้งที่ 6 วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2558
 ณ โรงเรียนปทุมวิไล อ.เมือง จ.ปทุมธานี

3.1.5 ภูมิปัญญาของชาวมอญ

ตุ่มสามโคก⁷

“...ชาวบ้านปั้นอิเล็งใส่เพิงพะ กระจอนกระทะอ่างโองกระโถงกระถาง
 เขาวานน้องร้องถามไปตามทาง ว่าบางขวางหรือไม่ขวางพีนางมอญ”

จากนิราศวัดเจ้าฟ้า ของสุนทรภู่ในข้างต้น ได้พรรณนาถึงอาชีพของคนมอญสามโคกได้เป็นอย่างดีแล้ว นั่นคือ การปั้นตุ่ม

เอกลักษณ์โดดเด่นของตุ่มสามโคก คือ รูปร่างอ้วนป้อมเตี้ย จนกลายเป็นคำเปรียบเปรยจนติดปากว่า “อ้วนเหมือนตุ่มสามโคก” ตุ่มสามโคกเป็นภาชนะดินเผาสีแดงส้ม ปากตุ่มแคบ ตรงกลางป่องกลม เนื้อหนาไม่เคลือบน้ำยา จึงทำให้เก็บรักษาความเย็นไว้ได้ คนไทยจึงนิยมใช้กัน

ตุ่มสามโคกใช้งานได้หลายรูปแบบ ตั้งแต่ใส่น้ำไว้ดื่มบนบ้าน ใส่วัสดุล้างจาน ล้างเท้าได้ถูกร้อน หรือจะใส่ข้าวสารอาหารแห้งแล้วหาฟามาปิด ฯลฯ ดังนั้นตุ่มสามโคกจึงมีการทำออกมาหลายขนาดให้เหมาะกับรูปแบบการใช้งาน ได้แก่

ตุ่มขนาดใหญ่ ปากกว้าง 33-36 ซม. สูง 55-95 ซม. เส้นผ่านศูนย์กลาง 55-65 ซม. จุน้ำได้ 16 ปีบ

ตุ่มขนาดกลาง ปากกว้าง 26-29 ซม. สูง 44-46 ซม. เส้นผ่านศูนย์กลาง 47-51 ซม. จุน้ำได้ 10 ปีบ

ตุ่มขนาดกลาง ปากกว้าง 19-21 ซม. สูง 26-30 ซม. เส้นผ่านศูนย์กลาง 34-37 ซม. จุน้ำได้ 5 ปีบ

⁷ เส้นทางการค้าตุ่มสามโคก อยู่ในภาคผนวก ข.

เรือกระแซง

เรือกระแซงคือพาหนะที่สำคัญในการค้าขายตมสามโคก กล่าวคือ ตมสามโคกทำด้วยดินเหนียวเนื้อหนา จึงมีน้ำหนักมาก ทั้งยังมีรูปร่างใหญ่และอ้วนกลม การค้าขายจึงต้องอาศัยเรือกระแซงซึ่งมีขนาดใหญ่

เรือกระแซง เป็นเรือต่อลักษณะคล้ายเรือเอี่ยมจุ่นแต่เล็กกว่า ท้องเรือโค้งกลม ทวนหัวและทวนท้ายของเรือจะเป็นทวนแบบเรียบ เป็นเรือต่อเพื่อบรรทุกของไม่ว่าจะเป็น ข้าวเปลือก ข้าวสาร ไม้ ฟืน หิน ทราย อิฐ ใ่อ่าง่างาษณะดินเผา และตมสามโคก เพื่อขึ้นล่องไปขายตามลำน้ำต่างๆ

ลักษณะเด่นของเรือกระแซงคือ มีประทุน หรือหลังคาโค้งค่อมตามลำเรือสำหรับเป็นที่อาศัยหลบแดดฝนภายในเรือ ประทุนของเรือทำจาก “กระแซง” ส่วนกระแซง คือ เครื่องบังแดดฝน เย็บด้วยใบเตยหรือใบจาก ลักษณะนามเรียกว่า “ผืน”

เรือที่มีประทุนทำจากกระแซง จึงเรียกว่า “เรือกระแซง” ภายหลังมีวัสดุที่ทนกว่าใบเตยใบจาก จึงนำมาต่อเป็นประทุนเรือเพื่อใช้หลบแดดฝน แทนไม่ว่าจะเป็น สังกะสีหรือผ้าใบ

นอกจากเรื่องของเรือกระแซงแล้ว กระแซงที่ทำจากใบเตยใบจาก ยังถือเป็นผลิตภัณฑ์จากการทำอาชีพของชาวบ้านอีกด้วย กล่าวคือ

การจักสานกระแซงขายเป็นอาชีพมีมานานแล้ว ดังมีคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ความว่า “...ย่านสำนิตีสกัดน้ำมันงา น้ำมันลูกกะเบา น้ำมันสำโรง น้ำมันถั่ว ขาย 1 บ้านหมู่หนึ่งทำฝาเรือนอยู่แลเรือนหอด้วยไม้ไผ่กรกระแซงบ้าง กรูแฝงกำบ้าง ทำไว้ขายแลรับจ้างบ้าง 1...” (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม)

เห็นได้ว่ากระแซงถูกนำไปใช้ในหลายโอกาส ทั้งทำประทุนเรือ ทั้งทำฝาเรือน จึงมีการยึดอาชีพสานกระแซงขายกันทั่วไป แต่ที่รวมกลุ่มกันเป็นชุมชนใหญ่ คือ บ้านกระแซง เมืองปทุมธานีตั้งเห็นได้จากโครงการยกลอนต่างๆ

“ถึงบางหลวงทรงร้อนดังศรปัก

พี่ร้างรักมาด้วยราชการหลวง

เมื่อคิดไปใจหายเสียดายดวง

จนเรือล่องมาถึงย่านบ้านกระแซง

พี่เร่งเตือนเพื่อนชายพากะโซก

ถึงสามโคกต้องแดดยิงแดดแสง

ให้รุ่มร้อนอ่านจิตระอิดแรง

เห็นมอญแต่งตัวเดินมาตามทาง”

(นิราศพระบาทโดยสุนทรภู่)

“บางกะแซงแหล่งลิ้นรามีญ

เย็บกระแซงขายกันเกลื่อนกลุ้ม

สาวรุ่น มุ่ยมายพันผิวพัศตร์ผ่องนา

เสียแต่นุ่งถุงหุ้มกลับให้หายสวยงาม”

(ประพันธ์โดยนายโมรา⁸)

⁸ นายโมรา ทหารกรมมหาดเล็กตลกหลวงในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แต่งขึ้นเมื่อครั้งได้ตามเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอิน ทางเรือล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อปี พ.ศ. 2426

อิฐมอญ

อิฐมอญ เป็นชื่อเรียกสามัญอันหมายถึงอิฐดินเผาสีน้ำตาลส้ม มีหลายขนาดที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน แต่ในสมัยโบราณก่อนยุครัตนโกสินทร์ อิฐถือเป็นยุทธปัจจัยในการก่อสร้างถนน กำแพงเมือง ป้อมค่าย รวมไปถึงวัดวาอารามและปราสาทราชวัง ส่วนบ้านเรือนคนทั่วไปนิยมปลูกเป็นเรือนไม้ ไม่มีการใช้อิฐ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนตามแบบตะวันตกด้วยการใช้อิฐ จึงกล่าวได้ว่าอิฐมอญเป็นรากฐานของการสร้างบ้านแปงเมืองมาแต่สมัยโบราณ

เมื่อแรกสถาปนารุงรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานว่า อิฐที่ใช้ในการก่อสร้างกำแพง ปราสาทราชวัง ผลิตได้ไม่ทันความต้องการสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงรับสั่งให้ไปซื้ออิฐเก่าจากอยุธยาใช้ในการสร้างเมืองและวัดวาอาราม

ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ด้วยการสร้างพระเจดีย์ครอบเจดีย์องค์เดิมไว้ เมื่อปี พ.ศ. 2396 โดยใช้อิฐมอญสามโคกในการสร้างพระเจดีย์องค์นั้น

ในคราวสร้างเมืองปราจีนบุรี ในรัชสมัยเดียวกัน พระองค์ได้มีพระราชดำรัสให้กรมหมื่นวิชัยชาญเป็นผู้วางแผนผังสร้างเมือง ณ ริมแม่น้ำบางปะกง ปี พ.ศ. 2413 มีการเกณฑ์มอญจากบ้านสามโคก ปทุมธานี ได้ตั้งเป็นกองอิฐขึ้นที่นั่น เพื่อผลิตอิฐสำหรับก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อมค่าย การก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2415

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ทำให้เห็นว่า อิฐมอญจากสามโคกได้รับความนิยมมากเพราะมีความแข็งแรงทนทานถึงขั้นต้องกะเกณฑ์คนมอญสามโคกไปตั้งเป็นกองอิฐ จนเกิดคำเรียกต่อท้ายว่า อิฐมอญสามโคก

สาเหตุที่ทำให้อิฐมอญสามโคกในอดีตมีความแข็งแรงก็เนื่องจากขั้นตอนการผลิตที่เริ่มจากการนำเรือมาออกไปบรรทุกดินเลนที่ขุดขึ้นมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเรียกขั้นตอนนี้ว่า “ดำดิน” ซึ่งขั้นตอนการสรรหาวัตถุดิบนี้เองที่พิเศษกว่าที่อื่น เพราะดินเลนจากแม่น้ำอยุธยาประกอบไปด้วยเนื้อดินละเอียดผสมกับทรายละเอียด จึงทำให้เมื่อนำไปผสมกับวัสดุอื่น เช่น แกลบ จึงเข้ากันได้ดี และเมื่อนำไปเผาไฟก็ทำให้ได้เนื้อดินที่แกร่ง ไม่มีรอยแตกร้าว

3.2 การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนมอญ และการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรม

การศึกษามอญสามโคกปฏิเสธไม่ได้ที่จะอธิบายครอบคลุมถึงมอญปทุมธานีด้วยเพราะต่างก็เป็นต้นเหง้าเค้าโคตรกันมาแต่เดิมเมื่อแรกออกจากพม่าและมาตั้งบ้านเรือนที่ปทุมธานี

จากงานศึกษาของพัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา ในปี พ.ศ. 2542 ที่กล่าวถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ ศึกษากรณีหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี ได้กล่าวว่า ในอดีตชาวมอญปทุมธานีส่วนใหญ่สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นมอญไว้ได้อย่างดี เนื่องจาก การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและค่อนข้างโดดเดี่ยวจากสังคมภายนอก แต่เมื่อมีการติดต่อกับสังคมภายนอก ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการสร้างความเป็นไทย จึงทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมหลาย

อย่างของชาวมอญถูกกลืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปทางการศึกษาที่ทำให้การเรียนการสอนจากภาครัฐ หรือส่วนกลางใช้ภาษาไทยเท่านั้น ภาษามอญทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนจึงไม่ได้ถูกสืบทอดหรือสานต่อในบาง กลุ่มเช่นเดียวกับการพูดคุยของชาวมอญในละแวกปทุมธานี

“คนมอญกับคนไทยเหมือนกันจนแยกไม่ออก และคนมอญเองก็ไม่กล้าแยกด้วย เพราะกลัวจะแปลก แยก ในอดีตเด็กมอญอาจจะถูกครูดุหรือเพื่อล้อ ถ้าพูดภาษามอญในชั้นเรียนเพราะสมัยนั้นไม่ยอมรับกัน ภาษา มอญจึงค่อยๆ สูญหาย เพราะไม่ทันสมัยและเข้ากับสังคมภายนอกไม่ได้” (พระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชำนาญ), 2558)

ด้วยปทุมธานีเป็นพื้นที่ปริมณฑลอยู่ใกล้กับศูนย์กลางความเจริญอย่างกรุงเทพมหานคร ทำให้สภาพ สังคมของประชาชนมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่เป็นสังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมือง เปลี่ยนจากการผลิต ทางการเกษตรเป็นการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการขยายตัวของประกรและชุมชน มีการเกิดขึ้น อย่างหนาแน่นทั้งโรงงานอุตสาหกรรม สถานศึกษา หมู่บ้านจัดสรร อันนำมาซึ่งการอพยพของประชาชน ซึ่งทำ ให้วัฒนธรรมของชาวมอญในพื้นที่ปทุมธานีและสามโคกเกิดการผสมผสานและกลืนกลายในที่สุด

จากปัญหาต่างๆ ทำให้เกิดการรวมตัวกันของชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดปทุมธานีขึ้น ในนามของ “สมาพันธ์ไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี” เพื่อทำการอนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของ ชาวมอญ ตลอดจนส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมมอญ ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยผู้ ริเริ่มคือ นายไพรัตน์ จันทร์แบบ ชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านสามโคก ซึ่งเป็นหนึ่งในกรรมการในสมาคมไทย รามัญ ทั้งนี้แต่เดิมเคยมีชมรมชาวไทยเชื้อสายมอญจังหวัดปทุมธานีอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่ค่อยมีบทบาทด้านการ อนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมมอญ เพราะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เน้นการทำบุญทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นด้วยความคิดที่อยากให้เกิด ความรัก ความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลของคนในชุมชน โดยการที่พี่น้องชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัด ปทุมธานีเห็นคุณค่า และความสำคัญของวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษมอญได้สร้างสรรค์และธำรงไว้ ทั้งด้านวัฒนธรรม ประเพณี ดนตรี ภาษา หนังสือ และวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งล้วนบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ตัวตนของคนมอญปทุมธานี ทั้งสิ้น

สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีก่อตั้งและเปิดตัวอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ประกอบด้วยคนมอญจากสามอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอสามโคก และอำเภอลาด หลุมแก้ว เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการทำงานโดยมีนายประพัฒน์ กองศรี เป็นประธานสมาพันธ์ชาวไทย เชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และมีนายไพรัตน์ จันทร์แบบเป็นเลขาธิการสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญ จังหวัดปทุมธานีมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ดังนี้

สิ่งมีค่าคือภาษาและหนังสือ	จงร่วมมือรักขาอย่าให้หาย
พูดอ่านเขียนเรียนไว้ไม่เสื่อมคลาย	มอญจะได้คงอยู่ตลอดกาล
ทั้งภาษาหนังสือที่เรียบเรียง	เป็นสำเนียงเสียงมอญที่อ่อนหวาน
หมั่นพากเพียรเรียนไว้ให้เชี่ยวชาญ	สร้างตำนานชาวมอญให้เลื่องลือ
ประเพณีดีงามตามสืบต่อ	ขออย่าทำต่อตามยี่ดื้อ

ทุกสิ่งอย่างทำได้ถ้าร่วมมือ

ถึงจะชื่อว่ารักสามัคคี

ช่วยปลูกฝังลูกหลายให้เขารู้

จะเชิดชูรักไว้ไม่หน่ายหนี

ว่าชาวไทยรามัญนั้นยังมี

เป็นสักขีว่าเราเชื่อสายมอญ

บทกลอนของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ในช่วงต้นมีวัตถุประสงค์หลักคือ

1. เพื่ออนุรักษ์ภาษาและหนังสือของชาวมอญจังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาวมอญจังหวัดปทุมธานี
3. เพื่อเป็นศูนย์กลางในการสร้างความรัก ความสามัคคีของชาวมอญจังหวัดปทุมธานีและเชื่อมความสัมพันธ์กับพี่น้องชาวไทยเชื้อสายมอญในพื้นที่จังหวัดอื่นๆ

3.3 การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี

ระยะเวลาตั้งแต่ปี 2553 ถึงปัจจุบัน สมาพันธ์คนไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้ดำเนินการจัดกิจกรรมที่ช่วยดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมของคนมอญได้อย่างมากมาย ทั้งกิจกรรมที่ริเริ่มและจัดโครงการกันเองของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และกิจกรรมที่สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีเข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งมีอยู่ 5 ประเภท คือ

1. การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านภาษา

สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี มีความพยายามในการอนุรักษ์ภาษามอญ โดยร่วมกับโรงเรียนเทศบาลเมืองปทุมธานีมีการจัดหลักสูตรการเรียนภาษามอญในชั้นเรียนโดยสอดแทรกไปในวิชาพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นการสวดมนต์ทำนองมอญ และยังมีการจัดพิมพ์หนังสือสวดมนต์ภาษามอญพร้อมคำอ่านและคำแปลภาษาไทยให้ผู้สนใจได้ศึกษา ตลอดจนมีการใช้ภาษามอญ โดยเฉพาะตัวอักษรมอญในป้าย และข้อความต่างๆ ที่เผยแพร่ในที่สาธารณะ และยังร่วมกับชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ส่งเสริมการสวดมนต์ทำวัตรเย็นด้วยภาษามอญ โดยมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี เชิญชวนพี่น้องชาวมอญปทุมธานีแต่งกายชุดมอญร่วมสวดมนต์เย็นเป็นภาษามอญ และมีการบันทึกภาพเพื่อเผยแพร่

2. การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านอาหารท้องถิ่น

วัฒนธรรมการกินของชาวมอญในพื้นที่ปทุมธานีมีลักษณะเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ในแถบภาคกลาง ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลองต่างๆ ทำให้อาหารพื้นบ้านของชาวมอญปทุมธานี เป็นประเภทปลา เช่น ปลาร้า ปลาเจ่า ปลาเต็ม และปลาอย่าง เป็นต้น ถึงกระนั้นชาวมอญก็มีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งผลิตจากวัตถุดิบที่มีมากในพื้นที่และพืชผักของชาวมอญ โดยเฉพาะ มะตาด หรือ “หะป่าว” กระจับปี่เขียว หรือ “กระจับตาด” บอน หรือ “กราว” มะรุม และลูกมะลิ เป็นต้น

การเผยแพร่วัฒนธรรมด้านอาหารของชาวมอญมีหลากหลายวิธีการ ทั้งทำประชาสัมพันธ์ จัดการเรียนการสอน การเป็นวิทยากรให้ความรู้ของสมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัด ปทุมธานี ตามสถานศึกษาต่างๆ และการจัดงานของวัฒนธรรมมอญขององค์กร ตลอดจนการสาธิต การทำอาหารมอญผ่านสื่อต่างๆ ทั้งหนังสือ สื่อออนไลน์และรายการโทรทัศน์ รวมถึงการที่คุณไพรัตน์ จันทรแบบ เลขาธิการสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ได้เป็นคอลัมนิสต์ “เรือนครัว” ของวารสารเสียงรามัญ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่วัฒนธรรมด้านอาหาร ของชาวมอญ

3. การธำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านเครื่องแต่งกาย

ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี มีการส่งเสริมการแต่งกายตามแบบ วัฒนธรรมมอญ ซึ่งเห็นได้จากการณรงค์ให้สมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีแต่ง กายตามวัฒนธรรมในวันพระ งานประเพณี ตลอดจนงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม โดยได้รับการ สนับสนุนจากองค์กรมอญระดับประเทศ คือ สมาคมไทยรามัญ ที่เข้ามาจัดอบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับ การปักสไบมอญ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวมอญ ปัจจุบันคนมอญทั้งชายหญิง ตั้งแต่ผู้สูงอายุ จนถึงเยาวชนล้วนนิยมแต่งกายแบบมอญทั้งสิ้น ไม่ก้อเงินเหมือนในอดีต ซึ่งการแต่งกายผู้ชายมอญ จะนิยมใส่เสื้อลายดอกเหมือนที่คนไทยใส่ในเทศกาลสงกรานต์ คู่กับโสร่งแบบมอญ ส่วนผู้หญิงนิยมใส่ เสื้อคอตั้งทรงกระบอกคู่กับการสวมผ้าถุงและหมสไบมอญ (ประพัฒน์ กองศรี, 2559)

นอกจากมีการส่งเสริมให้แต่งกายตามวัฒนธรรมมอญแล้ว ในปี 2553 ทางสมาพันธ์ชาวไทย เชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ยังมีการส่งเสริมการปักสไบมอญด้วย โดยมีการเปิดพื้นที่เพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงวิชาการในชุมชนต่างๆ เพื่อให้เห็นคุณค่าของการใช้สไบมอญ และปัจจุบันมีการ นำลวดลายผ้าปักบนสไบไปใช้เพิ่มความสวยงามให้กับของใช้ทำมืออื่นๆ เช่น กระเป๋า ผ้าเช็ดหน้า ที่ รองแก้ว เป็นต้น โดยเยาวชนคนรุ่นใหม่ก็หันมาปักสไบออกงานสำคัญตามโอกาสกันมากขึ้น และมีการ สอนปักสไบมอญให้แก่สถาบันการศึกษาในจังหวัดปทุมธานีหลายแห่ง

รูปที่ 14 : นักเรียนจากโรงเรียนวัดเจดีย์หอย กำลังฝึกปักสไบมอญ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานรวมใจไทยรามัญ ครั้งที่ 6 วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2558

ณ โรงเรียนปทุมวิไล อ.เมือง จ.ปทุมธานี

4. การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านการละเล่นและการแสดง

สมาคมชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้รื้อฟื้นและเผยแพร่การแสดง “มอญรำ” โดยมอญรำของชาวมอญเมืองปทุมธานีจะแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น เพราะโดยทั่วไปจะรำอยู่ที่ 10 เพลง หรือ 10 ท่ารำ หรือ 12 เพลง หรือ 12 ท่ารำ ซึ่งถือเป็นเพลงแม่บท แต่ในส่วนของชาวมอญปทุมธานีมีการรำถึง 13 เพลง หรือ 13 ท่ารำ โดยเพลงที่ 8 จะแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น คือ แตกต่างทั้งเพลงและท่ารำ รวมทั้งเพลงที่ 10 ที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ส่วนท่ารำมีทั้งแตกต่างและคล้ายกันกับท้องถิ่นอื่น การขึ้นลงของมือ จะใช้เสียงตะโพนเป็นตัวกำกับ การเยื้องกายจะใช้การถัดเท้าไปมาตามจังหวัดปีพาทย์มอญเหมือนกันทุกเพลง ชำเร็วขึ้นอยู่ที่จังหวัดนครศรี

การแต่งกาย ประกอบด้วย ผ้านุ่งลายเชิง เสื้อแขนยาวทรงกระบอก พาดผ้าสไบไหลบนซ้าย เก้าอี้มวดยประดับด้วยดอกไม้ ส่วนสีเสื้อจะนิยมตามลักษณะของงาน หากเป็นงานรื่นเริงจะมีสีสันสวยงาม หากเป็นงานอวมงคล จะเน้นขาวดำเป็นหลัก

การรื้อฟื้นมอญรำของจังหวัดปทุมธานี เกิดจากความคิดริเริ่มของนายบุญเลิศ เย็นทรง ผู้พิพากษาอาวุโส ซึ่งเป็นประธานชมรมชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ที่ต้องการฟื้นฟูรักษาศิลปะการรำรำของชาวมอญ จึงมอบหมายให้คณะกรรมการสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีดำเนินการต่อ โดยได้สืบหาผู้รำที่เคยรำเมื่อครั้งยังสาว นั่นคือ ครูระเบียบและครูผอย และได้สอบถามรายละเอียดตลอดจนถ่ายทอวิชามอญรำจากท่านทั้งสองจนครบทุกกระบวนท่า และได้นำมาถ่ายทอ ฝึกสอนให้กับลูกหลานมอญที่มีความสนใจ (ประพัฒน์ กองศรี, 2559)

ปัจจุบันผู้นำหลักในการสืบทอด “มอญรำ” ของจังหวัดปทุมธานี คือ นายประพัฒน์ กองศรี ประธานสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และได้ถ่ายทอนาฏศิลป์อันทรงคุณค่านี้ต่อไปยังลูกหลานชาวไทยเชื้อสายมอญผ่านวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนเทศบาลเมืองปทุมธานี นอกจากนี้ยังสอนให้แก่ผู้สนใจในฐานะวิทยากรพิเศษแก่สมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และผู้สนใจอื่นๆ อาทิเช่น โรงเรียนโชคชัยรังสิต และโรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ เป็นต้น

รูปที่ 15 : นายประพัฒน์ กองศรี ประธานสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และครูโรงเรียนเทศบาลเมืองปทุมธานี สอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ผู้นำในการสืบทอดมอญรำในพื้นที่ปทุมธานี

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานรวมใจไทยรามัญ ครั้งที่ 6 วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2558 ณ โรงเรียนปทุมวิไล อ.เมือง จ.ปทุมธานี และ บันทึกภาพขณะสัมภาษณ์ที่หมู่บ้านฉัตรหลวง 9 อ.เมือง จ.ปทุมธานี

5. การธำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีธรรมเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของความเป็นมอญ ทั้งยังมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวมอญ ประเพณีพิธีกรรมของชาวมอญล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและการนับถือผี รวมถึงวิถีชีวิตเกษตรกรรม ซึ่งพิธีกรรมที่ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้ธำรงรักษา คือ การประดิษฐ์ธงตะขาบจำลอง และ งานสักการะศาลหลักเมืองและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญปทุมธานี

การประดิษฐ์ธงตะขาบจำลองเนื่องด้วยธงตะขาบคือส่วนหนึ่งของประเพณีงานสงกรานต์ที่ชาวบ้านจะทำการแห่ทางหงส์ ธงตะขาบในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ โดยจะมีการแห่ทางหงส์และธงตะขาบไปตามหมู่บ้าน มีขบวนกลองยาวแห่ร่วมด้วย จากนั้นนำมาทำพิธีที่หน้าเสาหงส์ และชักสูยอดเสาเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้า

ด้วยลักษณะเด่นของธงตะขาบที่เป็นสัญลักษณ์ที่ชัดเจนของชาวมอญ หากเห็นธงตะขาบที่วัดใดให้คะเนได้ว่าวัดนั้นเป็นของชาวมอญ ทางสมาพันธ์ไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีจึงนำศิลปะการทำธงตะขาบมาสืบทอดแก่ลูกหลาน และเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจ การประดิษฐ์ธงตะขาบในปัจจุบันมีการย่อขนาดให้เล็กลงเพื่อให้เหมาะแก่การตั้งโชว์ หรือใช้ประดับบนหิ้งพระ

รูปที่ 16 : หางหงส์ ธงตะขาบขนาดเล็ก ถูกทำให้กลายเป็นของที่ระลึก ไว้สำหรับตั้งโชว์หรือประดับบนหิ้งพระ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพขณะสัมภาษณ์ที่หมู่บ้านฉัตรหลวง 9 อ.เมือง จ.ปทุมธานี

ในส่วนของการริเริ่มงานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านของชาวมอญปทุมธานี เริ่มครั้งแรกในปี 2553 ด้วยความคิดของนายประพัฒน์ กองศรี และคณะกรรมการสามพันห้าชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ด้วยเห็นว่า ศาลหลักเมืองปทุมธานีก็เป็น “ประจู้” หนึ่ง เพราะเป็นศาลประจำเมือง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวปทุมธานีให้ความเคารพนับถือ จึงจัดพิธีสักการะศาลหลักเมืองขึ้น และเชิญชวนชาวบ้านให้นำในชุมชนต่างๆ ให้นำศาลประจำหมู่บ้าน หรือประจู้ของแต่ละชุมชนมารวมกัน เรียกสั้นๆ ว่าประเพณีรำปะจู้รวม มีชุมชนเข้าร่วมกว่า 10 ชุมชน ได้แก่ชาวมอญพระประแดง ชุมชนวัดหงส์ปทุมवास ชุมชนบางหลวง ช่างโรงเรียนปทุมธานีนันทบุรี ชุมชนวัดบ่อทอง ชุมชนวัดโสภาราม ชุมชนวัดจันทร์กะพ้อ ชุมชนวัดสามัคคียราม ชุมชนบ้านน้ำวน ชุมชนวัดท้ายเกาะ และชุมชนวัดเมตารงค์ ในส่วนของการรำรำและพิธีกรรมของประจู้แต่ละชุมชนจะแตกต่างกันออกไปแต่ละชุมชน

งานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญ ถือเป็นงานมงคลพวงมาลัยที่ใช้คล้องคอหรือข้อมือต้องเป็นพวงมาลัยสามชายร้อยด้วยดอกมะลิ ส่วนสถานที่ประกอบพิธีคือบริเวณหน้าศาลหลักเมืองปทุมธานี ซึ่งติดกับศาลากลางจังหวัดปทุมธานี งานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านจัดขึ้นครั้งแรก ในปี 2553 ปีแรกๆ เป็นเพียงงานขนาดเล็ก โดยสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีและชุมชนมอญปทุมธานีที่สมาพันธ์ฯ เชิญชวนมาร่วมงาน กระทั่ง ปี 2556 ผู้ว่าราชการจังหวัดปทุมธานี ให้ความสนใจ จึงมีหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือมากขึ้น ซึ่งเป็นโอกาสดีที่จะได้เผยแพร่วัฒนธรรมให้เป็นที่รู้จักผ่านงานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญปทุมธานี (ประพัฒน์ กองศรี, 2559) งานดังกล่าวถือเป็นประเพณีพิธีกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของชาวมอญปทุมธานี มีเป้าประสงค์เพื่อรวมผู้คนให้มีใจอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญและสืบทอดมิให้สูญหาย

รูปที่ 17 : บรรยากาศงานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญปทุมธานี ประจำปี 2558
 ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพงานสักการะศาลหลักเมืองปทุมธานีและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญปทุมธานี
 เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2558

ข้อมูลในข้างต้นคือภาพรวมของการที่ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคมที่รวมตัวขึ้นเพื่อธำรงอัตลักษณ์และตัวตนคนมอญปทุมธานีให้คงอยู่ไม่ว่าจะเป็นกรอนุรักษ์ การฟื้นฟู การส่งเสริมสนับสนุน การเผยแพร่และการสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้ผู้คนทั้งคนมอญและคนไทยได้รู้จักมรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญปทุมธานี

บทที่ 4

คณมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ

4.1 ตัวตนคณมอญศาลาแดงเหนือ

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ

บ้านศาลาแดงเหนือ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีเป็นชุมชนขนาดเล็กของคนไทยเชื้อสายมอญ มีเนื้อที่ทั้งหมด 1,340 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย 200 ไร่ พื้นที่การเกษตร 1,085 ไร่ และพื้นที่สาธารณะ 45 ไร่ (สำนักพัฒนาชุมชนอำเภอสามโคก, 2556) ประวัติของหมู่บ้านศาลาแดงเหนือถูกเล่าโดยผู้เฒ่าผู้แก่ต่อกันมาว่า บรรพชนชาวมอญของหมู่บ้านศาลาแดงเหนือส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองเมาะตะมะหรือเมาะลำเลิง จากประเทศพม่า เนื่องจากพ่ายแพ้สงครามพม่าจึงได้อพยพครอบครัวกันมาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่มีการเริ่มอพยพเข้ามาในประเทศไทย ชาวมอญก็ร่วมกันสร้างหมู่บ้านและวัดขึ้น พร้อมทั้งตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นชื่อเดิมตามชื่อที่เมืองมอญว่า “เกียปรัน” ที่มีความหมายว่า “หมู่บ้านไม้แดง”

ภายในหมู่บ้านศาลาแดงเหนือยังแบ่งเขตออกเป็น 4 เขต ได้แก่ 1) อุมจ้างเกีย แปลว่าหมู่บ้านข้างวัด 2) อุมเกาะฮะนัด แปลว่าหมู่บ้านเกาะสับประด 3) อุมตา แปลว่า หมู่บ้านต้นตาล และ 4) อุมกะเตอ แปลว่า หมู่บ้านชื่อกะเตอ แต่ปัจจุบันเขตอุมเกาะฮะนัดได้หายไปแล้ว จึงเหลือเขตในหมู่บ้านศาลาแดงเหนือเพียงแค่ 3 เขตเท่านั้น คนในหมู่บ้านยังมีการแบ่งโซนตามลักษณะที่อยู่อาศัยสามารถแบ่งได้เป็น 3 เขต คือ เขตวัด เขตบ้านเก่า เขตบ้านที่อยู่ติดกับริมน้ำ ซึ่งมีลักษณะเป็นบ้านไม้และบ้านไม้กึ่งปูน และเขตบ้านใหม่ (พัชรินทร์ ม่วงงาม, 2547)

4.1.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านศาลาแดงเหนือมีบริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มใหญ่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาในทิศตะวันตก ทิศเหนือมีอาณาเขตติดกับคลองโคกตาเขียว หมู่ที่ 5 ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ทิศใต้มีอาณาเขตติดกับหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านจั่น อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี และทิศตะวันออกมีอาณาเขตติดกับถนนหมายเลข 3309 จังหวัดปทุมธานี ซึ่งหมู่บ้านศาลาแดงเหนืออยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเชียงรากน้อย การเดินทางสามารถเดินทางเข้ามาให้หมู่บ้านศาลาแดงเหนือได้ 2 เส้นทาง ได้แก่

การเดินทางทางบก หมู่บ้านศาลาแดงเหนืออยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอสามโคก ประมาณ 14 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยประมาณ 40 นาที ซึ่งหมู่บ้านศาลาแดงเหนือตั้งอยู่ริมทางหลวงหมายเลข 3309 สายศูนย์สีลป่าสีพป่าไทร - อำเภอเมืองปทุมธานี สามารถเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 347 สายอำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสามารถขึ้นรถประจำทางสายปทุมธานี - เชียงรากน้อยเข้าในหมู่บ้านได้

การเดินทางทางน้ำ เนื่องจากหมู่บ้านศาลาแดงเหนือเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา จึงสามารถนั่งเรือข้ามฟากจากท่าวัดสุราษฎร์รังสรรค์หรือวัดดอน อำเภอสามโคก มาขึ้นที่ท่าวัดศาลาแดงเหนือได้ใช้เวลาเดินทางประมาณ 10 นาที

4.1.3 ลักษณะทางสังคม

หมู่บ้านศาลาแดงเหนือเป็นหมู่บ้านคนไทยเชื้อสายมอญ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 352 คน 74 ครัวเรือน

ชาวบ้านศาลาแดงเหนือมีอาชีพหลักดั้งเดิมคือ การทำนา ทำเครื่องปั้นดินเผา เผาอิฐมอญ และการค้าขายทางเรือ สิ่งของที่จะนำไปขายในเรือได้แก่ ไตปลา เต้าเจี้ยว กระเทียมดอง ลูกอินทผลัม หมากแห้งกับพลูนาบ ปูนแดง พริก หอม กระเทียม น้ำตาลทราย มะพร้าว น้ำตาลปีบ ถ้วยชามเคลือบ ชามกระเบื้อง (ชามตราไก่) ถ้วยชามแกง หรือชามวง (ชามเปล) หม้อดิน กระทะขนมครก โองอ่าง กระปุกปูน ครก เต่า และกระปุกอมสิน โดยส่วนมากชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือจะล่องเรือขึ้นเหนือเพื่อไปค้าขายในช่วงเดือนเมษายน ถ้าเป็นเรือใบจะเดินทาง 1 เทียวต่อปี แต่ถ้าเป็นเรือโยงจะเดินทาง 2 เทียวต่อปี ซึ่งการเดินทางเรือโยงครั้งที่ 2 จะเดินทางในช่วงเดือนกันยายน แต่เนื่องด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไปทำให้ชาวบ้านศาลาแดงเหนือเลิกประกอบอาชีพการค้าขายทางเรือ ในปัจจุบันชาวบ้านศาลาแดงเหนือมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น รับราชการ ค้าขาย เกษตรกร รับจ้าง และโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพพนักงานบริษัทหรือโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากจังหวัดปทุมธานีมีผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก (พัชรินทร์ ม่วงงาม, 2547)

4.2 มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ

ชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือเป็นชนชาติที่เก่าแก่ มีวัฒนธรรม ประเพณีประจำชนชาติที่สืบทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมรดกวัฒนธรรมของชาวมอญล้วนมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นภาษา ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประเพณีต่าง ๆ โดยศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรมจะรวมอยู่ที่วัดศาลาแดงเหนือ ดังนั้นชาวบ้านศาลาแดงเหนือจึงให้ความสำคัญกับวัดศาลาแดงเหนือเป็นอย่างมาก

มรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ไม่ว่าจะเป็นประเพณี 12 เดือน วัฒนธรรมภาษา อาหาร การแต่งกาย การดำรงชีวิต ตลอดจนวิถีทางวัฒนธรรม ยังคงมีการสืบทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง แต่อาจปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิถีปฏิบัติบ้างตามสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไป

4.2.1 ประเพณี 12 เดือนของชาวมอญศาลาแดงเหนือ

ประเพณีสำคัญของชาวมอญศาลาแดงเหนือที่ยังธำรงปฏิบัติของชุมชนเจดีย์ทองในปัจจุบัน

เดือน	ประเพณี
เดือน 1 (อ้าย)	ตำข้าวแม่ข้าวใหม่ เช่นไหว้ผีบ้านและถวายพระสงฆ์ที่วัด
เดือน 2	-
เดือน 3	สารทข้าวหลาม และทำบุญวันมาฆบูชา
เดือน 4	-
เดือน 5	เป็งสงกรานต์ ประเพณีส่งข้าวแช่ แห่งทางหงส์-ธงตะขาบ ชักบังสกุล และสร้งน้ำพระสงฆ์/ แข่งลูกหนู
เดือน 6	ทำบุญกลางบ้าน
เดือน 7	ทำบุญถวายผ้าอาบน้ำฝน
เดือน 8	อาสาฬหบูชา/ เข้าพรรษา (หล่อและถวายเทียนพรรษา บุญสลากภัต) : บุญเดือน 8
เดือน 9	-
เดือน 10	ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง
เดือน 11	กวนกระยาสาทร ตักบาตรออกพรรษา
เดือน 12	-

ประเพณีวันสงกรานต์

ภาษามอญเรียกว่า “กะต๊ะ” ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่เหมือนกับประเพณีสงกรานต์ในวัฒนธรรมไทย สงกรานต์ของมอญนั้นจะจัดขึ้น 3 วัน ได้แก่ วันที่ 13 จนถึงวันที่ 15 เมษายนของทุกๆ ปี โดยแต่ละวันจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป คือ วันที่ 13 เมษายน ชาวมอญเรียก “กะต๊ะจี้” แปลเป็นไทยว่า วันสุดท้ายของปีเก่า วันที่ 14 เมษายน ชาวมอญเรียก “กร้าบนาม” แปลเป็นไทยว่า วันสิ้นปีเก่าและย่างเข้าปีใหม่ และวันที่ 15 เมษายน ชาวมอญเรียก “กะต๊ะตอน” แปลเป็นไทยว่า วันเปลี่ยนจุลศักราชใหม่

ธรรมเนียมปฏิบัติของประเพณีสงกรานต์คือ จะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าของวันสงกรานต์ ชาวมอญศาลาแดงจะแต่งกายสวยงามให้เหมาะสม แต่ละครอบครัวจะนำข้าวแช่ถวายแก่พระสงฆ์ที่วัดศาลาแดงเหนือ ต่อมาจะเป็นการส่งข้าวแช่ให้กับญาติผู้ใหญ่ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านเพื่อขอพร เป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้ให้และครอบครัว หลังเสร็จสิ้นพิธีส่งข้าวแช่และพิธีกรรมทางศาสนา ทุกคนในหมู่บ้านจะเชิญกันมารับประทานข้าวแช่และมีกิจกรรมสนุกสนาน ในอดีตคนหนุ่มคนสาวนิยมเล่นสละบ้าและหลุมมอญ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้รู้จักและพูดคุยกัน แต่ปัจจุบันการเล่นดังกล่าวได้สูญหายจากบ้านมอญศาลาแดงเหนือไปแล้ว พอตกเย็นจะมีการไหว้พระสวดมนต์เป็นภาษามอญ ทุกคนจะมารวมตัวกันที่วัด รวมทั้งมีการเล่นน้ำกันตามธรรมเนียมด้วย

วันสงกรานต์ของชาวมอญยังมีประเพณีอย่างอื่นรวมอยู่ด้วย คือ ประเพณีแห่หางหงส์ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ โดยจะแห่หางหงส์ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ จากท้ายหมู่บ้านแล้วเวียนรอบเจดีย์ที่วัด ๓ รอบก่อนจะชักขึ้นสู่ยอดเสาเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า (มานพ แก้วหยก, 2559)

การถวายหางหงส์ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ จะทำพิธีบริเวณเสาหงส์หน้าเจดีย์ เสาหงส์ที่วัดศาลาแดงเหนือ ทำด้วยโลหะทรงกลมมีเสาประดับคู่ประดับด้วยบัวหัวเสา ที่ปลายเสาเป็นรูปหงส์ทรงเครื่องหล่อด้วยโลหะ กางปีกทั้งสองข้าง ที่จอยปากหงส์แขวนกระดิ่งบนสุดมีฉัตร ๓ ชั้นปักอยู่ ชาวมอญเรียกเสาหงส์ว่า "เทียะเจมเจียนู" ประเพณีถวายธงตะขาบจะจัดทำกันในวันสุดท้ายของวันสงกรานต์ โดยใช้ผ้าเป็นผืนยาวตัดเป็นรูปตัวตะขาบใส่ไม้ไผ่เป็นระยะๆ ตลอดผืน ติดธงเล็กๆ ที่ชี้หัวไม้ไผ่เมื่อเสร็จแล้วดูไกลๆ คล้ายหัวตะขาบ ชาวมอญเรียกธงนี้ว่า "อะลามเทียะกี" หลังจากทำเสร็จแล้วในตอนบ่ายก็จะมีการแห่ธง โดยช่วยกันจับขอบธงตลอดทั้งผืนแห่ธงไปตามหมู่บ้าน มีขบวนเกดเท็งกลองยาวประกอบขบวนเสร็จแล้วนำมาทำพิธีถวายธงที่หน้าเสาหงส์ และชักขึ้นสู่ยอดเสา เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและสืบสานประเพณี

การทำธงตะขาบ

ในช่วงวันที่ 15-16 เมษายนของทุกปี จะนำธงตะขาบขึ้นสู่เสาหงส์ รูปแบบของธงมีการเจาะช่อง เมื่อธงต้องลมแล้วจะมีความพลิ้วไหว ในอดีตการทำธงตะขาบจะไปรวมกันทำที่วัดเป็นสำคัญและแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน คือ ผู้หญิงจะช่วยกันเย็บผ้า ซึ่งผ้าที่นำมาใช้เป็นผ้าลายดอกสีเรียบๆ แต่เป็นผ้าใหม่ที่นำมาใช้ทำธง โดยหาซื้อจากตลาดแถวชุมชนไม่นิยมเข้าไปซื้อในกรุงเทพฯ เพราะระยะทางที่ไกลเดินทางไม่สะดวกเดินทางได้เฉพาะทางน้ำ ส่วนผู้ชายมีหน้าที่ตัดไม้ไผ่สำหรับทำโครงของธงและเสาธง จะไม่มีการทำกันที่บ้านของคนในชุมชน (พิชัย แจ่มแจ๋ง, 2558)

ในอดีตชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือจะนำปอยผมของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านมามัดติดไว้ที่ปลายธงตะขาบเพื่อความเป็นสิริมงคลของชุมชน และต่อมาประมาณ 30 ที่ผ้ามาปอยปลายธงตะขาบเปลี่ยนเป็นปอยผมใครก็ได้ในชุมชน และปัจจุบันเป็นผ้าแทน เพื่อสะดวกต่อการจัดการ (มานพ แก้วหยก, 2559)

ธรรมเนียมการสรงน้ำพระ การสรงน้ำพระของชาวมอญอาจจะแตกต่างจากที่อื่นๆ โดยการสรงน้ำราง คือ การสร้างห้องสรงน้ำที่มีที่ปิดมิดชิดและมีรางน้ำยาวจากด้านนอกสู่ด้านในห้อง เพื่อความสะดวกในการชำระร่างกายของพระสงฆ์ รวมทั้งเป็นการป้องกันสตรีไม่ให้ถูกต้องกายพระสงฆ์ โดยมีตั้งใจ การสรงน้ำรางนี้ถือเป็นเอกลักษณ์ที่พบเห็นได้ตามหมู่บ้านมอญทั่วไป ในปัจจุบันที่ชุมชนมอญศาลาแดงเหนือยังคงมีพิธีสรงน้ำพระอยู่เหมือนเช่นทุกปี (มานพ แก้วหยก, 2559)

ในวันสงกรานต์ของหมู่บ้านศาลาแดงเหนือนี้ยังมีธรรมเนียมการทำบุญอุทิศบวรพุทฺฐุ ชาวมอญเรียกว่า “แจ๊คออยจู้ด” คือการทำพิธีบังสุกุลให้กับญาติมิตรและบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยที่หมู่บ้านศาลาแดงเหนือจะมีการเก็บอัฐิของผู้ล่วงลับไว้ที่เดียวกัน เป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งของความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในหมู่บ้าน ซึ่งพิธีกรรมต่างๆ ในวันสงกรานต์ปัจจุบันได้ถูกจัดขึ้นในวันที่ 13

เมษายนวันเดียว เนื่องจากถ้าจัดหลายวันชาวบ้านที่ทำงานนอกหมู่บ้านจะไม่สะดวกที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมได้ครบถ้วนทั้งหมด (พระครูปฐมธรรมพิลาศ (ทวี), 2558)

ประเพณีแข่งลูกหนู

ประเพณีดังกล่าวจะทำเนื่องในโอกาสงานฌาปนกิจศพของพระสงฆ์ชาวมอญ และต่อมาถูกดัดแปลงเป็นการละเล่นเพื่อความรื่นเริงในงานฌาปนกิจศพของพระเถระและการละเล่นของชาวมอญ

ตัวลูกหนูเขาทำด้วยลำไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ยาวประมาณสองปล้องครึ่ง มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร หรือบางทีก็ทำด้วยไม้เนื้อแข็งกลึงเป็นรูปทรงกระบอก เจาะข้างในให้กลวง บางครั้งก็ใช้กระบอกเหล็ก แต่กระบอกเหล็กไม่ค่อยนิยมกันนักเพราะมีอันตราย ข้างในกระบอกอัดดินปืนเข้าไปให้แน่น แล้วอุดหัวอุดท้ายด้วยดินเหนียว และเจาะรูตรงกลางให้พอดี สำหรับติดสายชนวนไว้จุดไฟให้ลามเข้าไปไหม้ดินปืนในกระบอก ครั้นไฟกระทบดินปืนในกระบอกจะเกิดระเบิดเป็นเปลวเพลิงพุ่งออกมาจากรูท้ายกระบอก ดูกล้ายดอกไม้ไฟหรือไฟพะเนียงหรือผีพุ่งไต้ด้วยความแรงของดินระเบิด มันจะขับเคลื่อนตัวกระบอกลูกหนูให้วิ่งไปข้างหน้า ตามลวดสลิงที่ขึงไว้โดยเร็ว เพราะตัวลูกหนูเขาผูกติดไว้กับลวดสลิง เมื่อลูกหนูวิ่งไปสุดลวดสลิงมันจะพุ่งเข้าชนปราสาท ซึ่งตั้งอยู่ห่างประมาณ 400 เมตร ถ้าของใครถูกที่สำคัญของปราสาทตามที่คณะกรรมการกำหนดไว้ก็จะได้รับรางวัล

ปัจจุบันการประเพณีแข่งลูกหนูของชาวมอญในพื้นที่ปทุมธานีและนนทบุรีบางส่วน ได้จัดรวมกันที่ลานอเนกประสงค์ของจังหวัดปทุมธานี โดยมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้การสนับสนุนในการสืบสานประเพณีแข่งลูกหนูด้วย (นพดล แสงปลั่ง, 2558)

บุญเดือน 8 : อาสาฬหบูชาและเข้าพรรษา (หล่อและถวายเทียนพรรษา บุญสลากภัต)

งานบุญในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาจำนวน 3 วัน คือ วันก่อนวันอาสาฬหบูชา (ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8) ตอนเช้า ชาวบ้านจะร่วมกันตักบาตรทำบุญที่วัด หลังจากตักบาตรเสร็จก็ร่วมกันหล่อเทียนพรรษา ส่วนช่วงสายจนถึงเพลจะร่วมกันทำ “บุญสลากภัต” คือ ชาวบ้านจะนำเงินมาซื้อสำหรับถวายเพลที่โรงครัวของวัดไปถวายพระ ส่วนใหญ่ก็จะจัดทำสำหรับอาหารมอญถวายพระสงฆ์ที่วัดเอง โดยมีการจับสลากหมายเลข แล้วนั่งรวมกันบนหอนั่งตามหมายเลขที่จับได้

วันเข้าพรรษา (แรม 1 ค่ำ เดือน 8) วันนี้ชาวบ้านจะไม่มีการตักบาตรเข้าที่วัด แต่จะร่วมกันถวายภัตตาหารเพล เวลา 11.00 น. พระสงฆ์จากวัดมอญที่อยู่ละแวกนั้นจะมารวมกันในวันเข้าพรรษา ก่อนเวลาสิบเอ็ดโมง ที่หอนั่ง ชาวบ้านจากหมู่บ้านมอญในบริเวณนี้จะเข้ามาร่วมพิธีจากนั้นก็ร่วมกันถวายภัตตาหารเพล

ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง

จัดในช่วง 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นประเพณีที่นำข้าวต้มมัดและน้ำผึ้งมาทำบุญถวายแก่พระสงฆ์ เหตุที่ต้องเป็นน้ำผึ้งเพราะน้ำผึ้งสามารถเป็นได้ทั้งอาหารและยารักษาโรคได้ด้วย ขั้นตอนประเพณีการ ตักบาตรน้ำผึ้ง

ประเพณีทำบุญวันสาทร

ในภาษามอญเรียกว่า ซอกชะวา จัดในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 การปฏิบัติเหมือนกับการ ทำบุญทั่วไปแต่ในวันนั้นจะมีการถวายขนมกระยาสารทเป็นส่วนมากกว่าขนมชนิดอื่นๆหลังจากที่ ถวายอาหารทั้งคาวและหวานแก่พระสงฆ์เรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะนำขนมกระสาทที่ตนนำมา แลกเปลี่ยนกันเหมือนเป็นการปันน้ำใจในแก่กัน โดยชาวมอญมีความเชื่อว่า ถ้าใครไม่ทำบุญวันสาทร จะถือว่าคนนั้นขาดความกตัญญู

ประเพณีตักบาตรพระร้อย

จะจัดขึ้นช่วงเทศกาลออกพรรษา แรม 1 ค่ำ เดือน 11 โดยการนิมนต์พระทั้งหมด 100 องค์ ในวันงานจะมีลูกศิษย์พายเรือไปตามวัดเพื่อในชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ได้ทำบุญตักบาตร แต่ในปัจจุบัน หมู่บ้านศาลาแดงได้ยกเลิกประเพณีนี้แล้วเนื่องจากพระอาจารย์บุญนาค ปทุมโม เจ้าอาวาสองค์ที่ 4 ของวัดศาลาแดงเห็นเห็นว่าชาวบ้านศาลาแดงเหนือที่มีฐานะมีอยู่น้อยจึงอาจทำให้เกิดความลำบาก ใจในการเตรียมอาหารถวายพระให้ตรงจำนวน 100 องค์ จึงยกเลิกประเพณีตักบาตรพระร้อยและได้ เปลี่ยนมาเป็นประเพณีตักบาตรข้าวเฒ่าแทน ซึ่งประเพณีตักบาตรข้าวเฒ่านี้มีพิธีกรรม คือชาวบ้าน จะถวายอาหารหรือผลิตผลทางการเกษตรของตนเองทำบุญในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคมในทุกๆ ปี

4.2.2 พิธีกรรมและการดำเนินชีวิตของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ

ชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือดำเนินชีวิตอยู่บนหลักพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยมีพระ อาจารย์บุญนาค ปทุมโม เจ้าอาวาสองค์ที่ 4 ของวัดศาลาแดงเหนือเป็นผู้สอนเทศนาให้ชาวบ้านยึด หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเพื่อนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตหลักๆ มี อยู่ 7 ข้อ (อนุวัตร ใจชอบ, 2559)

- 1) การยึดหลักศีล 5 ในการดำรงชีวิต ได้แก่ ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤตินอกใจในกาม ห้ามพูดเท็จ และห้ามดื่มสุราของมึนเมา ซึ่งหลักเบญจศีลนี้ พระอาจารย์บุญนาคท่านได้เทศนา เปรียบเทียบให้เข้าพระครูปทุมธรรมพิลาศ (ทวี)ใจง่ายถึงโทษของการทำผิดศีล เช่น คนฆ่าสัตว์จะมีอายุ สั้น คนดื่มสุราตายไปจะตกนรกและเกิดใหม่จะเป็นโรคบ้า เป็นต้น
- 2) การยึดหลักธรรมความกตัญญูทุกเวที ชาวบ้านจะปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้อย่างเคร่งครัด โดยจะ ถูกสอนว่า บิดามารดาคือพระอิกองค์หนึ่งที่อยู่ในบ้าน นอกเหนือจากพระที่วัด เพราะฉะนั้นแล้ว ชาวบ้านจึงให้ความเคารพบิดามารดาของตนเป็นอย่างมาก
- 3) การยึดหลักธรรมของพยานิชย์ 5 ประการหรือหลักธรรมในการประกอบอาชีพ ได้แก่ ห้ามค้าคน

ห้ามค้าสิ่งมีชีวิต ห้ามค้าอาวุธ ห้ามค้ายาพิษ และห้ามค้าสุราเมรัย ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ชาวบ้านไม่ได้ประกอบอาชีพการประมงเพราะยึดในหลักธรรมคำสอนนี้

- 4) ละเว้นเรื่องความเชื่อในไสยศาสตร์ ชาวบ้านได้ยึดหลักคำสอนของพระอาจารย์บุญนาทที่สั่งสอนว่า ไสยศาสตร์ไม่ใช่แก่นของพระพุทธศาสนา ผิดกับพระคนละพวกกัน ให้ยึดหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ตั้งแต่นั้นมาพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผีจึงไม่มีอีกในหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ
- 5) การรู้จักประมาณตน คำสอนที่พระอาจารย์บุญนาทได้สอนไว้เป็นภาษามอญ คือ ตานปองกะรัตเกลิง แปลว่า ส่วนประทุนเหมาะสมกับเรือ เปรียบกับพาหนะในการทำมาหากินของชาวบ้าน มีความหมายว่า การประกอบอาชีพต้องให้เหมาะสมกับสติปัญญา ความสามารถและการเงินของตนด้วย
- 6) เรื่องความสะอาด หมู่บ้านศาลาแดงเหนือได้รับรางวัลด้านความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนอยู่บ่อยครั้ง เพราะชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือช่วยกันดูแลรักษาความสะอาด ไม่ว่าจะเป็นบ้านของตนเอง หรือพื้นที่สาธารณะในหมู่บ้านของตน ตามคำสั่งสอนที่สืบทอดกันมา จนกลายมาเป็นนิสัยของคนในหมู่บ้าน เช่น การสร้างบ่อดักไขมันแบบภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อบำบัดน้ำเสียจากบ้านเรือนก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น
- 7) เรื่องความรับผิดชอบร่วมกันของคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านศาลาแดงเหนือถือเป็นหมู่บ้านที่มีความรักความสามัคคีกันเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรือการจัดงานต่าง ๆ ทุกคนจะช่วยกันจัดแรงงานให้สำเร็จไป

รูปที่ 18 : อนุสาวรีย์พระอาจารย์บุญนาท ปทุมโม บริเวณหลังวัดศาลาแดงเหนือ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

4.2.3 วัฒนธรรมของชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือ

ภาษามอญ

ปัจจุบันในชุมชนศาลาแดงเหนือยังคงมีการใช้ภาษามอญอยู่แต่เฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก และผู้ที่เขียนภาษามอญได้จะมีเพียงแต่ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ชายเท่านั้น เพราะเคยบวชเรียนทำให้ในปัจจุบันผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุเริ่มเป็นกังวลว่า ภาษาประจำชนชาติของตนจะถูกกลืนหายไป ตามกระแสสังคมเพราะคนในหมู่บ้านส่วนมากจะใช้ภาษาไทยในการสื่อสารกัน

ในปี 2557 ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ได้ร่วมกับชุมชนมอญ ศาลาแดงเหนือ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ได้ร่วมอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาวมอญ ด้วยการส่งเสริมการสวดมนต์ทำวัตรเย็นด้วยภาษามอญ โดยมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี เชิญชวนพี่น้องชาวมอญปทุมธานีแต่งกายชุดมอญร่วมสวดมนต์เย็นเป็นภาษามอญ และมีการบันทึกภาพเพื่อเผยแพร่ และมีการสอนเขียนตัวหนังสือมอญสำหรับเยาวชนในบางโอกาสอีกด้วย (ประพัฒน์ กองศรี, 2559) นอกจากนี้ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ยังมีโครงการ “มอญช่อนภูมิ” ที่มาช่วยอนุรักษ์และต่อยอดภูมิปัญญาภาษามอญให้กับเยาวชนมอญในชุมชนด้วย

อาหารชาวมอญ⁹

นอกจากข้าวแช่ที่คนมอญนิยมทำในประเพณีเป็งซังกรานต์ หรือ สงกรานต์เพื่อถวายพระและมอบให้กับญาติผู้ใหญ่แล้ว ยังมีอาหารที่คนมอญนิยมทำและรับประทานในวิถีชีวิตแต่ละวันอีกด้วย ซึ่งอาหารของชาวมอญมักขึ้นกับพืชผลที่มีในท้องถิ่นและความกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญ ดังเช่น อาหารโดยทั่วไปของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือในปัจจุบัน มีลักษณะผสมผสานกับอาหารไทย เช่น แกง (ควะ) มักทำในงานบุญของคนมอญ ไม่ว่าจะเป็นแกงส้ม แกงบอน แกงขี้เหล็ก และแกงกะทิต่างๆ แต่แกงบางอย่างได้ถูกลืมไปแล้ว คงจำได้แต่ชื่อเท่านั้น เช่น แกงลูกโยน (ควะ อะ เกร) พอจะทราบวิธีทำบางตอนเท่านั้น และอาหารจำพวกน้ำจิ้มผัก ปลาร้า ส่วนแกงส้ม นั้นใส่เครื่องแกงและใส่ผักอย่างไทย แกงส้มของมอญจะเพิ่มกระชายและผิวมะกรูดเข้าไปด้วย ผักที่คนมอญนิยมรับประทานคือลูกมะตาด (ฮะ เปรี๊) และกระเจี๊ยบ (ฮะ เจ๊็บ) (มาณฑพ แก้วหยก, 2559)

การแต่งกาย

วัฒนธรรมการแต่งกายของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ เหมือนกับคนมอญที่สามโคก และปทุมธานี คือนิยมแต่งในวันที่มีพิธีทางศาสนาหรือประเพณีที่สำคัญ แต่เวลาปกติในชีวิตประจำวันล้วนแต่งแบบสมัยนิยม จะมีบ้างกลุ่มผู้สูงอายุที่ที่แต่งแบบมอญ แต่ไม่ได้มียศกล่าวคือ การแต่งกายชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือสำหรับวันทางศาสนาและประเพณีที่สำคัญของชุมชน ผู้ชายใส่เสื้อคอกลมผ่าอก แขนทรงกระบอก และนุ่งโสร่ง ส่วนผู้หญิงใส่เสื้อตัวในเป็นคอกลม แขนกุด สั้นแคเอว และสวมทับด้วยเสื้อลูกไม้แขนยาวทรงกระบอก หากยังไม่แต่งงานแขนเสื้อจะยาวถึงข้อมือ หากแต่งงานแล้วแขนเสื้อจะเป็นสามส่วน และสวมผ้าซิ่น และทั้งหญิงและชาย ทั้งแต่งงานและไม่แต่งงานต่างล้วนห่มสไบทั้งหมด ซึ่งสไบมอญโดยทั่วไปจะมีความยาวประมาณ 2 เมตร

⁹ อาหารมอญที่นิยม อยู่ในภาคผนวก ค.

ในเรื่องของการทำสบอมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ในชุมชนมีกลุ่มสบอมอญที่รวมตัวกันประมาณ 10 ปีมาแล้ว แต่เดิมจะเป็นการถักผ้าสบเป็นลายกุหลาบและข้าวหลามตัด เพิ่งจะเปลี่ยนมาเป็นผ้าฝ้ายงานปักประมาณ 2 ปีมานี้ โดยทางวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานีส่งเสริมให้คนมอญทางชุมชนวัดบางหลวง อ.เมือง จ.ปทุมธานี มาสอนให้กับสมาชิกในกลุ่ม แต่จะเป็นสบอมอญน้ำเค็ม จังหวัดสมุทรสาคร คือเป็นผ้าฝ้ายสีพื้น แล้วปักเป็นลาย เช่น ดาวล้อมเดือน หรือ ดอกไม้ทั่วไป (ปริญา บุตรทิม, 2559)

รูปที่ 19 : การแต่งกายของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ
ที่มา : <https://www.77kaoded.com/content/88309>

ศิลปกรรม/ สถาปัตยกรรม

ชุมชนมอญศาลาแดงเหนือ ถือเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ย่อมมีวัตถุทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของชุมชนจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น

- **หินกรองน้ำโบราณ** จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ บอกว่า หินกรองน้ำนี้ได้มาจากประเทศจีนตั้งแต่สมัยยังค้าขายทางเรืออยู่เลย โดยหินกรองน้ำนี้ชาวบ้านใช้เพื่อกรองน้ำเพื่อดื่มกินเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ปัจจุบันหินกรองน้ำโบราณอยู่ที่วัดศาลาแดงเหนือ และยังคงใช้งานได้อยู่
- **พระหยกขาว** พระพุทธรูปที่ทำจากหยกสีขาว ซึ่งได้อัญเชิญมาจากประเทศพม่ามาประดิษฐานที่วัดศาลาแดงเหนือเมื่อปี พ.ศ. 2452
- **ธรรมาส์ยอดนางชี** เป็นที่สำหรับพระสงฆ์นั่งแสดงธรรม ธรรมมาส์ยอดนางชีเป็นธรรมาส์ศิลปะมอญแบบเก่า โดยมีฐานเป็นผังสี่เหลี่ยม มีการฉลุลายสวยงามประกอบด้วยลาย หน้ากระดาน ดอกไม้ใบไม้ ตามมุมเสาทั้ง 4 ด้านประดับด้วยไม้กลึงเป็นหัวเสา รวมทั้งฝาเพดานทำเป็นกรอบไม้ประดับด้วยดาว เพดานไม้ฉลุ หลังคามุมตัดเรียบ ในปัจจุบันจะพบได้แค่ในวัดศาลาแดงเหนือ และวัดปลับสุทธาวาสเท่านั้น

- **เรือโบราณ** หรือที่เรียกกันว่า เรือมอญที่ชาวบ้านศาลาแดงเหนือใช้เป็นพาหนะในการประกอบอาชีพค้าขาย โดยเรือมอญที่นิยมใช้กันมี 3 แบบ ได้แก่ เรือสำปั้นเป็นเรือขนาดเล็กเหมาะกับชาวมอญที่เริ่มตั้งตัวหรือคนที่มีทุนน้อย เรือข้างกระดานเป็นเรือที่สามารถเดินทางค้าขายไปไกลๆ ได้จึงใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้ด้วย และเรือกระแซงเป็นเรือขนาดใหญ่ บรรทุกสินค้าได้เยอะเหมาะแก่การเดินทางออกไปขายสินค้าไกลๆ ระยะเวลาได้เป็นเดือนๆ โดยด้านท้ายเรือจะเป็นที่ประกอบอาชีพการค้าขาย ปัจจุบันชาวมอญในศาลาแดงเหนือยังคงสามารถศึกษาและทราบภูมิหลังของตนได้เพราะมีการเก็บเรือไว้เพื่อเป็นวัตถุทางังวัฒนธรรมบอกเล่าเรื่องราวของชุมชน¹⁰

รูปที่ 20 : เรือโบราณของชาวศาลาแดงเหนือจำนวนหลายลำ ถูกเก็บไว้ที่โรงเก็บเรือของวัดศาลาแดงเหนือ ซึ่งพื้นที่โรงเก็บเรือในปัจจุบันจะก่อสร้างเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ในอนาคต
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

- **บ้านเรือนมอญ** ชาวมอญตั้งถิ่นฐานอยู่ติดริมน้ำเจ้าพระยา เนื่องจากสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพของตน จึงทำให้บ้านเรือนมอญถูกสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับที่ตั้ง บ้านมอญมีลักษณะคล้ายกับเรือนไทยริมน้ำ ลักษณะของเรือนมอญจะเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงเพื่อใช้พื้นที่ในการเก็บเครื่องมือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ และป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายหรือคนร้ายในตอนกลางคืน หลังคาทรงสูงโดยจะมุงหลังคาด้วยวัสดุธรรมชาติ จะมีชานกว้างเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ และเนื่องด้วยสภาพอากาศเมืองร้อนทำให้ระบายอากาศได้ดีด้วย ซึ่งหมู่บ้านศาลาแดงเหนือยังคงมีบ้านเก่าแก่อายุ 150 ปีที่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง ปัจจุบันยังคงมีคนอาศัยอยู่

¹⁰ เรือกับการค้าในอดีตของชาวมอญศาลาแดงเหนือ อยู่ในภาคผนวก ง.

รูปที่ 21-23 : บ้านมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือนิยมยกใต้ถุนสูง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณชุมชนศาลาแดงเหนือ

- **หอไตรปิฎก** สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านภูมิใจเป็นอย่างมาก รูปแบบเป็นอาคารคอนกรีต สถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลมาจากหลายเชื้อชาติ อาทิ ช่วงบนของหอไตรจะมีเจดีย์ทรงมอญ ส่วนอื่น ๆ เช่น ลวดลายที่เป็นรูปปั้นประดับรูปหัวปลา และรูปพญาครุฑเหนือประตูและหน้าต่างได้รับอิทธิพลมาจากจีน โครงสร้างของหอไตรในการวางบันไดทางขึ้นลงได้รับอิทธิพลจากฝรั่งและตรงกลางหอไตรจะเป็นสระน้ำเพื่อป้องกันแมลงหรือปลวกเข้าไปทำลายคัมภีร์ไบเบิลานหรือหนังสือพระไตรปิฎก ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างหนึ่งในการแก้ปัญหาการป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับวัตถุสำคัญ แล้วสระน้ำหอไตรในอดีตยังเป็นสถานที่สงฆ์ที่สงฆ์อีกด้วย

รูปที่ 24-26 : หอไตรปิฎก วัดศาลาแดงเหนือ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 7
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

- **เจดีย์ประจำวัดศาลาแดงเหนือ** เดิมที่เป็นเจดีย์ทรงมอญแต่ด้วยเกิดภัยธรรมชาติทำให้กิ่งต้นพิกุลหักมาถูกเจดีย์ชำรุดในปี พ.ศ.2525 ทำให้ต้องบูรณะเจดีย์ใหม่ในปี พ.ศ. 2533 แต่ด้วยชาวบ้านและช่างไม่มีความรู้ด้านศิลปะเก่าแก่ จึงทำให้ได้ทรงเจดีย์ที่ไม่เหมือนเดิมโดยปัจจุบันเจดีย์ที่วัดศาลาแดงเหนือเป็นทรงมูเตา

รูปที่ 27 : เจดีย์ประจำวัดศาลาแดงเหนือ ปัจจุบันเป็นทรงมูเตา
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

- **กุฏิพระอาจารย์ บุญนาค ปทุมโม** เจ้าอาวาสองค์ที่ 4 ของวัดศาลาแดงเหนือ ท่านเป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เคารพและเกรงขามท่านเป็นอย่างมาก โดยกุฏิพระอาจารย์บุญนาค เป็นอาคารคอนกรีต สร้างขึ้นเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้รับอิทธิพลรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบยุโรป ปัจจุบันภายในอาคารเป็นที่เก็บวัตถุโบราณต่างๆ เอาไว้ด้วย

รูปที่ 28 : กุฏิพระอาจารย์บุญนาค ปทุมมโม ที่ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบยุโรป
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

- **ศาลาการเปรียญวัดศาลาแดงเหนือ** เดิมที่ศาลาการเปรียญหลังเก่าเป็นศาลไม้ทั้งหลัง สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2417 แต่ในปัจจุบันมีการสร้างศาลาการเปรียญใหม่แล้ว โดยมีโครงการสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ด้านล่างของศาลาการเปรียญเป็นลานโล่งใช้เป็นลานเอนกประสงค์ จัด

กิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางศาสนา หรือกิจกรรมอื่น ๆ ของคนในหมู่บ้าน ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้านศาลาแดงเหนืออีกที่หนึ่ง

รูปที่ 29- 30 : ศาลาการเปรียญวัดศาลาแดงเหนือในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

4.3 การสืบทอดมรดกวัฒนธรรมชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ

มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ทั้งประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ปัจจุบันบางสิ่งเริ่มที่จะถูกลดความสำคัญลง บางสิ่งยังคงอยู่หากแต่ถูกปรับเปลี่ยนหน้าตาเพื่อให้คงอยู่ร่วมกับยุคสมัยได้ ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านศาลาแดงเหนือ ได้กล่าวว่าจุดเปลี่ยนของชุมชนศาลาแดงเหนือ มี 2 ช่วงที่สำคัญ คือ ช่วงแรกสมัยเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 หรือเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา จากจุดเปลี่ยนในครั้งนี้ก่อให้เกิดการคมนาคมทางถนนที่สะดวกกว่าการค้าทางเรือซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน ระบบการศึกษาที่ทำให้ภาษาและวัฒนธรรมของคนมอญถูกลดบทบาทและแทนที่ด้วยภาษาและวัฒนธรรมแบบไทยๆ และช่วงที่ 2 คือ สมัยเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ในปี 2540 หรือ เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้คนวัยหนุ่มสาวต้องหางานทำในพื้นที่ที่ห่างไกลจากชุมชน รวมถึงต้องย้ายถิ่นฐานการตั้งบ้านเรือนในต่างถิ่นด้วยเพื่อสะดวกแก่การประกอบอาชีพ ผู้ที่อยู่ในชุมชนจึงเป็นเพียงผู้สูงอายุและเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ (อนุวัตรใจชอบ, 2559) ช่วงเหตุการณ์ทั้งสองจึงเป็นส่วนที่สำคัญที่ทำให้มรดกทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตบ้านเรือนของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป

แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้สูงอายุหรือคนวัย 50 ปีขึ้นไปในชุมชนศาลาแดงเหนือมีนั่นคือ ความศรัทธาต่อพุทธศาสนาและพระอาจารย์บุญนาค รวมถึงการเคารพบรรพบุรุษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นตัวยึดเหนี่ยวให้ผู้สูงอายุในชุมชนศาลาแดงเหนือยังคงพยายามธำรงความเป็นมอญไว้ให้มากที่สุด ทั้งในเรื่องของประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรมทั้งภาษา อาหารและการแต่งกาย ได้พยายามหาวิธีการและหนทางที่จะส่งต่อมรดกวัฒนธรรมทั้งหลายให้ลูกหลานเยาวชนในชุมชน รวมถึงเผยแพร่ให้กับสังคมภายนอกได้รับรู้ด้วย

กระบวนการสร้างตัวตนของคนมอญศาลาแดงเริ่มจากกลุ่มผู้สูงอายุเห็นถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งประเพณี 12 เดือน พิธีกรรมและวัฒนธรรมทั้งภาษา อาหาร การแต่งกาย จึงพยายามปลูกฝัง

ลูกหลานและเยาวชนในชุมชนให้ตระหนักถึงมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าว โดยการประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง และส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมทั้งของชุมชน และอำเภอ ซึ่งผลจากการให้ความสำคัญในวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนมอญ ทำให้ลูกหลานในปัจจุบันหรือประมาณ 10 กว่าปีมานี้ได้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยพยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมให้ผู้คนภายนอกได้รู้จักมอญศาลาแดงเหนือในทุกวิถีทาง ซึ่งก็ด้วยการสนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และความร่วมมือของชาวมอญศาลาแดงเหนือเป็นสำคัญ (มานพ แก้วหยก, 2559 และ อนุวัตร ใจชอบ, 2559)

มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ทั้งประเพณี 12 เดือน พิธีกรรมและวัฒนธรรมด้านต่างๆ ได้รับการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย ดังนี้

4.3.1 หน่วยงานภาครัฐ (สภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี และคณะนิเทศศาสตร์

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ)

สภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี

สภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี หนึ่งหน่วยงานที่ได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของมอญชุมชนศาลาแดงเหนือมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งได้ให้การสนับสนุนในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมทางวัฒนธรรมของมอญศาลาแดงเหนือมาโดยตลอด โดยเฉพาะการส่งเสริมให้คนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ปักผ้าสไบมอญและฝึกภาษามอญ กล่าวคือ ในส่วนของการปักสไบมอญ ทางสภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ได้ส่งเสริมให้คนมอญทางชุมชนวัดบางหลวง อ.เมือง จ.ปทุมธานี มาสอนสมาชิกกลุ่มปักสไบมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ โดยรูปแบบจะเป็นสไบมอญน้ำเค็ม จังหวัดสมุทรสาคร คือเป็นผ้าฝ้ายสีพื้นยาว 2 เมตร แล้วปักเป็นลาย เช่น ดาวล้อมเดือน หรือ ดอกไม้ทั่วไป จากการสนับสนุนของสภาวัฒนธรรมครั้งดังกล่าว ทำให้สมาชิกสามารถปักสไบมอญน้ำเค็มได้ และสามารถสร้างอาชีพให้กับสมาชิกได้ด้วย เพราะสมาชิกจะปักไว้ขายในงานวัฒนธรรมมอญในที่ต่างๆ โดยจะขายได้ฝ้ายละประมาณ 800 บาท แต่ในส่วนของการปักผ้าสไบซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมของมอญศาลาแดงเหนือ สมาชิกยังคงปักอยู่บ้าง (ปริษา บุตรทิม, 2559)

นอกจากนี้ทางสภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ยังร่วมส่งเสริมให้คนมอญศาลาแดงเหนือและพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะเยาวชน ได้รู้จักและสามารถอ่านออกเขียนภาษามอญได้ จึงนำวิทยากรชาวมอญจากลพบุรีมาสอนการอ่านและเขียนภาษามอญให้กับเยาวชนอีกด้วย (พิชัย แจ่มแจ้ง, 2558)

ไม่เพียงเท่านั้นสภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ยังร่วมกับมหาวิทยาลัยกรุงเทพและธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น โดยกิจกรรมดังกล่าวคือ กิจกรรม “ห้องเรียนภูมิปัญญา” หนึ่งในกิจกรรมภายใต้โครงการ “มอญชานภูมิ” ของคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ซึ่งห้องเรียนภูมิปัญญา ดังกล่าว หน่วยงานทั้ง 3 ส่วน ตระหนักที่จะให้เยาวชนมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือได้รู้จักภาษามอญ อาหารมอญและวัฒนธรรมมอญด้านอื่นๆ ซึ่งโครงการดังกล่าวไม่เพียงแต่

ทำให้เกิดการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมในชุมชนมอญแล้ว ยังเป็นการเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมจากภายในชุมชนสู่สาธารณะชน ทั้งในรูปแบบการประชาสัมพันธ์ในสื่อต่างๆ หรือแม้กระทั่งจัดให้มีเรียนการสอนทางด้านวัฒนธรรมมอญในสถานศึกษาต่างๆ อีกด้วย (ทรงศนาพร ใจชอบ, 2559)

นอกจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นการต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมให้กับเยาวชนในชุมชนศาลาแดงเหนือแล้ว ทางสภาวัฒนธรรมจังหวัดยังจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ชุมชนศาลาแดงเหนือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอีกด้วย

รูปที่ 31-33 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “การสอนภาษามอญ”

รูปที่ 34-36 : ห้องเรียนภูมิปัญญา... “อาหารชาวมอญ”

ทั้ง 2 กิจกรรม เป็นกิจกรรมในโครงการ “มอญชวนภูมิ” ที่ร่วมกับสภาวัฒนธรรมจังหวัด และธนาคารไทยพาณิชย์ เพื่อให้เยาวชนมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือ ได้รู้จักภาษามอญ อาหารมอญและวัฒนธรรมมอญด้านอื่นๆ ด้วย
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ได้เข้ามาจัดกิจกรรมโครงการ “มอญซ่อนภูมิ”¹¹ ในชุมชนศาลาแดงเหนือ โดยโครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ ปลูกฝังให้มีนิสัยรักการเรียนรู้ รู้จักคิดวิเคราะห์แก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มีจิตวิญญาณของความเป็นผู้ประกอบการ มีคุณธรรมและจริยธรรม รู้จักพัฒนาตนเอง รู้จักรับผิดชอบต่อสังคม สามารถปรับตัวและเชื่อมโยงความรู้จัก และค่านิยมที่ดีเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข
2. เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนท้องถิ่น และองค์กรทุกภาคส่วน ผ่านกระบวนการการเรียนการสอนแบบบูรณาการที่สะท้อนอัตลักษณ์ด้านความคิดสร้างสรรค์ของคณะนิเทศศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ อันจะนำไปสู่การสร้างบัณฑิตนักวิจัยรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างยั่งยืน
3. เพื่อเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ให้คณาจารย์ นักศึกษา และนักวิจัยชุมชนที่สนใจการสรรสร้างงานวิจัย เพื่อรับใช้สังคมได้มีเวทีในการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เพื่อสร้างประโยชน์จากงานวิจัยได้อย่างเต็มประสิทธิภาพและเป็นงานที่มีคุณภาพในระดับชาติและนานาชาติ
4. เพื่อให้บูรณาการการเรียนการสอนที่สามารถนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ในการที่จะได้เรียนรู้ในการปฏิบัติงานจริงผ่านโครงการต่างๆ
5. เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ทั้งในศาสตร์ของสายวิชาชีพนิเทศศาสตร์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ ที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาและสร้างระบบการบริหารจัดการ ข้อมูลของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างเป็นระบบ และสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกรุงเทพกับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย

โครงการ “มอญซ่อนภูมิ” มีกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มหลัก คือ

- ชุมชนศาลาแดงเหนือ ชุมชนเชียงรากน้อย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี
- นักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพทุกคณะ ทุกชั้นปี
- ศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยกรุงเทพและครอบครัว
- อาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยกรุงเทพ

กลุ่มรอง คือ

- นักเรียน นักศึกษาในเขตกรุงเทพและปริมณฑล
- ชมรมจักรยานต่างๆ ในเขตกรุงเทพและปริมณฑล
- ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตรังสิต
- ชุมชนในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี หรือบริเวณใกล้เคียง
- สื่อมวลชนสาขาต่างๆ

¹¹ หลักการและเหตุผลโครงการ “มอญซ่อนภูมิ” อยู่ในภาคผนวก จ.

รูปแบบของโครงการ “มอญซ่อนภูมิ”

- แรลลี่จักรยาน ไหว้พระ 9 วัด เส้นทาง 15 กิโลเมตร
- นิทรรศการให้ความรู้และแสดงผลงานกิจกรรมเพื่อสังคม
- “ภาพเก่าเล่าเรื่อง” ของนักศึกษาปริญญาโท สาขาการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ และภาควิชาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์
- “กินข้าวแช่ แลหน้า ชมวัฒนธรรมมอญริมน้ำ” ของภาควิชาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์
- “Creative Story (board)” ของภาควิชาการโฆษณา
- “ซัตเตอร์ กด ตัด วิถีมอญ” ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
- "การออกแบบอย่างมีส่วนร่วม แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมมอญหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ" ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
- การจัดบูธสาธิตวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม
- การออกบูธแสดงผลงานด้านกิจกรรมเพื่อสังคมจากบริษัท ห้างร้าน และสินค้าแบรนด์ต่างๆ
- กิจกรรมบนเวทีเพื่อให้ความรู้ ความบันเทิง และกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทำความดีเพื่อสังคม
- การแสดงละครเวทีชุมชนวิถีมอญ ของภาควิชาศิลปะการแสดง

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ “มอญซ่อนภูมิ”

1. การสร้างองค์ความรู้ (Develop Body of Knowledge) ด้วยการบูรณาการการเรียนการสอนในรูปแบบ Creative Teaching และ Project Based Learning ผ่านศาสตร์ความรู้ต่าง ๆ จากรายวิชาของคณะนิเทศศาสตร์
2. การสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ (Build New Researchers) ลงพื้นที่ ร่วมค้นหา ประเด็นหรือโจทย์เพื่อทำ วิจัยท้องถิ่น (Community Based Research) อาสาสมัครในหมู่บ้าน อาชีพผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เด็ก คนหนุ่มสาว คนวัยทำงาน ผู้นำหมู่บ้าน เป็นต้น
3. การสร้างสรรคงานบริการวิชาการ (Create Academic Services) ในรูปแบบของโครงการบริการ วิชาการต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้แนวคิด “การสร้างแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน ตามวิถีวัฒนธรรมมอญ” อันได้แก่ โครงการ “วิถีมอญ ผ่านเรื่องเล่าเชิงละคร” โครงการ “ภาพเก่าเล่าเรื่อง” โครงการ “ซัตเตอร์ กด ตัด วิถีมอญ” (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์) โครงการ “Creative Story(board)” โครงการ “กินข้าวแช่ แลหน้า ชมวัฒนธรรมมอญริมน้ำ” โดยจัดกิจกรรมร่วมกัน คือ กิจกรรมถนนคนมอญ (BU Day 2013) กิจกรรมกินข้าวแช่แลหน้าชมวัฒนธรรมมอญ (ศาลาแดงเหนือ)
4. การสร้างทุนทางวัฒนธรรม (Build Cultural capital) สร้างการเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้ศาสตร์ ทางด้านนิเทศศาสตร์ เพื่อผสานช่องว่างระหว่างวัยและวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น วิถีชีวิตของหมู่บ้านมอญริมแม่น้ำเจ้าพระยา ให้สู่ชนรุ่นหลังทั้งภายในครอบครัว และบุคคลภายนอกที่อยากจะศึกษาสิ่งที่มีค่าสืบทอด

จากกิจกรรมโครงการ “มอญช่อนภูมิ” ถือเป็นโครงการใหญ่ที่สำคัญและมีผลต่อการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชาวมอญในพื้นที่ชุมชนศาลาแดงเหนือ อีกทั้งเป็นการกระตุ้นความเป็นมอญของคนมอญในชุมชนให้เกิดการตระหนักรู้ รักและหวงแหนมรดกวัฒนธรรมของตนเอง “มอญช่อนภูมิ” ยังได้เผยแพร่มรดกวัฒนธรรมจากภายในชุมชนสู่สาธารณชนอีกด้วย และที่สที่สุดแล้วส่วนหนึ่งที่เป็นผลลัพธ์อันดีที่ตามมาของโครงการ “มอญช่อนภูมิ” คือ เกิดการรวมกลุ่มเยาวชนมอญศาลาแดงเหนือขึ้นในการร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆ (ทรงศนาพร ใจชอบ, 2559)

4.3.2 สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี

เป็นกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม ทั้งอนุรักษ์ สนับสนุน ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวมอญให้คงอยู่ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการดำเนินการสืบสานวัฒนธรรมมอญด้านต่างๆ ร่วมกับพี่น้องมอญในจังหวัดอื่นๆ และสิ่งที่สมาพันธ์ต้องการดำรงรักษาไว้คือ เรื่องของภาษา อาหาร การแต่งกาย การละเล่น และประเพณีพิธีกรรม โดยในส่วนของธำรงอัตลักษณ์ตัวตนทางวัฒนธรรมด้านภาษา ทางสมาพันธ์ได้อนุรักษ์ภาษามอญผ่านการจัดพิมพ์หนังสือสวดมนต์ภาษามอญ และที่เห็นจะเป็นที่รู้จักคือ การร่วมสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการสวดมนต์ทำวัตรเย็นภาษามอญ ของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือที่มีปฏิบัติมาอยู่แล้ว และได้ช่วยประชาสัมพันธ์ให้คนมอญที่สนใจสวดมนต์ภาษามอญในพื้นที่ใกล้เคียงเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวด้วย

4.3.3 ชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ

นอกจากหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนและร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม รวมถึงช่วยเผยแพร่ความเป็นมอญศาลาแดงเหนือแล้ว ในส่วนของชุมชนมอญเองก็พยายามอนุรักษ์มรดกความเป็นมอญ พร้อมทั้งนำเสนอตัวตนคนมอญผ่านกิจกรรม การรวมรวมกลุ่มอาชีพ และการจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเห็นได้จาก

พิพิธภัณฑ์วัดศาลาแดงเหนือ

พิพิธภัณฑ์วัดศาลาแดงเหนือ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดจากความต้องการนำเสนอเรื่องราวความเป็นมอญศาลาแดงเหนือของคนมอญในชุมชน ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวยังอยู่ระหว่างการดำเนินการ แต่เดิมพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวจะใช้ชื่อว่า พิพิธภัณฑ์เรือโบราณ แต่ด้วยวิถีชีวิตของคนมอญศาลาแดงเหนือ มิได้มีแต่เพียงเรือของเรือเท่านั้น แต่ยังรวมถึงประวัติความเป็นมา ประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนเรื่องทางวัฒนธรรมทั้งภาษา อาหาร การแต่งกาย ภูมิปัญญา ฯลฯ พิพิธภัณฑ์ดังกล่าวจึงปรับเปลี่ยนชื่อและพยายามจัดทำพื้นที่ให้สามารถบอกเล่าเรื่องราวมอญศาลาแดงได้ให้ครอบคลุมทุกด้าน (มาณฑพ แก้วหยก, 2559)

อาคารพิพิธภัณฑ์วัดศาลาแดงเหนือ ออกเปียบโดยคณะกรรมการ มหาวิทยาลัย
กรุงเทพ ภายในอาคารทางชุมชนและวัดมอญศาลาแดงเหนือจะจัดแสดงเป็น 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 จัดแสดงเรือกระแฆงมอญลำสุดท้ายของบ้านศาลาแดงเหนือ โดยจะเล่าเรื่อง
การค้าขายทางเรือของมอญศาลาแดง และมอญสามโคกในอดีต รวมถึงจัดแสดงเครื่องมือ
การเดินเรือ เช่น ถ่อ แจว ฉาก พาย หลักไม้ เชือก สมอเรือ รอกกางใบเรือ และอีกหลาย
อย่าง นอกจากนี้จะจัดแสดงสินค้าที่ค้าขายทางเรือ เช่น ไม้ไผ่ดินเกาะเกร็ด หม้อดิน อ่าง
กระถาง เต่าและครก ไม้ไผ่เคลือบราชบุรี ไม้แป้น พร้อมจัดแสดงให้เห็นเส้นทางแม่น้ำสาย
ต่างๆ ที่คนมอญบ้านศาลาแดงเดินทางไปค้าขายทางเรือ

ชั้นที่ 2 จัดแสดงเครื่องแต่งกาย ผ้ามอญศาลาแดงเหนือ เครื่องครัวมอญ ครั้วมอญ
ในเรือ ครั้วมอญงานวัดในอดีต ประวัติประเพณีงานสงกรานต์ งานตักบาตรน้ำผึ้ง งานบวช
งานแต่ง งานตายของคนมอญ และเล่าเรื่องรูปภาพเก่าในอดีตของคนมอญศาลาแดงและสาม
โคก รวมถึงเล่าเรื่องบ่อบำบัดน้ำเสียและเตาเผาขยะของมอญศาลาแดง

ชั้นที่ 3 เป็นชั้นลอย จัดแสดงประวัติวัดศาลาแดงเหนือ ประวัติเจ้าอาวาส ประวัติ
พระสงฆ์รามัญธรรมยุติในอดีต ประวัติวัดมอญในปทุมธานี รวมถึงคัมภีร์ใบลานของวัดศาลา
แดงเหนือด้วย

นอกจากผู้นำชุมชนศาลาแดงเหนือทั้งสายการปกครองและสายวัฒนธรรมเป็นแกน
นำในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวแล้ว ชาวมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือและพื้นที่
โดยรอบต่างก็ให้การสนับสนุนการดำเนินการดังกล่าวด้วย

รูปที่ 37-38 : ป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนร่วมบริจาคเงินสร้างพิพิธภัณฑ์วัดศาลาแดงเหนือ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

สวดมนต์ทำวัตรเย็นภาษามอญ

ด้วยในปัจจุบันมีเพียงเจ้าอาวาสวัดศาลาแดงเหนือเพียงรูปเดียวที่พูดและสวดภาษา
มอญได้ ส่วนพระสงฆ์รูปอื่นๆ เป็นพระไทยจากวัดท้ายเกาะ ไม่สามารถพูดและสวดภาษา
มอญได้ กลุ่มผู้สูงอายุทั้งชายหญิงชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือจึงรวมตัวกันในการปฏิบัติตน
เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีเพื่อบวณพุทธศาสนา จึงมีการสวดมนต์เย็นภาษามอญ ช่วงบ่าย 3 ของ

ทุกวัน นอกจากจะเป็นการบวรพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมพุทธประเพณีที่ดีของชาวมอญไว้อีกประการ

การสวดมนต์เย็นภาษามอญของกลุ่มผู้สูงอายุชุมชนศาลาแดงเหนือเป็นที่ทราบและรู้จักกันดีในกลุ่มคนมอญสามโคกและปทุมธานี ไม่เพียงเท่านั้นกิจกรรมดังกล่าวยังได้รับการส่งเสริมทั้งทางสภาวัฒนธรรมจังหวัด และสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ในการเผยแพร่กิจกรรมให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างและเป็นสาธารณะมากขึ้น

รูปที่ 39-40 : การสวดมนต์ภาษามอญของกลุ่มผู้สูงอายุชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในบริเวณวัดศาลาแดงเหนือ

กลุ่มวัฒนธรรมอาชีพคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ

กลุ่มทำสบวมอญ เกิดการรวมกลุ่มของหญิงชาวมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือ ประมาณ 10 กว่าปี โดยแต่เดิมกลุ่มสบวมอญดังกล่าวจะทำการถักสไบ เป็นรูปลายกุหลาบ ข้าวหลามตัด ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนมอญศาลาแดงเหนือ แต่เมื่อประมาณ 2 ปีที่ผ่านมาทางสภาวัฒนธรรมจังหวัดได้สนับสนุนให้คนมอญวัดบางหลวงมาสอนปักสไบมอญในรูปแบบสบวมอญน้ำเค็ม จ.สมุทรสาคร คือปักเป็นลายดาวล้อมเดือน และดอกไม้ทั่วไป ในภายหลังกลุ่มสบวมอญบ้านศาลาแดงเหนือจึงนิยมทำการปักสไบมอญแบบมอญน้ำเค็มมากขึ้น แต่ยังคงถักผ้าสไบแบบเดิมของศาลาแดงด้วย ผลิตภัณฑ์สไบที่ทำได้ของกลุ่มจะนำมารวมกันและขายในงานกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ (ปวีณา บุตรทิม, 2559) ถือเป็นการสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านและอนุรักษ์การทำสไบมอญในทางหนึ่งด้วย

รูปที่ 41-42 : สไบมอญแบบมอญน้ำเค็ม ของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในชุมชนศาลาแดงเหนือ

กลุ่มทำธงตะขาบ เริ่มมีการรวมกลุ่มในการทำหมีกรอบขายของแม่บ้านในละแวกชุมชนศาลาแดงมาก่อน จากนั้นกลุ่มหมีกรอบดังกล่าวโดยการนำของคุณอัมพร แจ่มแจ่ม จึงรวมกลุ่มทำอาหารมอญในงานเลี้ยง งานประเพณีต่างๆ รวมถึงทำธงตะขาบด้วย

การทำธงตะขาบนอกจากทำเพื่อใช้ในชุมชนศาลาแดงในช่วงเทศกาลแล้ว ทางกลุ่มยังรับจ้างทำให้กับชุมชนมอญต่างๆ ในละแวกใกล้เคียง ส่วนธงตะขาบขนาดเล็กทางกลุ่มเพิ่มเริ่มคิดทำเมื่อประมาณ ปี 2538 โดยมีสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเข้ามาส่งเสริม โดยเน้นในเรื่องสีสันของธง ปัจจุบันธงตะขาบขนาดเล็กเป็นที่นิยมของคนมอญทั่วไปในละแวกสามโคก ปทุมธานี เพราะนำไปเป็นของที่ระลึก นำไปประดับสถานที่ เป็นต้น

ระยะเวลาในการทำธงตะขาบ หากเป็นผืนเล็กจะใช้เวลาประมาณ 2-3 วัน เพราะทำเพียงคนเดียวต่อชิ้น หากเป็นธงผืนใหญ่ใช้เวลาประมาณ 1 วันเสร็จเพราะช่วยกันหลายคน โดยกลุ่มแม่บ้านจะเป็นผู้เย็บธง ในขณะที่ผู้ชายจะเป็นผู้ช่วยในการทำโครงธงตะขาบ

ปัจจุบันทางกลุ่มสมาชิก 6 คน จะใช้ยามว่างจากงานประจำมาทำธงกัน ธงที่ทำโดยที่ไม่มีใครสั่งจะนำไปขายงานประเพณีของมอญ ส่วนธงตะขาบขนาดใหญ่ที่สั่งทำจะใช้ได้ปีต่อปี แต่ถ้าเป็นธงตะขาบของวัดศาลาแดงเมื่อใช้เสร็จแล้วจะถูกจัดเก็บไว้ใช้ต่อในปีหน้า ทางกลุ่มจึงต้องทำให้ใช้ได้ยาวนานหลายปี ในปัจจุบันธงตะขาบที่ใช้ในเทศกาลสงกรานต์ของวัดศาลาแดงจะถูกนำมาซ่อมที่บ้านของคุณอัมพรและคุณพินิจแห่งนี้

ปัจจุบันคุณอัมพรได้สอนคนรุ่นใหม่ผ่านสถานศึกษาในละแวกสามโคกและปทุมธานี เช่น โรงเรียนวัดสองพี่น้องซึ่งเป็นโรงเรียนชั้นประถมของชุมชนแถบนี้ (พิชัย แจ่มแจ่ม, 2558)

รูปที่ 43-44 : ธงตะขาบขนาดเล็ก นิยมนำไปประดับสถานที่ในงานรื่นเริงและงานประเพณีต่างๆ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพในงานรวมใจไทยรามัญ ครั้งที่ 6 วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2558

ณ โรงเรียนปทุมวิไล อ.เมือง จ.ปทุมธานี

กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่บ้านศาลาแดงเหนือ

กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ เกิดขึ้นเพื่อต้องการร่วมดำเนินและสืบทอดกิจกรรมของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม โดยกิจกรรมที่ผ่านมาของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่บ้านศาลาแดงเหนือ คือร่วมทำกิจกรรมตามโครงการ “มอญซ่อนรูป” ของคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ เช่น

- กิจกรรมแรลลี่จักรยานไว้พระ 9 วัด เส้นทาง 15 กิโลเมตร
- กิจกรรมออกแบบแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมมอญศาลาแดงเหนือ
- กิจกรรมห้องเรียนภูมิปัญญา (ภาษามอญ อาหารมอญ)

นางสาวทรศนาพร ใจชอบ ตัวแทนเยาวชนรุ่นใหม่บ้านศาลาแดงเหนือ กล่าวเกี่ยวกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมความเป็นชุมชนมอญศาลาแดงเหนือว่า อยากให้ชุมชนศาลาแดงเหนือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้นักภายนอกและนักท่องเที่ยวได้เข้ามาเรียนรู้ มาดูงานทางด้านวัฒนธรรมมอญ กิจกรรมต่างๆที่ชุมชนจัดขึ้น ส่วนหนึ่งก็เพื่อเยาวชน คนหนุ่มสาวมอญศาลาแดงเอง แต่อีกเป้าหมายคือต้องการให้พื้นที่ศาลาแดงเหนือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนและนักท่องเที่ยวมาเรียนรู้วัฒนธรรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตแบบมอญ (ทรศนาพร ใจชอบ, 2559)

ชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ปัจจุบันถึงแม้จำนวนประชากรภายในชุมชนจะลดน้อยลง อีกทั้งปริมาณผู้สูงอายุมีจำนวนมาก แต่พวกเขาต่างมีความร่วมแรงร่วมใจกันในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมความเป็นมอญให้คงอยู่ในชุมชนมอญศาลาแดงเหนือ พร้อมทั้งพยายามสร้างตัวตนคนมอญให้กับคนภายนอกได้รู้จัก โดยการประชาสัมพันธ์ความเป็นมอญให้คนภายนอกได้รับรู้ผ่านพิพิธภัณฑ์ การรวมกลุ่มและกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ นอกจากนี้แล้วการที่ชุมชนมอญศาลาแดงเหนือเปิดพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปในการศึกษาความเป็นมอญแล้ว ยังเป็นการช่วยชาวมอญในชุมชนศาลาแดงเหนือหรือพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม เช่น การเขียนตัวมอญ ที่เลื่อนหายไปในกลุ่มเยาวชนอีกด้วย

บทที่ 5

คนมอญชุมชนเจดีย์ทอง

5.1 ตัวตนคนมอญชุมชนเจดีย์ทอง

5.1.1 ภูมิหลังประวัติศาสตร์

หมู่บ้านเจดีย์ทองเป็นชุมชนมอญแห่งหนึ่งในอำเภอสามโคก ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของชาวมอญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีลักษณะเด่น คือ วัดเจดีย์ทอง ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งในสมัยนั้นมีชาวมอญอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยพระยาราม ซึ่งเป็นบุตรของพระยาแจ้ง คชเสนี และเป็นน้องชายของเจ้าพระยามหาโยธา ริเริ่มสร้างวัดเจดีย์ทองขึ้นเมื่ออพยพมาตั้งบ้านเรือนที่อำเภอสามโคก ซึ่งวัดเจดีย์ทองนี้ ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นศูนย์กลางชุมชนและศูนย์รวมจิตใจอีกทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวบ้าน มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบมอญซึ่งจำลองมาจากต้นแบบในพม่า

5.1.2 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

ชุมชนบ้านวัดเจดีย์ทอง หมู่ 1 ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ห่างจากตัวจังหวัดปทุมธานีไปทางเหนือประมาณ 8 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนกลางของอำเภอสามโคก มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลท้ายเกาะ และตำบลบางกระบือ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลบ้านจั่ว

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลบางเตย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลบางเตย

พื้นที่ตำบลคลองควายอยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาการตั้งบ้านเรือนในอดีตจะเป็นทรงไทยสมัยเก่าและอยู่ริมแม่น้ำเป็นส่วนใหญ่ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาพื้นที่ทำการตัดถนน ตรอก ซอยประกอบกับช่วงฤดูฝนของทุกปีจะมีน้ำท่วมและน้ำเอ่อล้นจากแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมาบนฝั่งทำให้เรือนที่อยู่ติดหรือใกล้แม่น้ำต้องยกใต้ถุนให้สูงต่อมา มีการขยายอาณาเขตการตั้งบ้านเรือนออกจากแม่น้ำ และตัดถนนเพื่อสะดวกแก่การอยู่อาศัยและสัญจรมากยิ่งขึ้น

5.1.3 ประชากร

หมู่บ้านเจดีย์ทอง มีทั้งสิ้น 138 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 968 คน (สมพงษ์ ช่างต่อ, 2558) เป็นคนไทยเชื้อสายมอญประมาณร้อยละ 80 และส่วนใหญ่เป็นมอญที่เกิดในชุมชนแห่งนี้

5.1.4 การประกอบอาชีพ

แต่เดิมด้วยลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เกิดการค้าขายทางเรือขึ้น ประชากรส่วนใหญ่ในอดีตของหมู่บ้านเจดีย์ทองต่างนิยมทำการค้าขายทางเรือ โดยชาวมอญในหมู่บ้านจะนำสินค้าต่างๆ ใส่เรือแล้วล่องขึ้นไปขายทางภาคเหนือ สิ่งของที่นำไปขายมักประกอบด้วย เครื่องปั้นดินเผาหม้อ โอ่ง อ่าง จาน ชาม ตลอดจนของกินของใช้ เช่น จาก (วัสดุใช้ทำหลังคา) ฟืน ส่วนอาหารการกิน ได้แก่ เต้าเจี้ยว ไตปลา ฯลฯ เป็นต้น สำหรับการหาวัตถุดิบหากเป็นเครื่องปั้นดินเผา จะไปรับมาจากจังหวัดราชบุรี และปากเกร็ด ส่วนของกินของใช้หามาจากภายในท้องถิ่น การเดินทางไปค้าขายทางเรือจำเป็นต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือน ทำให้บางคนต้องนำครอบครัวไปด้วย โดยหลับนอนอยู่บนเรือ (สนั่น โสพล, 2558) อย่างไรก็ตามลักษณะสินค้าที่จะนำมาค้าขายย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เช่น หากเป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าวชาวมอญในหมู่บ้านจะนำเรือเปล่าล่องขึ้นไปรับข้าวแถบจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเรือลำหนึ่งบรรทุกข้าวได้ประมาณ 25 เกวียน และนำมาขายให้กับคนในเมืองหลวง กับคนบริเวณย่านรังสิต (สมพงษ์ ช่วงต่อ, 2558) แต่เมื่อมีการตัดถนนหลวงเกิดขึ้นหลายสาย ทำให้การประกอบอาชีพค้าขายทางเรือมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย คือจากการใช้เรือในการขนส่งสินค้าไปขายได้มีบางครัวเรือนหันมาใช้รถยนต์เป็นพาหนะแทน ซึ่งสินค้ายังคงเป็นเครื่องปั้นดินเผา โอ่ง อ่าง ฯลฯ ของชาวมอญเช่นเดิม จากการที่หันมาใช้รถยนต์ในการค้าขายทำให้การค้าขายของชาวมอญหมู่บ้านเจดีย์ทองขยายขอบเขตไปไกลมากกว่าสมัยใช้เรือ ตัวอย่างเช่นการนำสินค้าไปขายในจังหวัดต่างๆ ทางภาคอีสาน ที่แต่เดิมการคมนาคมทางน้ำไม่อาจทำได้ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับคนไทยในภูมิภาคอื่นมากขึ้น เนื่องจากการเดินทางไกลทำให้มีโอกาสพบคนต่างพื้นที่ ต่างวัฒนธรรม หากชอบพอกันก็แต่งงานกัน ทำให้มีการแต่งงานกับคนต่างหมู่บ้าน เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตซึ่งมักแต่งงานกับคนมอญในหมู่บ้านเดียวกันหรือชุมชนมอญใกล้เคียง (สนั่น โสพล, 2558) อย่างไรก็ตามแม้ว่ารูปแบบการประกอบอาชีพได้มีการเปลี่ยนแปลงจากทางเรือ มาเป็นทางรถยนต์มากขึ้น มิได้หมายความว่า การค้าขายทางเรือจะถูกละทิ้งในทันที เพียงแต่ปริมาณครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทางเรือค่อยๆ ลดปริมาณลงตามลำดับ นอกจากนั้นระบบการศึกษาแผนใหม่ยังเริ่มมีการพัฒนามากขึ้น ชาวมอญในชุมชนบางคนได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงถึงอุดมศึกษา ส่งผลให้โครงสร้างอาชีพของชาวมอญในรุ่นปัจจุบันหันไปประกอบอาชีพในทางราชการ ทำงานในบริษัท ห้างร้านของภาคเอกชนมากขึ้น ต่อมาระยะหลังอาชีพค้าขายทางเรือและทางรถในปัจจุบันเกือบจะหมดไปจากหมู่บ้านแล้ว เนื่องจากเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วนิยมประกอบอาชีพในองค์กรและบริษัทในเขตนิคมอุตสาหกรรมมากกว่าที่จะหันมาสืบทอดอาชีพค้าขาย

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุซึ่งในอดีตเคยทำการค้าขายมาก่อนก็เลิกอาชีพดังกล่าวแล้วหันมาประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างชั่วคราวและลูกจ้างประจำในหน่วยงานราชการท้องถิ่น เช่น เทศบาล เป็นต้น

5.1.5 การตั้งบ้านเรือนและความเป็นอยู่

หมู่บ้านเจดีย์ทองมีอาณาบริเวณติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก การตั้งบ้านเรือนของชาวมอญในหมู่บ้านจึงอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ภายหลังจากเมื่อมีการตัดถนนเข้ามาภายในหมู่บ้าน ทำให้ผู้คนเริ่มตั้งถิ่นฐานขยายเข้ามาบนฝั่งมากขึ้น ดังจะเห็นพัฒนาการการขยายตัวนี้ได้ในปัจจุบัน ซึ่ง “แต่เดิมบริเวณบนฝั่งแม่น้ำมีสภาพรกเป็นป่า มีสัตว์ป่า และเสือขนาดเล็ก ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ตั้งบ้านเรือนไกลจากแม่น้ำมากนัก แต่เมื่อมีคนมากขึ้น และมีการตัดถนนเลียบบนฝั่งแม่น้ำจึงมีคนเริ่มเข้าไปตั้งบ้านเรือนห่างจากริมฝั่งแม่น้ำมากขึ้น” (วีรวรรณ วงศ์ศุภไทย, 2546: 133-139)

ลักษณะเรือนที่อยู่อาศัยในอดีตส่วนใหญ่คล้ายเรือนทรงไทย การปลูกเรือนใช้สลักแทนตะปู ซึ่งลักษณะเรือนดังกล่าว ปัจจุบันมิให้พบเห็นได้เพียงไม่กี่หลังเท่านั้น ขณะที่บ้านส่วนใหญ่ได้มีพัฒนาการตามยุคสมัยเป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้น ข้อสังเกตบางประการ คือ เรือนที่อยู่ติดหรือใกล้แม่น้ำจะมีการยกใต้ถุนสูง เพื่อเตรียมไว้ป้องกันกรณีน้ำท่วมหรือน้ำในแม่น้ำเอ่อล้นขึ้นมาบนฝั่งซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีในฤดูฝน และอีกประการคือแทบทุกบ้านจะมีศาลพระภูมิอย่างน้อยหนึ่งหลัง บางบ้านอาจมีมากถึง 2 หลัง ซึ่งศาลพระภูมิบางหลังมีสภาพเก่าแก่พอๆ กับตัวเรือนที่อยู่อาศัย หรือเก่ามากกว่า ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าอาจมีการตั้งขึ้นพร้อมกับการปลูกเรือนครั้งแรก ฉะนั้นลักษณะโดยรวมของการตั้งบ้านเรือนของชาวมอญไม่มีอะไรแตกต่างจากของไทยมากนัก แต่จะเน้นไปที่การตอบสนองต่อเงื่อนไขของสภาพท้องถิ่นเป็นสำคัญ

5.1.6 องค์ประกอบและศูนย์รวมของชุมชน

วัดเจดีย์ทองนับว่าเป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรมของชาวมอญ และจิตวิญญาณที่สำคัญของคนในหมู่บ้าน โดยประวัติความเป็นมาของวัดได้มีการสันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นโดยชาวมอญที่อพยพหนีพม่ามาจากเมืองเมาะตะมะ ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยมีพระยาราม บุตรของพระยาแจ้ง คชเสนี เป็นผู้ริเริ่มในการสร้างวัดแห่งนี้ขึ้น เมื่อครั้งที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอสามโคก ส่วนชื่อ “วัดเจดีย์ทอง” สันนิษฐานว่าได้นำเอาชื่อนี้มาจากเมืองมอญเดิมที่เมาะตะมะ

5.2 มรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนเจดีย์ทอง

จากการลงพื้นที่สำรวจและสอบถามจากผู้ใหญ่บ้าน มัคทายกและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมอญเจดีย์ทอง ทำให้ทราบถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงหลงเหลือสืบทอดกันมาอยู่ ไม่ว่าจะเป็นประเพณีและกิจกรรม 12 เดือน ภาษา อาหาร และการละเล่นต่างๆ เหตุที่กล่าวว่า ยังคงหลงเหลือมรดกวัฒนธรรม เนื่องจากปัจจุบันด้วยสภาพแวดล้อม และระบบการขนส่ง ระบบการศึกษา ทำให้มอญในพื้นที่วัดเจดีย์ทองไม่มีการสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าวเลย โดยเฉพาะวัฒนธรรมภาษา ที่ดูจะเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบัน เพราะเยาวชน คนหนุ่มสาวในชุมชนไม่สามารถพูด อ่าน และเขียนภาษามอญได้แล้ว ในส่วนของ

วัฒนธรรมอาหารยังคงมีการประกอบอาหารแบบวิถีมอญอยู่ หากแต่อาจจะเกี่ยวเนื่องกับประเพณีและพิธีกรรมเป็นสำคัญ ส่วนประเพณีทั้ง 12 เดือนยังคงมีให้เห็นกันอยู่บ้างในปัจจุบัน

5.2.1 ประเพณี 12 เดือนและความเชื่อของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง

ประเพณีสำคัญของชาวมอญเจดีย์ทองที่ยังดำรงปฏิบัติของชุมชนเจดีย์ทองในปัจจุบัน

เดือน	ประเพณี
มกราคม	-
กุมภาพันธ์	-
มีนาคม	ทำบุญวันมาฆบูชา
เมษายน	เป็งสงกรานต์ ประเพณีส่งข้าวแช่แห่งทางหงส์-ธงตะขาบ
พฤษภาคม	ทำบุญวันวิสาขบูชา / ทำบุญกลางบ้าน
มิถุนายน	-
กรกฎาคม	-
สิงหาคม	-
กันยายน	ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง
ตุลาคม	ประเพณีตักบาตรพระร้อย/ ทำบุญข้าวเม่า
พฤศจิกายน	ทอดกฐิน
ธันวาคม	-

ทำบุญวันมาฆบูชา

เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชน โดยการทำบุญวัน “มาฆบูชา” จะกระทำกันที่วัดเจดีย์ทอง ชาวบ้านจะนำข้าวมาหุงซึ่งเป็นอาหารที่จัดทำขึ้นมาถวายพระที่วัดแต่เช้า

ประเพณีเป็งสงกรานต์

ประเพณีเป็งสงกรานต์ เป็นประเพณีที่สำคัญและเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทองและมอญในพื้นที่ต่างๆ ที่ชุมชนเจดีย์ทองมีจัดประเพณีช่วง 12-18 เมษายน ของทุกปี เป้าประสงค์หลักของประเพณี คือ การทำบุญร่วมกันของคนในชุมชน ในครอบครัว ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และในประเพณีเป็งสงกรานต์มีพิธีกรรมและการละเล่นส่วนย่อยๆ อื่นอีกด้วย ดังนี้

- การส่งข้าวแช่เนื่องจากช่วงเดือนเมษายนเป็นฤดูร้อนชาวมอญมีความเชื่อการทำบุญด้วยของเย็นจะก่อให้เกิดอานิสงส์ผลบุญมาก ฉะนั้นชาวมอญทุกครัวเรือนจะเตรียมข้าวแช่ซึ่งเป็นข้าวสวยแช่น้ำโรยดอกมะลิมีกลิ่นหอม ใส่ไว้ในหม้อดิน และมีกับข้าวเป็นจำพวกไข่เค็ม เนื้อเค็ม ผักกาดเค็ม ชาวบ้านจะนำข้าวแช่ไปส่งวัดในวันที่ 12 - 13 เมษายนและส่งให้ผู้ใหญ่ที่นับถือในช่วงวันที่ 14 - 15 เมษายน ของทุกปี

- การทำบุญและสงฆ์พระชาวมอญชุมชนเจดีย์ทองนิยมเลี้ยงพระในวันมหาสงกรานต์หรือวันที่ 13 เมษายน จากนั้นจะมีการสงฆ์พระสงฆ์ ซึ่งจะทำเป็นซุ่มและมีรางน้ำเพื่อให้ชาวบ้านเฝ้าตามรางในการสงฆ์พระ ส่วนพระพุทธรูปจะมีการสงฆ์ระหว่างวันที่ 16-18 เมษายน เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวมอญในหมู่บ้านอื่นมาร่วมสงฆ์พระด้วยหรือคนมอญในชุมชนเจดีย์ทองจะไปร่วมสงฆ์พระกับวัดอื่นในละแวกใกล้เคียง

พอดกบ่าจะไปรวมกันที่วัดมีการก่อพระทราย ปล่อยนก ปล่อยปลา สงฆ์พระ แล้วรับพรจากพระ ครั้นเสร็จพิธีหนุ่มสาวเฒ่าแก่จะสาดน้ำดำหัวกันอย่างสนุกสนาน แล้วกลับมาอาบน้ำผู้ใหญ่ มีพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เอน้ำอบประพรมเสื้อผ้าให้ใหม่หลังจากนั้นจะให้พรแก่ลูกหลาน

- การละเล่น ในอดีตชาวมอญจะนิยมเล่นสะบ้า และตะแยมอญในเทศกาลเป็งสงกรานต์ แต่เนื่องด้วยไม่มีผู้สืบทอดการละเล่น เพราะต้องใช้ภาษามอญในการสื่อสาร ปัจจุบันจึงไม่เป็นที่รู้จักและทำให้ศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวสูญหายไป การละเล่นร้องรำทำเพลงจึงถูกปรับเป็นลักษณะนำเพลงอีสานมาดัดแปลงเป็นเพลงรำวง คู่กับกลองรำมะนา 1 ตัว ครั้นปัจจุบันความนิยมเปลี่ยนอีก การแสดงจึงเป็นพวกดนตรีสดและลูกทุ่งเป็นหลัก (สมพงษ์ ช่างต่อ, 2558)

- การแห่ทางหงส์ธงตะขาบ ช่วงปลายคล้ายวันสุดท้ายของเทศกาลเป็งสงกรานต์ เยาวชนหนุ่มสาว ผู้เฒ่าผู้แก่จะออกมาช่วยกันแห่ทางหงส์ธงตะขาบจากท้ายหมู่บ้านไปที่วัดเจดีย์ทอง เพื่อชักธงขึ้นสู่ยอดเสาหงส์ บางคนมีความศรัทธาแรงกล้าถึงกับตัดผมของตนเองผูกติดไว้กับธงตะขาบเพื่อเป็นพุทธบูชา (สนั่น โสภส, 2558)

ปัจจุบันชาวมอญในบ้านเจดีย์ทองที่มีความรู้ในการทำทางหงส์และธงตะขาบมีจำนวนลดลง และยังไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อถ่ายทอดการทำทางหงส์และธงตะขาบตลอดจนขั้นตอนของพิธีกรรมการแห่ทางหงส์-ธงตะขาบให้เยาวชนในชุมชนได้รู้วิธีและขั้นตอนการปฏิบัติต่างๆ

ประเพณีทำบุญกลางบ้าน

ประเพณีดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมเก่าแก่ของจังหวัดปทุมธานีแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อตายไปแล้วจะเหลือแต่วิญญาณ เรียกว่า ผี ใครทำดีเมื่อตายไปใช้กินบุญเก่า คนที่ก่อกรรมทำชั่วตายไปจะเป็นผีออกอาละวาดชาวบ้าน เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นในครอบครัวได้ก็คิดว่าเป็นเพราะผี จึงมีการทำบุญไปให้โดยมีอาหารประเภท ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว กุ้งปล่า ปลาอย่า เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว ไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง ถือเป็นการทำบุญให้ผีไม่มีญาติ และมักนิยมใช้ทุ่งนาเป็นสถานที่ประกอบพิธี เพราะเชื่อว่าในบ้านมีผีบ้านผีเรือน ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านจะกำหนดวัดและสถานที่เป็นจุดรวม จัดปีละครั้งไม่กำหนดเดือนตายตัวนิยมจัดงานในเดือน 6 แต่ปัจจุบันได้นับเอาวันแรงงานคือวันที่ 1 พฤษภาคมของทุกปีเป็นวันทำบุญกลางบ้าน เนื่องจากเป็นวันหยุดที่ทุกคนสามารถกลับมาร่วมงานกันได้และหากมีเด็กในชุมชนจะทำการโกนผมไฟก็สามารถนำมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ และในปีที่จัดหากมีภัยพิบัติร้ายแรง อาจมีการทำพิธีลอยบาปด้วย เพื่อให้ทุกข์ภัยทั้งหลายลอยออกไปจากหมู่บ้านด้วย (สนั่น โสพล, 2558)

ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง

มักจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ซึ่งเป็นวันพระ ในวันงานพิธีการตักบาตรตามปกติ แต่จะมีการตักบาตรน้ำผึ้ง โดยชาวบ้านเตรียมผ้ามาถวายพระที่วัดโดยนำผ้ามารองไว้ที่ก้นบาตร ซึ่งการทำบุญตักบาตรน้ำผึ้งนั้น คนมอญเชื่อว่ามีอาานิสงส์มากเพราะน้ำผึ้งเป็นหนึ่งในเภสัชยทาน อันประกอบด้วย เนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และน้ำมันพืช

ประเพณีตักบาตรพระร้อย

เป็นประเพณีของชาวมอญเฉพาะกลุ่มที่มีบ้านเรือนอยู่ติดแม่น้ำ มักทำในช่วงเทศกาลออกพรรษา ประมาณวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี โดยชาวบ้านแต่ละหลังคาเรือนจะจัดเตรียมอาหารคาว-หวานลงเรือของตน และมาจอดเรือเรียงรายริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อรอตักบาตร ส่วนพระจะพายเรือต่อกันมาเป็นขบวนเพื่อให้ชาวมอญและชาวบ้านที่พายเรือมาได้ทำบุญตักบาตร ในอดีตที่วัดเจดีย์ทองได้มีการผูกเชือกซึ่งระหว่างโป๊ะทำน้ำหน้าวัดกับโป๊ะทำน้ำหลังหมู่บ้าน ซึ่งจะได้ความยาวครอบคลุมตลอดหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนำเรือของตนเองมาผูกโยงกับเชือกนี้ หรือชาวบ้านที่ไม่มีเรือก็จะมีการเช่าเรือบรรทุกทรายจำนวน 3 ลำ เพื่อบรรทุกชาวบ้านสำหรับทำพิธีกรรมนี้ และที่วัดจะปล่อยเรือของพระที่มาบิณฑบาตออกมาเป็นช่วงๆ ช่วงละลำ ถึงขนาดมีบัตรคิวสำหรับปล่อยเรือเลยทีเดียว (สนั่น โสพล, 2558) ในระยะหลังที่หมู่บ้านมีเรือไม่เพียงพอทำประเพณีดังกล่าว ทำให้ประเพณีตักบาตรพระร้อยเริ่มเลือนหายไปตั้งนั้นในปี พ.ศ. 2548 ที่ผ่านมานั้นเป็นปีแรกที่ประเพณีการตักบาตรร้อยพระย้ายขึ้นมากกระทำกันบนบก (สมพงษ์ ช่างต่อ, 2558) แต่จากการสัมภาษณ์

จะพบว่าชาวบ้านยังคงต้องการอนุรักษ์ประเพณีนี้โดยตระหนักถึงควมมีคุณค่าตามวิถีชีวิต
ชาวมอญ

รำพาท้าวสาร

ประเพณีการรำพาท้าวสาร ในอดีตนิยมทำหลังจากออกพรรษาซึ่งเป็นช่วงการ
ทอดกฐิน โดยในเวลากลางคืนจะมีการพายเรือไปขอรับบริจาค เงินทองและสิ่งของโดยเริ่มต้น
จากทำน้ำหน้าวัด พายเรือมาขอบริจาคที่ทำน้ำของแต่ละบ้านแล้วนำไปร่วมในการทอดกฐิน
ปัจจุบันไม่มีการรำพาท้าวสารทางเรือแล้ว คือเมื่อมีงานทอดกฐินเกิดขึ้น คนในหมู่บ้านก็จะ
เดินไปบริจาคสิ่งของที่วัด หรือมีคนมารับบริจาคถึงหน้าบ้าน

รูปที่ 45 : การเข้าวัดทำบุญของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพที่ศาลาการเปรียญวัดเจดีย์ทอง

5.2.2 มรดกวิถีชีวิตของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง

มรดกทางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง เกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิตตั้งแต่
เกิดจนตายซึ่งปัจจุบันยังคงมีสืบทอดพิธีกรรมดังกล่าวกันอยู่บ้าง เพราะยังมีผู้สูงอายุ หรือผู้ใหญ่ในชุมชน
ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติ

ช่วงปฐมวัย

ช่วงตั้งแต่แรกเกิดถึงวัยเด็ก อันมีเรื่องราวของการเกิด การโกนผมไฟและการโกนจุก สิ่ง que เชื่อถือ
ว่าเป็นมงคลแก่เด็กเกิดใหม่ คือ การฝังรกเด็กแรกเกิด ว่าฝังตรงที่ใดจะให้ผลต่อชีวิตเด็กอย่างนั้น

การฝังรก

ตามคัมภีร์มอญโบราณระบุทั้งการฝังรกเด็กแรกเกิดตามเดือนเกิด และตามวันเกิด อัน
ได้แก่การฝังรกเด็กแรกเกิดตามเดือน12 ประเพณีโบราณ มีการฝังรกเด็กแรกเกิดตามเดือน คือ
เดือน 1 เดือน 2 เดือน 3 ฝังรกทางทิศตะวันตก มีชื่อเสียงเลื่องลือมาก
ฝังรกทางทิศเหนือลม (ทิศใต้) เป็นทิศมรณะ
เดือน 4 เดือน 5 เดือน 6 ฝังรกตามทิศใต้ลม (ทิศเหนือ)
เด็กจะเป็นผู้ทรงปัญญาเชี่ยวชาญวิชาการยิ่งใหญ

ฝักรกทางทิศตะวันตก จะสูญเสียสิ่งต่างๆ อย่างไม่คาดฝัน
 เดือน 7 เดือน 8 เดือน 9 ฝักรกทางทิศตะวันออก จะมั่งคั่งด้วยเงินทอง
 ฝักรกทางทิศใต้ลม (ทิศเหนือ) จะถึงแก่ชีวิต
 เดือน 10 เดือน 11 เดือน 12 ฝักรกทางทิศบูรพา ต้องงดเว้นเด็ดขาด
 ฝักรกทางทิศเหนือลม (ทิศใต้) จะมีทรัพย์สินลือชาปรากฏ
 นอกจากคนมอญจะเชื่อในเรื่องเดือนที่ฝักรกแล้ว ยังมีความเชื่อในการฝักรกตามวันเกิด
 ของทารกอีกด้วย (จวน เครือวิชฌยาจารย์, 2537: 54) คือ
 วันอาทิตย์ ฝักรกทางทิศเหนือลม (ใต้)
 วันจันทร์ ฝักรกทางทิศเหนือ ถ้าเป็นภิกษุสงฆ์จะแตกฉานในคัมภีร์ไตรปิฎก
 วันอังคาร ฝักรกทางทิศตะวันตก
 วันพุธ ฝักรกทางทิศพายัพ
 วันพฤหัสบดี ฝักรกทางทิศตะวันออก เจริญด้วยทรัพย์สินสมบัติเงินทอง มีความสุข
 วันศุกร์ ฝักรกทางทิศใต้ลม (ทิศเหนือ) และทิศอีสาน
 วันเสาร์ ฝักรกทางทิศอาคเนย์ และทิศเหนือลม (ทิศใต้) เจริญมั่งคั่งไปด้วยทรัพย์สินเงินทอง
 โดยในวันทั้ง 7 ที่ได้กล่าวมา โบราณท่านว่า ถ้าฝักรกถูกต้องตามที่สำคัญ ทรัพย์สิน บ่า
 ไพร่ วัว ควาย จะหลังไหลมาเองอย่างหลากหลาย

นอกจากการฝักรกตามทิศต่างๆ ให้เกิดสิริมงคลแล้ว สำหรับแม่ของเด็ก ก็มีการใช้
 โถงกลางของบ้านในการอยู่ไฟและเข้ากระโจมประคบด้วยลูกประคบสมุนไพรเพื่อให้มดลูกของ
 แม่เข้าอุ้งได้เร็วขึ้น ทั้งการอยู่ไฟ การเข้ากระโจมประคบลูกประคบ ล้วนเป็นการให้ความร้อนกับ
 ร่างกายของแม่เพื่อขจัดพิษตกค้างที่ยังหลงเหลืออยู่ในร่างกาย

ทั้งเรื่องการฝักรกและการอยู่ไฟในปัจจุบันจะเห็นสม่าเสมอในเรื่องของการอยู่ไฟมากกว่า
 เนื่องจากความเชื่อเรื่องฝักรก หากบ้านใดมีผู้เฒ่าผู้แก่บ้านนั้นก็ยังจะต้องฝักรกตามความเชื่ออยู่
การโกนจุก

เด็กๆ ชาวมอญนิยมไว้ผมยาวประเภทจุก แกละ โกะ ทั้งนี้ตามความเชื่อที่ว่าเด็กๆ จะมีผี
 ประจำตัวคอยปกป้องคุ้มครอง และผีชอบผมยาว เมื่อเวลาจะตัดผมจุก ก่อนอื่นต้องบอกกล่าว
 เช่นไหว้แก้วิญญาณของผีบรรพบุรุษในห้องผีเสียก่อน ทั้งนี้ในปัจจุบันชาวมอญชุมชนเจดีย์ทองได้
 จัดพิธีโกนจุกพร้อมกับการทำบุญกลางบ้าน โดยจะจัดทุกวันที่ 1 พฤษภาคมของทุกปี (สนั่น โสภส,
 2558)

ช่วงมิชมิวัย

เมื่อล่วงเข้าวัยกลางคน พิธีกรรมที่สำคัญ คือ การบวช และการแต่งงาน

การบวช

ชาวมอญถือเรื่องการบวชเป็นประเพณีใหญ่ที่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน หรือแม้แต่หมู่บ้านข้างเคียงจะเข้าร่วมพิธีด้วยกันอย่างเอิกเกริก อย่างน้อยที่สุดก็ร่วมในขบวนแห่ จากบ้านไปวัด การบวชนิยมบวชเณรและพระพร้อมๆ กันเป็นคู่ หรืออาจจะหลายคู่ก็ได้พิธีกรรม จะมี 2 วัน คือวันสุกดิบ และวันบวช ก่อนแห่ไปที่วัดชาวบ้านที่รู้จักมักคุ้นกันจะมาร่วมพิธีที่บ้าน หลังจากเสร็จพิธีที่บ้านจะแห่ขบวนไปที่วัด ขบวนแห่นาคและลูกแก้วจะจัดอย่างสวยงาม ทั้งนาค และลูกแก้วจะขี่ม้าที่ประดับประดาตกแต่งอย่างสวยงาม ส่วนตัวนาคและลูกแก้วจะแต่งองค์ทรงเครื่องเต็มที่แบบเดียวกับช่างหลวงของไทยใหญ่ ขบวนแห่จะมุ่งไปวัดเพื่อประกอบพิธี (จวน ปานแก้ว, 2559)

การแต่งงาน

มอญเรียกประเพณีแต่งงานว่า “เพรงโกน” แปลว่า “แต่งลูก” (เสถียรโกเศศ, 2539: 5) แสดงให้เห็นว่าการแต่งลูกหลานเป็นสิริมงคลต่อครอบครัว สำหรับพิธีแต่งงานของชาวมอญ ชุมชนเจดีย์ทองมีลักษณะคล้ายกับคนไทยทั่วไป เพียงแต่จะให้ความสำคัญในการผูกสายสิญจน์ พิธีสงฆ์และพิธีกรผู้ดำเนินรายการ ดังนั้นองค์ประกอบของงานแต่งงานจึงประกอบไปด้วย ส่วนของพิธีสงฆ์และพิธีของฆราวาส

ในส่วนของพิธีสงฆ์จะมีการนิมนต์พระมาส่วนปริยัติธรรม เพื่อเป็นมงคลแก่คู่บ่าวสาว การทำน้ามนต์เพื่อจะนำไปรดน้ำสังข์ การทำบุญเลี้ยงพระ เมื่อเสร็จพิธีทางสงฆ์แล้ว จะเป็นพิธีของฆราวาส ที่สัมพันธ์กับคู่บ่าวสาว ญาติผู้ใหญ่และแขกผู้ร่วมงานที่เกี่ยวข้อง โดยตลอดพิธีการจะดำเนินไปอย่างไรจะขึ้นอยู่กับผู้ดำเนินรายการที่จะเป็นผู้ควบคุมและมีบทบาทนำในเรื่องต่างๆ เริ่มตั้งแต่การยกขันหมากมาที่บ้านเจ้าสาว ผู้ที่ยกขันหมากต้องเป็นผู้ที่ผ่านการแต่งงานอย่างถูกต้องตามประเพณี (ไม่ใช่หนีตามกันมา) และยังต้องเป็นผู้ที่มีประวัติการครองเรือนที่ดี และก่อนจะถึงพิธีรดน้ำสังข์ พิธีกรจะให้คู่บ่าวสาวกราบขอขมาพ่อแม่ของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย จากนั้นพิธีกรจะเป็นผู้สอนหน้าที่และหลักการครองเรือนแก่คู่บ่าวสาว (ไม่คบคนพาล คนเลว ให้คบแต่คนดีและคบบัณฑิต ให้มีความกตัญญูกตเวทิตาแก่พ่อแม่ ให้ยึดหลักอภัยซึ่งกันและกันในการครองเรือน) จากนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นผู้คล้องพวงมาลัยและมงคลแก่เจ้าบ่าว ในขณะที่พ่อแม่ฝ่ายผู้ชายคล้องพวงมาลัยและมงคลแก่เจ้าสาว ต่อมาพิธีกรจะอัญเชิญพระอินทร์และเทวดาลงมาอวยพรให้คู่บ่าวสาว ก่อนที่ญาติผู้ใหญ่และแขกที่มาร่วมงานร่วมรดน้ำสังข์และให้พรแก่คู่บ่าวสาว ทั้งนี้และขั้นตอนพิธีต่างๆ อาจแจกจ่ายกันไปบ้างตามแต่พิธีกรแต่ละคน

ปัจฉิมวัย

พิธีศพ

การตายของชาวมอญ มีข้อบัญญัติและข้อห้ามต่างๆ มากมายกว่าพิธีกรรมในชีวิตอื่นๆ การตายของชาวมอญแบ่งออกเป็นตายดี และตายไม่ดีการตายดีที่ตายในบ้านจะมีการตั้งศพที่โถงกลาง อาบน้ำศพโดยใช้น้ำต้มใบไม้สด อาบน้ำอุ่นแล้วจึงอาบน้ำเย็นชำระล้างร่างกายด้วยขมิ้นสด ตำกับมะกรูด เมื่ออาบน้ำเสร็จจึงแต่งตัวศพ โดยนุ่งโจงกระเบนผ้าขาวเอาชายพกไว้ด้านหลัง เพื่อให้กลับทางกับชายพกของคนเป็น เสื้อก็ใส่กลับหน้าเป็นหลังเช่นกัน หวีผมเสียไปด้านหลัง แล้วหักหวีทิ้ง (การหวีผมไปด้านหลัง และหักหวีทิ้งนี้ประเพณีศพไทยก่อนจะปิดโลงก็ทำเช่นเดียวกัน) เมื่อแต่งตัวเรียบร้อยแล้วนำมาตั้งบนแคร่ไม้ไผ่ หรือเตียงไม้ไผ่ที่คนมอญเรียกว่า “โจ้ง - เนียะ” ที่แปลว่า “เตียงชนะ” คือแคร่ไม้ไผ่สมัยโบราณปัจจุบันอาจใช้ไม้อื่นก็ได้ ยกเป็นแคร่สูงจากพื้น มีเสา 6 เสา เสาทั้ง 6 ต้นสูงขึ้นไปแบบเสาเตียงโบราณที่ใช้สำหรับกางมุ้ง มีการตกแต่งประดับประดาหัวเสาให้สวยงามด้วยผ้าโปร่ง ดอกไม้ หรือวัสดุอื่นๆ เมื่อนำศพวางบน “โจ้ง - เนียะ” แล้วต้องใช้ไม้ค้ำตรงที่มีโจ้งเนียะ ที่ได้ถุนบ้านเพื่อแสดงเป็นสัญลักษณ์ว่ามีการตั้งศพบนบ้านศพจะตั้งบนบ้านประมาณ 3 - 7 วัน

ปัจจุบันมีการนิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรมเหมือนที่วัด แต่ในสมัยอดีตไม่มีการสวดศพ แต่มีการอ่านชาดกหรือพุทธประวัติหรืออื่นๆ ด้วยทำนองเสนาะภาษามอญ เมื่อนำศพออกจากบ้านจะไม่มีการนำเอาโลงศพเข้ามาในบ้านอีกในสมัยโบราณให้เลาะฝ้ายบ้านมาทำโลงศพ แต่ปัจจุบันเป็นโลงสำเร็จรูปนำโลงมารอไว้ด้านที่จะเอาศพลง ซึ่งเป็นทิศเหนือหรือทิศตะวันตกเท่านั้น ก่อนเอาศพออกต้องห่อศพด้วยกก แล้ววางบนผ้าขาวมัดเสื่ออีกชั้นหนึ่ง ศพที่ลงจากเรือนจะไม่ลงทางบันได แต่จะทำบันไดใหม่ด้วยต้นกล้วย 2 ต้น ชักศพลงทางแม่บันไดต้นกล้วยซึ่งเสียลูกบันไดด้วยไม้ไผ่ 4 ชั้น เรียกว่า “กระไดผี” ส่วนประตูบ้านให้เอากิ่งไม้มาปิดล็อกไว้ เมื่อเอาศพไปแล้วก็ถอนบันไดผีทิ้งการนำศพออกจากเรือนปัจจุบันพบบ้านหลายหลังทำประตูผีเตรียมไว้ เพื่อจะได้ไม่ต้องเลาะฝ้ายเรือน และเมื่อใช้เสร็จแล้วสามารถตอกปิดตายไม่ใช่เป็นประตูอีกและกลายเป็นส่วนของฝ้ายบ้านไป

การนำศพไปวัด จะต้องไม่ให้ผ่านชายคาบ้านใคร ดังนั้นเมื่อออกจากบ้านแล้วให้มุ่งไปยังถนนสาธารณะเลย ในขบวนการนำศพไปวัดจะจัดเป็นขบวนนำโดยด้วยลูกคนเล็กสุดของผู้ตาย เมื่อมาถึงวัดอาจนำมาสวดอภิธรรมเพิ่มหรือนำไปเก็บไว้ในศาลาหลังเล็กๆ ในเขตป่าช้า ศาลาเก็บศพนี้มีเฉพาะของประเพณีมอญเท่านั้น (ศาลาทรงไทยขนาดเท่ากับโลงศพ) การเก็บศพจะเก็บไว้ตั้งแต่ 100 วันเป็นต้น ไปแล้วจึงนำไปเผา เมื่อนำศพออกมาเผา ญาติผู้ตายจะยกศาลาเดิมให้กับวัด หรือรื้อถอนให้กับคนยากจนเอาไปประกอบบ้านอยู่อาศัยต่อไปตามแต่จะศรัทธาศพที่เผาเป็นศพที่ทิ้งไว้นานแล้ว ชาวมอญจะนำมาใส่โลงศพที่เรียกว่า “ฮลาบ็อก” เป็นลักษณะโลงศพแบบพิเศษ ที่มีฝาครอบประดับประดาตกแต่งด้วยกระดาษสีและออกแบบอย่างวิจิตรบรรจงใน

ลักษณะทรงปราสาทซ้อนหลายชั้น ก่อนเผาจะทำการสวดอภิธรรมศพ 1 คืน แล้วจึงเผา ในพิธีเผาศพมีการรำผีเพื่อเชิญวิญญาณของคนตายมาถามทุกข์สุข

ในสมัยก่อนไม่มีเมรุเผาศพถาวร ชาวมอญจะมีเชิงตะกอนเป็นแบบเมรุชั่วคราว หรือเมรุลอยเพื่อใช้เผาศพ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโครงไม้ไผ่ประดับด้วยหยวกกล้วย เพื่อทำ “ฮลาบ็อก” ขึ้นไปไว้บนเชิงตะกอนและเผาไปทั้งฮลาบ็อกและตัวเมรุลอยด้วย เมรุลอยและฮลาบ็อกส่วนใหญ่จะออกแบบให้กลมกลืนกันและเป็นไปตามฐานะของผู้ตาย และเชิงตะกอนหรือเมรุลอยจะหันหัวไปทางทิศเหนือซึ่งถือเป็นทิศคนตายเท่านั้น

นอกจากมรดกทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตในแต่ละช่วงวัยที่ยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมา อาจเปลี่ยนแปลงที่ดัดแปลงจากดั้งเดิมไปบ้าง ความเชื่อของคนมอญอีกสิ่งหนึ่งที่เคยมีในทุกหลังคาเรือนคือ ความเชื่อเรื่องตุ๊กตามอญ

ตุ๊กตามอญเป็นสิ่งที่เหมือนร่างของคนเป็นสิ่งที่อยู่อาศัยของผีร้ายหรือผีไม่ดีในอดีตคนมอญจะเคร่งครัดมาก จะไม่ให้มีการนำตุ๊กตาเข้าบ้านโดยเด็ดขาด แต่ปัจจุบันมีการแอบนำเข้ามาเพราะเด็กรุ่นใหม่ไปเรียนหนังสือในตัวเมือง และรูปลักษณ์ของตุ๊กตาที่สวยงามจึงมีการฝ่าฝืนหรือมีการเข้าใจผิดถึงคำจำกัดความว่าตุ๊กตาที่ห้ามมีลักษณะอย่างไร เช่น ตุ๊กตาที่ห้ามคือตุ๊กตาผ้า หรือตุ๊กตากระดาษ เพียงเท่านั้น แต่ทว่าความจริงแล้ว คนมอญที่ชุมชนเจดีย์ทอง หมายถึงตุ๊กตาทุกชนิดไม่ว่าจะทำจากวัสดุใดก็ตาม เช่น ตุ๊กตาที่ทำจากปูนปั้น ตุ๊กตาที่เป็นตัวการ์ตูนญี่ปุ่นต่างๆ อย่างโดราเอมอน คิตตี้ ก็อยู่ในข้อห้ามด้วยเช่นเดียวกัน แต่ในปัจจุบันนี้ ความเชื่อในการไม่ให้เล่นตุ๊กตาแถบไม่มีอยู่ในบ้านมอญแห่งนี้เลย (บุญชู ทองประยงค์, 2558)

5.2.3 มรดกวัฒนธรรมของชาวมอญชุมชนเจดีย์ทอง

ภาษามอญ

ภาษามอญถือเป็นหนึ่งตัวชี้วัดความมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ช่วยจำแนกความแตกต่างของคนเชื้อชาติมอญออกจากคนไทยโดยทั่วไป สำหรับภาษามอญในหมู่บ้านเจดีย์ทองมีการใช้ภาษามอญในการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวันจำกัดเฉพาะคนรุ่นเก่าที่อายุเกิน 60 ปีขึ้นไปเท่านั้น ส่วนภาษาเขียนมีไม่ถึง 5 คน ในอดีตมีการเรียนการสอนภาษามอญที่วัดเจดีย์ทอง โดยท่านเจ้าอาวาสเป็นผู้สอนให้ จึงทำให้มีแต่เด็กผู้ชายเท่านั้นที่ได้เรียนเขียนอ่านภาษามอญ ส่วนเด็กผู้หญิงไม่ได้เรียนจึงเขียนอ่านไม่ได้ แต่สนทนาภาษามอญได้ในชีวิตประจำวัน

เมื่อระบบการศึกษาแผนใหม่เข้ามา ทำให้เด็กในชุมชนต้องเข้าเรียนโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยเด็กและเยาวชนมอญในหมู่บ้านเจดีย์ทองนิยมไปเรียนโรงเรียนสามัคคีอาราม ส่งผลให้การเรียนภาษามอญที่วัดถูกตัดขาดลงและไม่มีคนสนใจศึกษา อีกทั้งเมื่อกลับบ้านมาใช้

ภาษาไทยในการพูดคุยกับคนในครอบครัวแทนภาษามอญ และการมุ่งเน้นการเรียนเพื่อให้ความรู้
นำไปประกอบอาชีพ โดยภาษาท้องถิ่นไม่ได้ให้ความสำคัญ กระบวนการการศึกษาของภาครัฐดังกล่าว
จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การใช้ภาษามอญถูกลดความสำคัญลง เมื่อเด็กและเยาวชนไม่ได้ใช้ภาษามอญ
ประกอบกับผู้ใหญ่ในชุมชนไม่เห็นถึงความสำคัญในภาษาของตนเองแล้ว คนรุ่นใหม่ในชุมชนจึงไม่มี
ความรู้ในด้านภาษาและไม่สามารถส่งต่อและสืบทอดภาษามอญในชุมชนได้

ศิลปกรรม/ สถาปัตยกรรม

จากการลงพื้นที่สำรวจลักษณะชุมชนมอญบ้านเจดีย์ทอง ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2559 ผู้วิจัย
ได้สังเกตมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้านเจดีย์ทอง ประกอบด้วย

- ศาลประจำหมู่บ้าน นอกเหนือจากศาลผีและศาลพระภูมิของบ้านและวัดแล้ว ศาลผี
ประจำหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน เป็นที่สิงสถิตของวิญญาณที่
คอยคุ้มครองป้องกันภัยให้แก่หมู่บ้าน และตั้งชื่อตามความเชื่อท้องถิ่น คือ ศาลเจ้าแม่
มะลิ

รูปที่ 46 : ศาลเจ้าแม่มะลิ ศาลประจำหมู่บ้านมอญ ชุมชนเจดีย์ทอง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในชุมชนเจดีย์ทอง

- วัดเจดีย์ทอง ศูนย์กลางกิจกรรมทั้งทางด้านศาสนาประเพณี และสังคมของชาวบ้าน
ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญของวัดเจดีย์ทอง ประกอบด้วย
  - เจดีย์ทรงรามัญ ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดสร้างขึ้นมาพร้อมกับวัดนี้ อายุประมาณ 190
กว่าปีนับว่าเป็นเจดีย์เก่าแก่มาองค์หนึ่ง ซึ่งทำการก่อสร้างเลียนแบบเจดีย์จิตตะ
กองของเมืองมอญชาวบ้านทั่วไปเรียกเจดีย์นี้ว่า “เจดีย์ทอง” มีรูปแบบทาง
สถาปัตยกรรมแบบรามัญ เป็นที่เคารพของชาวมอญโดยทั่วไป ซึ่งทางวัดได้มีการจัด
งานประจำปีเพื่อบำรุงการองค์เจดีย์นี้ ช่วง แรม 1 ค่ำ เดือน 11ของทุกปี

รูปที่ 47 : เจดีย์ทอง ตั้งเด่นกลางวัดเจดีย์ทอง ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในวัดเจดีย์ทอง

- อนุสาวรีย์เก็บอัฐพระอุปัชฌาย์น้อย ท่านพระอุปัชฌาย์น้อย ฉายาคุณสาโร ท่านเป็นพระนักปฏิบัติที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ท่านเป็นพระตัวอย่างที่ดีแก่พระภิกษุสามเณร เช่น สวดมนต์ไหว้พระเช้าและเย็น กระทั่งการลงฟังพระปาฏิโมกข์ ซึ่งเป็นกิจของพระสงฆ์ ท่านก็ได้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมิได้ขาด ตลอดอายุขัยของท่าน ส่งผลให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวมอญเคารพเลื่อมใสในปฏิบัติของท่านมาก คณะศายานุศิษย์จึงพร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ทรงแบบเก๋งจีน ประดับด้วยกระจกและกระเบื้องเบญจรงค์มีลวดลายงดงามบรรจุอัฐของท่านไว้

รูปที่ 48 : อนุสาวรีย์ทรงเก๋งจีนที่เก็บอัฐพระอุปัชฌาย์น้อย
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในวัดเจดีย์ทอง

- พระพุทธรูปปางสะดุ้งมาร แบบทรงมอญ หน้าตักกว้างประมาณ 1 ศอก ความสูงตั้งแต่ฐานจรดถึงเกศสูงประมาณ 2 ศอก มีอายุราวๆ 100 ปี ประดิษฐานอยู่ที่หอสวดมนต์ ซึ่งครั้งหนึ่งได้มีพระรามัญรูปหนึ่งมีนามว่า พระอมราภิกขุ เป็นครูญาติของท่านอุปัชฌาย์น้อยคุณสาโรได้เดินทางไปศึกษาพระไตรปิฎกที่เมืองหงสาวดี เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ไปศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาต่อที่ลังกาทวีป เมื่อกลับจากการศึกษามาถึงเมืองมอญที่มะละแหม่ง ก่อนจะกลับประเทศไทย ก็ชวน

กันเดินชมตลาด พบพระพุทธรูป 2 องค์ สร้างด้วยหยกแก้วเนื้อดีจึงติดต่อขอเช่ามาบูชา เมื่อเดินทางกลับมาถึงประเทศไทย ก็ได้นำพระพุทธรูป 2 องค์นี้เข้ามาด้วย โดยได้ประดิษฐานไว้ที่วัดเจติยทงองค์หนึ่ง ส่วนอีกองค์นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดราชภัฏศรีทธากระยาราม อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

รูปที่ 49 : พระพุทธรูปปางสะดุ้งมาร แบบทรงมอญจากเมืองมะละแหม่ง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพภายในวัดเจติยทง

5.3 การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญชุมชนเจติยทง

5.3.1 กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ชุมชนมอญเจติยทงเมื่อมองกลับในมิติทางประวัติศาสตร์ จะพบว่ามอญเจติยทงมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเอกลักษณ์วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องตามยุคสมัย โดยเฉพาะในช่วงของการพัฒนาประเทศได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างมาก ฉะนั้นเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงย่อมทำให้ระบบความเชื่อและประเพณีบางอย่างขาดหายไป ตัวอย่างเช่น ในอดีตการเดินทางคมนาคมทางบกไม่มีความสะดวก ทำให้มอญบ้านเจติยทงต้องหันมาเดินทางและค้าขายทางเรือแต่เมื่อเกิดการตัดถนนขึ้น ถนนได้รับการปรับปรุงพัฒนา ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเดินทางและค้าขายทางบก โดยมีรถยนต์เป็นพาหนะที่สำคัญ ส่งผลให้ผู้คนในหมู่บ้านเดินทางไปทำงานได้ไกลขึ้น เกิดการเรียนรู้กับวัฒนธรรมภายนอก มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจนว่าเป็นวัฒนธรรมของใคร

นอกจากนี้ระบบการศึกษาแผนใหม่ได้ทำให้วัฒนธรรมหลักเข้ามาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการใช้ภาษามอญถูกลดความสำคัญและบทบาทลง เนื่องจากเมื่อเด็กชาวมอญเข้าศึกษาต้องสนทนาและเรียนภาษาไทย กลับมาบ้านพูดไทยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวัดเองจากที่เคยมีบทบาทในการให้การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมแก่ชาวมอญในชุมชนก็ได้ถูกลดความสำคัญลง เพราะไม่มีเด็กมอญไปเรียนและไม่ได้การรับรองจากระบบการศึกษา

ต่อมาเมื่อเยาวชนได้รับการศึกษาจากระบบการศึกษาแผนใหม่ บางคนได้ไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ทำให้เมื่อจบออกมาแล้วได้หันไปประกอบอาชีพรับราชการ หรือทำงานในภาคธุรกิจเอกชน ส่วนอาชีพค้าขายและทำการเกษตรเหมือนรุ่นปู่ย่าตายายในอดีตค่อยๆ ลดลง ในช่วงนี้ระบบความคิดความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมเริ่มมีช่องว่างมากขึ้น ระหว่างคนรุ่นเก่าซึ่งมีความคิด ความเชื่อแบบดั้งเดิม กับคนรุ่นใหม่ที่เน้นความเจริญก้าวหน้าให้ทันต่อยุคสมัย ฉะนั้นจึงส่งผลให้กระบวนการสืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมความเป็นมอญของคนรุ่นหลังขาดช่วงไป ภาษามอญเริ่มถูกใช้น้อยลง หากคนในชุมชนสามารถพูดภาษามอญได้ ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสามารถ

อย่างไรก็ตามความพยายามในการอนุรักษ์และรักษาอัตลักษณ์ตัวตนคนมอญยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน หากแต่ไม่ได้สืบทอดให้ลูกหลานได้ร่วมอนุรักษ์อัตลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีของชาวมอญดังกล่าว เช่น การตักบาตรพระร้อย ซึ่งแต่เดิมจะต้องตักบาตรทางเรือ ในอดีตที่บ้านเจดีย์ทองจะมีการตักบาตรบนเรือมีเรือและพระสงฆ์นั่งบนเรือเพื่อทำการตักบาตรจำนวนมาก หากแต่ปัจจุบันการชาวบ้านในพื้นที่วัดเจดีย์ทองและใกล้เคียงไม่มีเรือ ประเพณีตักบาตรพระร้อยจึงได้ปรับเปลี่ยนให้มีการตักบาตรบนบกบริเวณหน้าวัดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาแทน และก่อนที่ประเพณีดังกล่าวจะกลายเป็นตักบาตรบนบก เมื่อไม่กี่ปีทางชุมชนเคยเช่าเรือจากที่อื่นเพื่อจัดกิจกรรมตักบาตรพระร้อยดังกล่าวด้วย (จวน ปานแก้ว, 2559)

คุณลุงม้านายกวัดเจดีย์ทอง หรือ คุณตาสนั่น โสรส ได้เล่าและอธิบายสภาพสังคมและกลุ่มคนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญบ้านเจดีย์ทองด้วย กล่าวคือ

ช่วงกลุ่มอายุ 80 ปีขึ้นไป ในอดีตสภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำและบ้างก็อยู่ในเรือ เพราะถนนยังไม่มี ผู้คนนิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรม และค้าขายทางเรือ สินค้าที่ค้าขาย อาทิเช่น เครื่องปั้นดินเผา อาหาร วัสดุก่อสร้าง บางครั้งมีการล่องเรือเปล่าขึ้นไปรับข้าวสารจากภาคกลางและภาคเหนือ มาขายที่รังสิต และพระนคร การศึกษาส่วนใหญ่เรียนกันที่วัดเจดีย์ทอง ส่วนการแต่งงานจะนิยมแต่งงานในหมู่บ้าน หรือไม่ก็เป็นคนมอญจากชุมชนอื่น คนในกลุ่ม 80 ปีขึ้นไปจะคลอดกับหมอดำแย สามารถพูดภาษามอญได้ ส่วนการอ่านและเขียนมักจะเป็นผู้ชายที่ได้รับการศึกษาจากวัด ยังมีการใช้ภาษามอญในการติดต่อสื่อสารทั้งกับบุคคลภายในและภายนอกชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมที่ยังคงมีอยู่ร่วมสมัย เช่น เปิงสงกรานต์ สะบ้า ทะแยมมอญ รำมอญ มีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาและจัดรวมในการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมความเป็นมอญ

ช่วงกลุ่มอายุ 60 ถึง 80 ปี การตั้งบ้านเรือนได้อพยพขึ้นมาบนฝั่งมากขึ้น เริ่มมีการตัดถนนหนทาง การประกอบอาชีพค้าขายทางเรือลดน้อยลง การศึกษาแผนใหม่ขยายตัวมากขึ้น เมื่อเป็นเด็กเริ่มเข้าโรงเรียนสายสามัญซึ่งเป็นพื้นฐานให้สามารถเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งคนกลุ่มนี้นิยมประกอบอาชีพรับราชการและรับจ้างบริษัทเอกชนบ้าง มีการแต่งงานกับคนท้องถิ่น แต่ไม่จำกัดเชื้อชาติ คนมอญในกลุ่มนี้วัยนี้ยังคงพูดภาษามอญได้ แต่กลับมีคนที่อ่านและเขียนภาษามอญได้ไม่ถึง 5 คน การใช้ภาษามอญเริ่มลดน้อยลงทั้งในและนอกชุมชน งานประเพณีบางอย่าง กลุ่มคนมอญในช่วงวัยนี้ไม่มีการสืบทอด ประเพณี

บางอย่างในชุมชน เช่น สะบ้า ทะแยมอญ ส่วนความเชื่อบางอย่าง เช่น การนับถือผี พิธีการเกิด ทั้งนี้วัดเจดีย์ทองยังเป็นที่สอนภาษามอญและจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ อยู่

ช่วงกลุ่มอายุ 30 ถึง 50 ปี หมู่บ้านมีการขยายตัวมากขึ้น มีการสร้างบ้านเรือนตามแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ การเดินทางโดยรถยนต์มากขึ้นเนื่องจากมีถนนหนทาง คนในหมู่บ้านมีระดับการศึกษาสูง โครงสร้างอาชีพเปลี่ยนไปเป็นการทำงานประจำในหน่วยงานรัฐและเอกชน ทั้งนี้คนกลุ่มวัยนี้ส่วนใหญ่พูดภาษามอญได้เล็กน้อย และอ่านและเขียนไม่ได้ ไม่มีการใช้ภาษามอญในชีวิตประจำวัน หากมีจึงเป็นเพียงการทักทายสั้นๆ ประเพณีวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์เฉพาะที่เคยปฏิบัติได้เปลี่ยนรูปแบบไป เช่น การจตุลุกหนุในการศพ เปลี่ยนเป็นการจตุลุกหนุแข่งในงานรื่นเริง หรืองานประจำปี โดยมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว ส่วนวัดไม่ได้มีบทบาทในการสอนภาษามอญ เพราะเด็กลูกหลานมอญไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนสายสามัญทั้งในชุมชนและโรงเรียนรอบนอก

ช่วงอายุแรกเกิดถึง 30 ปี สภาพชุมชนหมู่บ้านมีการขยายตัวและหนาแน่นมากขึ้น คนส่วนใหญ่มีอาชีพทำราชการ เอกชนและธุรกิจส่วนตัว ลักษณะบ้านเรือนมีรูปแบบรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบใหม่จำนวนมากขึ้น การแต่งงานกับคนนอกชุมชนและเชื้อชาติอื่นมีมากขึ้น และมีแนวโน้มอพยพออกจากชุมชนมากขึ้นเช่นกัน คนในกลุ่มวัยนี้ไม่สามารถพูด อ่าน เขียนภาษามอญได้แล้ว ประเพณีวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ที่เคยมีมาถูกลดรูปตัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัย กระทั่งไม่เหลืออัตลักษณ์ของกลุ่มคนมอญบ้านเจดีย์ทอง วัดไม่ได้มีหน้าที่สอนหนังสือ เป็นยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนและพื้นที่กลางให้กับผู้สูงอายุ ได้มาพบปะพูดคุยกัน กิจกรรมความเป็นมอญลดลงตามความจำเป็น กล่าวคือ มีเฉพาะเทศกาล เป็นต้น

5.3.2 ลักษณะประชากรและสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางสังคมและประชากรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านเจดีย์ทองที่สำคัญและเห็นอย่างชัดเจนคือ ระบบความคิด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องลักษณะการแต่งงาน ความเชื่อของคนมอญในชุมชนและรวมถึงบทบาทของวัดเจดีย์ทองที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน

ลักษณะการแต่งงาน

ในอดีตเมื่อประมาณ 60-80 ปี ชาวมอญหมู่บ้านเจดีย์ทองจะนิยมแต่งงานกันเองกับคนในชุมชนมอญจึงทำให้ยังคงรักษาและสืบทอดอัตลักษณ์ ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อได้อย่างต่อเนื่อง เหตุที่คนในชุมชนนิยมแต่งงานกันเอง เพราะสมัยก่อนการเดินทางและการคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก ทำให้โอกาสที่จะไปพบกับคู่ครองในท้องถิ่นอื่นมีจำกัด ทำให้หนุ่มสาวยุคสมัยนั้นนิยมแต่งงานกันเองในหมู่บ้าน หรือไม่กี่แต่งงานกับคนเชื้อสายมอญที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นอื่น เช่น จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดราชบุรี และปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น ส่งผลให้ในหมู่บ้านมีครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น ต่อมาเมื่อการเดินทางสะดวกขึ้น ทำให้เกิดการแต่งงานทั้งเพื่อประกอบอาชีพ หรือเพื่อการศึกษามากขึ้น ทำให้มีการแต่งงานกับคนในภูมิภาคอื่นและอพยพครัวเรือนออกจากพื้นที่ โดยเฉพาะประมาณปี 2509-2510 คนมอญบ้านบ้านเจดีย์ทองได้อพยพไปตั้งรกรากอยู่ที่จังหวัดราชบุรีกันเกือบครึ่งหมู่บ้าน

เนื่องจากต้องประกอบอาชีพค้าขาย กล่าวคือรับโอ่งมาบรรทุกขายแทนการค้าขายทางน้ำโดยขับไปขายทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน และประมาณปี 2540 เป็นต้นมา คนมอญในชุมชนที่เหลือน้อยคนต่างนิยมนำแรงงานกับคนไทย คนจีน คนลาวที่ไม่ใช่มอญอีกจำนวนหนึ่ง (สมพงษ์ ช่างต่อ, 2558)

บทบาทของวัดเจติยทองในการอนุรักษ์อัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

ในอดีตวัดเจติยทองมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษารักษาวัฒนธรรมของชาวมอญ โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางในการสอนและเรียนภาษามอญ และการศึกษาพระพุทธศาสนาตามแบบนิกายรามัญ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นธรรมยุติ

จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชน พบว่า ในอดีตชาวมอญเจติยทองจะได้รับการสอนอ่านและเขียนภาษามอญที่วัดเป็นหลัก ต่อมาจึงเข้าไปศึกษาต่อในโรงเรียนสามัญของอำเภอจนจบชั้นมัธยมศึกษา ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้ไปเรียนภาษามอญที่วัด จึงทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถอ่าน เขียนภาษามอญได้ แต่สามารถพูดได้คล่องเนื่องจากในอดีตยังคงมีการใช้ภาษามอญพูดคุยกันในครอบครัว ต่อมาเมื่อระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้รับการพัฒนาทำให้ลูกหลานที่เคยถูกส่งไปเรียนภาษามอญกับพระที่วัดลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง เพราะเล็งเห็นว่าภาษามอญไม่สามารถช่วยในเรื่องของการประกอบอาชีพได้ กระทั่งทำให้ปัจจุบันวัดไม่มีการเรียนการสอนภาษามอญอีกแล้ว

นอกจากวัดจะเคยทำหน้าที่สอนและเผยแพร่ภาษามอญแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางในการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมอญผ่านพิธีกรรมประเพณีและความเชื่อเช่นประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ประเพณีการตักบาตรพระร้อย เปิงสงกรานต์ ฯลฯ เป็นต้น

ระบบความเชื่อและศาสนา

ในอดีตหมู่บ้านเจติยทองเป็นชุมชนมอญที่มีความเคร่งและยึดมั่นในทางพุทธศาสนาอย่างมาก เนื่องจากหมู่บ้านดังกล่าวมีวัดเจติยทองเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและวัฒนธรรมมอญของชุมชน อีกทั้งชาวมอญได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาและเคร่งครัดในหลักธรรมอย่างสูง ดังเห็นได้จากกว่า 20 ปีที่ผ่านมาชาวมอญจะมีการประชุมเพื่อทำวัตรในเวลาเย็น ประมาณ 16.00 น. ของทุกวัน ที่ศาลาวัดเจติยทอง โดยผู้อาวุโสที่มีความรู้ในทางพุทธศาสนาในหมู่บ้านจะสลับผลัดเปลี่ยนขึ้นมาเป็นผู้นำในการประกอบกิจกรรมดังกล่าว หลังจากสวดมนต์ตามปกติแล้วจะมีการเล่าบรรยาย 12 ตำนานของพระพุทธเจ้าตามพระไตรปิฎก เป็นตอนๆ ให้ฟังด้วย หากตรงกับวันพระ ที่เจติยทองจะมีการบรรยาย “ศักราช”¹²ด้วย ปัจจุบันผู้ที่จะมีความสามารถบรรยาย “ศักราช” หาได้ยาก กล่าวคือประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ในอาณาบริเวณอำเภอสามโคก นับตั้งแต่ศาลาแดงไปจนถึงอำเภอเมืองปทุมธานี มีเพียงวัดเจติยทองแห่งเดียวที่ยังคงรักษาการบรรยายศักราชไว้ได้ ผู้ที่สามารถบรรยาย

¹² “ศักราช” คือ เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่กำเนิดพุทธศาสนา การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา จนถึงวันสิ้นสุดของพุทธศาสนา ซึ่งจะมีอายุเพียง 5,000 ปี ตามพระไตรปิฎก

ศักราชต้องมีความแม่นยำในวันเวลาทั้งทางโลกและทางธรรม สามารถบอกได้ว่าวันนี้ที่บรรยายเป็นวันอะไร ขึ้นกี่ค่ำ แรมกี่ค่ำและวันในประวัติศาสตร์เป็นอย่างไร วันในอนาคตเป็นอย่างไร และยังต้องมีคนที่มีความรู้ในเรื่องดังกล่าวคอยให้คำแนะนำและตรวจสอบซึ่งกันและกันด้วย การที่ปัจจุบันชุมชนเจดีย์ทองไม่ได้มีผู้บรรยายศักราช ซึ่งเหลือเพียงชุมชนเดียวในสามโคก คงมีปัจจัยทั้งทางด้านสังคมทั้งจากภายในและภายนอก กล่าวคือ คนในชุมชนมอญเจดีย์ทองเองไม่ได้มีการพยายามส่งต่อการบรรยายให้คนรุ่นหลัง ประกอบกับการศึกษาแบบใหม่ที่ทำให้ลูกหลานคนรุ่นหลังไม่สนใจที่จะสืบทอดเป็นประการหนึ่ง

ความเชื่อในเรื่องการนับถือผี พบว่า ปัจจุบันไม่มีการนับถือและประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับผีแล้ว ซึ่งการนับถือผีของชาวมอญมีมาอย่างยาวนาน กล่าวคือ ในอดีตมีประเพณีการรับผี หรือสืบทอดผีประจำตระกูล บางตระกูลมีผีงู บางตระกูลมีผีเต่าเป็นผีประจำตระกูล ต่อมาในรุ่นหลังไม่นิยมรับผีเพราะหากมีการรับผีแล้วต้องมีกิจกรรมต่างๆตามมา มีข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่างๆ ทำให้ความเชื่อเรื่องผีจึงค่อยๆ เสื่อมคลายลง อีกทั้งการที่คนมอญเคร่งครัดในหลักพุทธศาสนาทำให้ความเชื่อดังกล่าวขัดกับการนับถือผีซึ่งมองว่าไร้เหตุผล ยิ่งส่งผลให้การนับถือผีค่อยๆ สูญหายไปจากชุมชน (บุญชู ทองประยงค์, 2558)

5.3.3 ความทันสมัยในสังคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ

นับตั้งแต่มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ทำให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่รอบกรุงเทพมหานครซึ่งถูกเรียกว่าพื้นที่ปริมณฑล อันประกอบด้วย จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดสมุทรปราการที่มีการเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็ว ทั้งจำนวนประชากร จำนวนโรงงานอุตสาหกรรม การคมนาคม ขนส่ง ฯลฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งในแง่แบบแผนการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

จังหวัดปทุมธานีและพื้นที่ปริมณฑลของกรุงเทพมหานครได้รับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เนื่องจากแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง การเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ทั้งเรื่องของค่านิยมและวัฒนธรรมบริโภคนิยมได้เผยแพร่อย่างรวดเร็วสามารถครอบคลุมไปทั่วพื้นที่ สิ่งเหล่านี้จึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สำหรับหมู่บ้านเจดีย์ทอง พบว่าคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่มีวิถีการดำเนินชีวิตเป็นแบบสังคมเมืองมากขึ้น มีทั้งทำงานเป็นพนักงานในโรงงานอุตสาหกรรมใกล้บ้าน หรือบริษัทห้างร้านต่างๆ รวมถึงเดินทางไปทำงานยังต่างถิ่น เมื่อสังคมหมู่บ้านถูกเปิดกว้างเพื่อสอดรับวัฒนธรรมที่ทันสมัยจากภายนอกแบบแผนการดำเนินชีวิตและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญแต่เดิมจึงมีการให้ความสำคัญลดลง ดังเช่นการใช้ภาษามอญที่ถูกลดความสำคัญลงเมื่อต้องออกไปทำงานนอกชุมชน

นอกจากนี้ สื่อมัลติมีเดีย หรือสื่อออนไลน์ต่างๆ ล้วนทำให้อัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญถูกลดความสำคัญแม้กระทั่งหายไปและไม่มีการสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าว เช่น การเล่นสะบ้า การร้องทะเลยมอญ หรือรำวงในงานเทศกาลต่างๆ ชาวบ้านในวัยหนุ่มสาวหรือเยาวชนก็ต่างไม่สนใจ เพื่อเข้าถึงยาก ฟังต้องมาก ในขณะที่ภาพยนตร์ ซีรีส์ เพลงต่างชาติเข้าถึงได้ง่ายมากกว่า

ในเรื่องของความเชื่อการรักษาพยาบาล ปัจจุบันเมื่อชาวบ้านเจดีย์ทองเจ็บป่วยต่างมุ่งไปรักษาที่โรงพยาบาล คลินิกและสถานอนามัยเป็นหลัก เนื่องจากการเดินทางที่สะดวกมากขึ้น และรวมถึงระบบความคิดของผู้คนในชุมชนมอญที่เปลี่ยนไปคือมีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น เมื่อเจ็บไข้จึงต้องไปปรึกษากับแพทย์แผนปัจจุบัน มากกว่าการพ้อนผีหรือไหว้ผีตระกูล

5.3.4 สภาพแวดล้อมและปัจจัยทางภูมิศาสตร์

จากสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดปทุมธานี ที่ห่างจากกรุงเทพมหานคร เพียง 46 กิโลเมตร มีการคมนาคมทางบกที่สะดวก ทำให้การติดต่อกับชุมชนภายนอกเป็นไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งจังหวัดปทุมธานีเองมีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยกันมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ความโดดเด่นของชุมชนถูกทำลายลง การเคลื่อนย้ายของประชากรมีอิสระมากขึ้น ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จนทำให้อัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ชุมชนเจดีย์ทอง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอสามโคก ริมแม่น้ำเจ้าพระยาห่างจากจังหวัดปทุมธานีเพียง 10 กิโลเมตร สามารถเดินทางไปยังตัวจังหวัดได้ทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะการมีถนนวงแหวนตะวันตก หรือ ถนนหมายเลข 9 เส้นกาญจนาภิเษกตะวันตกตัดผ่าน เป็นเหตุให้คนในหมู่บ้านสามารถเดินทางไปประกอบกิจกรรมในระยะทางที่ไกลออกไปได้ง่ายขึ้น ความสะดวกสบายดังกล่าวไม่ได้มีผลเฉพาะคนในท้องถิ่นออกไปทำกิจกรรมภายนอกเท่านั้น แต่ทำให้คนภายนอกหรือวัฒนธรรมภายนอกเข้าสู่หมู่บ้านได้ง่ายขึ้นอีกทางหนึ่งเช่นกัน เป็นเหตุให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมอญเจดีย์ทองในอดีตค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป

5.3.5 ศักยภาพของคนมอญเจดีย์ทองในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

กระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรม หมู่บ้านเจดีย์ทองประสบปัญหาในการสืบทอดทางวัฒนธรรมอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องภาษามอญ เหตุเพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจศึกษาและสืบทอด ทำให้ในปัจจุบันไม่มีคนพูดภาษามอญได้ จะมีก็เพียงผู้สูงอายุไม่กี่รายเท่านั้น นอกจากนี้ประเพณีการเล่นดั้งเดิม เช่น สะบ้า รำมอญ ทะแยมอญ การเล่นปีพาทย์มอญ ไม่มีคนที่มีความชำนาญและสามารถเล่นได้แล้ว เพราะไม่มีการส่งผ่านประเพณีการเล่นดังกล่าวให้คนรุ่นหลังให้ได้รับรู้และเข้าใจในขนบประเพณีดังกล่าว

จิตสำนึกทางชาติพันธุ์ที่ลดลง คืออีกเหตุผลหนึ่งสำคัญที่ทำให้คนมอญเจดีย์ทองไม่สามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองได้ กล่าวคือ ชาวบ้านในปัจจุบันโดยเฉพาะคนกลุ่มหนุ่มสาว

และเยาวชนยังคงรับรู้ว่าคุณคือลูกหลานคนไทยเชื้อสายมอญ แต่มีความเป็นมอญที่น้อยมากเมื่อเทียบกับรุ่นพ่อ รุ่นปู่ (จวน ปานแก้ว, 2559)

ผู้นำในท้องถิ่น คืออีกกลุ่มคนหนึ่งที่มีความสำคัญในการช่วยธำรงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและตัวตนของความเป็นมอญไว้ได้ หากแต่ปัจจุบันกลุ่มคนมอญบ้านเจดีย์ทองไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมที่เป็นทางการในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสืบสานวัฒนธรรมมอญให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องได้ โดยเฉพาะเยาวชน วัยหนุ่มสาวที่จะเป็นกำลังสำคัญในการสืบทอด อนุรักษ์และเผยแพร่อัตลักษณ์ตัวตนคนมอญบ้านเจดีย์ทอง

จากข้อมูลและการศึกษาดังกล่าว คนมอญบ้านเจดีย์ทองไม่ได้มีกลุ่มเยาวชน คนหนุ่มคนสาวที่จะเป็นกำลังในการสานต่อหรือรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมของความเป็นมอญให้สืบทอดต่อไปได้เลย หากจะดำเนินกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมความเป็นมอญจะเข้าร่วมกับพื้นที่ชุมชนอื่น หรือองค์กรทางวัฒนธรรม เช่น สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี เป็นสำคัญ นอกจากนี้ความเป็นมอญในชุมชนนี้ยังอยู่ในระดับปัจเจก กล่าวคือ มีความเป็นมอญในแต่ละบุคคลเข้มข้นแตกต่างกันไปแต่ละบุคคล แต่ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อนำเสนอ สืบสานและอนุรักษ์อัตลักษณ์ความเป็นมอญของกลุ่มตนเองหรือชุมชนตนเองเลย

บทที่ 6

บทสรุป

เป้าประสงค์ของงานวิจัย เรื่อง “มรดกทางวัฒนธรรม: การสร้างตัวตนคนมอญสามโคก จังหวัดปทุมธานี” คือ 1.รวบรวมข้อมูลเชิงสำรวจวิถีชีวิตชาวมอญสามโคก และ 2.เข้าใจถึงกระบวนการสร้างตัวตน การสืบทอด รื้อฟื้นและส่งผ่านความเป็นมอญสามโคก ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

ชาวมอญได้เข้ามาสู่ประเทศไทยหลายสมัยด้วยกัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาชาวมอญได้อพยพครัวเรือนเข้ามายังประเทศไทยหลายระลอก กล่าวคือ ครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ. 2112-2133) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชาวมอญที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนที่ตำบลขมิ้น ไกล้วัดขุนแสน ครั้งที่สอง ในสมัยพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133-2148) โดยได้เข้ามาในปี พ.ศ. 2138 ครั้งที่สามในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173-2198) โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งรกรากخانพระนครเช่นเดียวกับสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ครั้งที่สี่ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ชาวมอญที่อพยพในครั้งนี้ ทรงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคก ปลายเขตกรุงศรีอยุธยากับปทุมธานี และครั้งที่ห้า ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) ทรงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ชานพระนคร แถวบ้านโพธิ์สามต้น

การอพยพในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงโปรดฯ ให้ตั้งถิ่นฐานที่บ้านปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และสามโคก แขวงเมืองปทุมธานีสมทบกับกลุ่มที่อพยพมาเข้ามาตั้งแต่ช่วงอยุธยาตอนปลาย

ส่วนการอพยพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อครั้งสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ได้อพยพมากันครั้งใหญ่ มอญกลุ่มนี้รัชกาลที่ 2 ทรงโปรดฯ ให้ไปตั้งภูมิลำเนาในเขตเมืองปทุมธานี นนทบุรี และเมืองเขื่อนนครินทร์ ครั้นเข้าสู่สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้า (รัชกาลที่ 3) มีมอญเข้ามาอีกครั้ง พระองค์ทรงโปรดฯ ให้อยู่บริเวณนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งเป็นชุมชนมอญที่อพยพมาอยู่ล่วงหน้าแล้ว

การเข้ามาของชาวมอญ นอกจากจะเข้ามาตั้งรกรากถิ่นที่อยู่อาศัยในพื้นที่ต่างๆ แล้ว ยังนำเอาวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ความศรัทธาของกลุ่มตนเข้ามาด้วย

ปัจจุบันในพื้นที่ปทุมธานียังคงมีคนไทยเชื้อสายมอญอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก เท่าที่ทราบและปรากฏเป็นหลักฐานมีกลุ่มชาวมอญอยู่ 3 อำเภอหลักๆ คือ มอญปทุมธานี มอญลาดหลุมแก้วและมอญสามโคก โดยเฉพาะที่อำเภอสามโคกยังมีหมู่บ้านที่คงความเป็นมอญอยู่ มากถึง 16 หมู่บ้าน โดยขนานไปกับสองฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา คือ บ้านท้ายเกาะใหญ่ บ้านเมตตาราม บ้านวัดพลับ บ้านศาลาแดง บ้านเต็ง บ้านกลาง บ้านเจดีย์ทอง บ้านสวนมะม่วง บ้านอำพุก บ้านสามเรือน บ้านโพธิ์ บ้านตากแดด บ้านบางเตย บ้านสามโคก บ้านท้องคุ้ง และบ้านกระแจะ

ลักษณะพื้นที่อยู่อาศัยของชาวมอญสามโคก มีอยู่ 5 ประการที่เด่นๆ คือ 1) เป็นหมู่บ้านใหญ่ ปลูกบ้านเรือนชายคาติดกัน และอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา 2) มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน โดยภายในวัดจะมีเจดีย์มอญ เสาหงส์และธงตะขาบ เห็นเด่นชัด 3) ชาวมอญจะประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำเป็นหลัก สินค้าที่ขาย อาทิ ใ่อ่าง เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน รับบรรทุกข้าว ฯลฯ โดยล่องเรือขายตามลำน้ำเจ้าพระยา 4) นิยม

ปลูกต้นโมก คนมอญนิยมปลูกต้นโมกชั้วไว้รั้วบ้านริมทางเดิน และ 5) ปลูกบ้านขวางแม่น้ำ คือ ปลูกเรือนโดยหันด้านข้างให้แม่น้ำ ไม่หันหน้าบ้านลงสู่แม่น้ำ จึงเรียกว่า “มอญขวาง”

ปัจจุบันนี้ประชากรชาวมอญแต่ละหมู่บ้านในสามโคกและปทุมธานีมีจำนวนลดลง การดำรงอัตลักษณ์ตัวตนของความเป็นมอญสามโคกจะมีทิศทางดำรงอยู่อย่างไร ในที่นี้ผู้วิจัยขอศึกษาภาพรวมของมอญสามโคก ปทุมธานี และเลือกศึกษาเฉพาะ อีก 2 ชุมชนมอญ คือ มอญศาลาแดง (มอญศาลาแดงเหนือ) และ มอญวัดเจติยโทอง อ.สามโคก เพื่อทราบถึงอัตลักษณ์และการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นมอญ ตลอดจนการส่งต่อและสืบทอดมรดกวัฒนธรรมมอญสามโคกผ่านการดำเนินชีวิต และกิจกรรมประเพณีต่างๆ เป็นสำคัญ

คนมอญสามโคกและปทุมธานี ด้วยการเป็นพื้นที่หมู่บ้านมอญขนาดใหญ่ มีรากเหง้าประวัติความเป็นมาร่วมสมัยกันของแต่ละหมู่บ้านทั้งในเขตสามโคกและเมืองปทุมธานี จึงทำให้มอญทั้ง 2 พื้นที่มีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และการละเล่นต่างๆ เหมือนกัน ซึ่งบางหมู่บ้านยังคงรักษาและสืบทอดไว้ได้ โดยอาจถูกปรับเปลี่ยนตามสภาพสังคม และบางหมู่บ้านได้ลดความสำคัญและสูญหายไปเป็นที่สุด

สำหรับมรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญสามโคกและปทุมธานี มีหลากหลายเรื่องราว ทั้งเรื่องความเชื่อ ประเพณี ศิลปะการละเล่น การแต่งกาย และภูมิปัญญา ทั้งหมดล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันดีที่ชาวมอญสามโคกและปทุมธานี ยังคงดำรงไว้ หากแต่บางมรดกทางวัฒนธรรมอาจจะมีรูปแบบหรือขั้นตอนประเพณีที่ปรับเปลี่ยนไปบ้างก็เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมในขณะนั้นๆ มรดกทางวัฒนธรรมมอญสามโคกและปทุมธานี มีดังนี้

เรื่องความเชื่อของชาวมอญ มอญสามโคกและปทุมธานีจะมีความเชื่อเรื่องผีมอญ 1) เชื่อเรื่องผีมอญ ถือเป็นความเชื่อหลักที่สำคัญของชาวมอญทุกคนที่จะต้องเคร่งครัด และเกิดเป็นกฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตาม 2) ประเพณีการทำบุญผีกระเจาด 3) ประเพณีการออกฮ้อนปะจู้ หรือ ยู่ปะจู้

ส่วนทางด้านประเพณีและพิธีกรรมของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี มีการดำรงอนุรักษ์ประเพณีต่างๆ 1) ประเพณีเปิงซังกรานต์ หรือ ประเพณีสงกรานต์ ในงานประเพณีนี้จะนิยมทำข้าวแช่เพื่อความเป็นสิริมงคล ก่อพระเจติยทรายและแห่หางหงส์ ธงตะขาบเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา 2) ประเพณีมอญคั่งและประเพณีล้างเท้าพระ จะจัดในช่วงวันออกพรรษา 3) ประเพณีตักบาตรพระร้อย ซึ่งจะนิมนต์พระจำนวนมากมาล่องเรือบิณฑบาต โดยในปัจจุบันมอญในพื้นที่สามโคกและปทุมธานีได้กำหนดวันตักบาตรพระร้อยไว้ต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน โดยจะเริ่มจัดงานตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ เดือน 11 4) ประเพณีรำพาข้าวสาร 5) ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ซึ่งเป็นการถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระภิกษุสงฆ์

ศิลปะและการละเล่นของมอญสามโคกและปทุมธานีในภาพรวม ชาวมอญในพื้นที่ยังคงอนุรักษ์ศิลปะการละเล่นต่างๆ ทั้ง ปี่พาทย์มอญ มอญรำ การแข่งลูกหนู สะบ้ามอญ ทั้งสะบ้าบ่อนและสะบ้าทอย

การแต่งกายของชาวมอญคือเอกลักษณ์เฉพาะของชาวมอญที่นำเสนอตัวตนออกสู่สาธารณะและเป็นการอนุรักษ์การแต่งกายที่ดั้งเดิมอีกด้วย กายแต่งกายของชายหญิงชาวมอญจะมีสิ่งที่เหมือนกันนั่นคือการห่มสไบมอญ

ภูมิปัญญาของชาวมอญสามโคกและปทุมธานีในอดีต คือ 1) ตุ่มสามโคก ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือ อ้วน บ่อมนและเตี้ย 2) เรือกระแซง คือเรือขนาดใหญ่ที่เป็นพาหนะในการบรรทุกตุ่มสามโคกไปขายยังพื้นที่ต่างๆ ใน ลำน้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำใกล้เคียง และ 3) อิฐมอญ ถือเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวมอญในพื้นที่ เพราะอิฐมอญที่มีความแข็งแรง ไม่มีรอยแตกร้าว

ด้วยมรดกทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของชาวมอญสามโคกและปทุมธานีที่เคยดำรงอยู่เป็นอัตลักษณ์ที่ดี ของชาวมอญ ปัจจุบันได้แปรเปลี่ยนแปลงและปรับสภาพไปบ้างแล้ว ซึ่ง ปัจจุบันคนมอญในพื้นที่ได้มีการรวมกลุ่ม ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ตัวตนคนมอญให้คงอยู่ ซึ่งกลุ่มหรือองค์กรหนึ่งที่สำคัญของสามโคกและ ปทุมธานีคือ สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี สมาพันธ์ดังกล่าวเกิดจากการรวมตัวของคนมอญ ใน 3 พื้นที่คือ มอญปทุมธานี มอญลาดหลุมแก้วและมอญสามโคก โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่ออนุรักษ์ภาษา และตัวหนังสือมอญ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาวมอญ รวมถึงเป็ฯศูนย์กลางในการเชื่อมความสัมพันธ์กับ พี่น้องชาวไทยเชื้อสายมอญในพื้นที่จังหวัดอื่นๆ

การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี มีอยู่ 5 ประเภท คือ 1) การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านภาษา โดยผ่านการจัดหลักสูตรการเรียน การสอนในโรงเรียน การจัดพิมพ์หนังสือสวดมนต์ภาษามอญ และการสนับสนุนการสวดมนต์ภาษามอญ 2) การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านอาหารท้องถิ่น ผ่านการประชาสัมพันธ์ จัดการเรียนการสอน การเป็นวิทยากรให้ความรู้ของสมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ตามสถานศึกษาต่างๆ และการจัดงานของวัฒนธรรมมอญขององค์กร ตลอดจนการสาธิตการทำอาหารมอญผ่านสื่อต่างๆ ทั้งหนังสือ สื่อออนไลน์และรายการโทรทัศน์ 3) การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านเครื่องแต่งกาย โดย ส่งเสริมให้ชาวมอญในทุกพื้นที่ปทุมธานีแต่งกายแบบมอญในวันพระ งานประเพณี ตลอดจนงานที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการปักสไบมอญอีกด้วย 4) การดำรงอัตลักษณ์และตัวตนทาง วัฒนธรรมด้านการละเล่นและการแสดง ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ได้รื้อฟื้นและ เผยแพร่การแสดงมอญรำ ปัจจุบันผู้นำหลักในการสืบทอด “มอญรำ” ของจังหวัดปทุมธานี คือ นายประพัฒน์ กองศรี ประธานสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และได้ถ่ายทอดนาฏศิลป์อันทรงคุณค่านี้ ต่อไปยังลูกหลานชาวไทยเชื้อสายมอญผ่านวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน เทศบาลเมืองปทุมธานี รวมถึงเป็นวิทยากรให้กับสถานศึกษาต่างๆ ในพื้นที่ปทุมธานี 5) การดำรงอัตลักษณ์ และตัวตนทางวัฒนธรรมด้านประเพณีพิธีกรรม ประเพณีธรรมเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของความเป็นมอญ ทั้ง ยังมีความสำคัญถึงต่อวิถีชีวิตของชาวมอญ ประเพณีพิธีกรรมของชาวมอญล้วนเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาและ การนับถือผี รวมถึงวิถีชีวิตเกษตรกรรม ซึ่งพิธีกรรมที่ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้ ดำรงรักษา คือ การประดิษฐ์ธงตะขาบจำลอง และ งานสักการะศาลหลักเมืองและศาลประจำหมู่บ้านชาวมอญ ปทุมธานี

สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ถือเป็นกลุ่มทางสังคมที่รวมตัวเพื่อดำรงอัตลักษณ์ และตัวตนคนมอญสามโคกและปทุมธานีให้คงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุนและ เผยแพร่ ซึ่งทำให้ทั้งคนมอญและคนไทยได้รู้จักมรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญสามโคกและปทุมธานี

คนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือเป็นชนชาติที่เก่าแก่ มีวัฒนธรรม ประเพณีประจำชนชาติที่สืบทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมรดกวัฒนธรรมของชาวมอญล้วนมีความสัมพันธ์ กับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นภาษา ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประเพณีต่างๆ โดยศูนย์กลางการ ประกอบพิธีกรรมจะรวมอยู่ที่วัดศาลาแดงเหนือ ดังนั้นชาวบ้านศาลาแดงเหนือจึงให้ความสำคัญกับวัดศาลาแดงเหนือเป็นอย่างมาก

มรดกทางวัฒนธรรมของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ไม่ว่าจะเป็นประเพณี 12 เดือน วัฒนธรรม ภาษา อาหาร การแต่งกาย การดำรงชีวิต ตลอดจนวิถีทางวัฒนธรรม ยังคงมีการสืบทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง แต่อาจปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิถีปฏิบัติบ้างตามสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไป

ประเพณี 12 เดือนของชาวมอญศาลาแดงเหนือ ที่ยังคงอยู่ คือ 1) ประเพณีวันสงกรานต์ ซึ่งในวันดังกล่าวยังคงมีกิจกรรมประเพณีอื่นๆร่วมอยู่ด้วย ทั้งทำบุญตักบาตร ส่งข้าวแช่ แห่ทางหงส์ธงตะขาบ สรงน้ำพระ ทำบุญอุทิศพรพुरुช 2) ประเพณีแข่งลูกหนู 3) บุญเดือน 8 ทั้งอาสาฬหบูชาและเข้าพรรษา 4) ตักบาตรน้ำผึ้ง 5) ประเพณีทำบุญวันสารท ช่วง 11 ค่ำ เดือน 11 6) ประเพณีตักบาตรพระร้อย ซึ่งได้เปลี่ยนเป็นประเพณีตักบาตรข้าวเม่าแทน

ในส่วนของพิธีกรรมและการดำเนินชีวิตของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือแห่งนี้ จะดำเนินอยู่บนหลักพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยยึดถือคำสอนของพระอาจารย์บุญนาค ปทุมโม เจ้าอาวาสองค์ที่ 4 ของวัดศาลาแดงเหนือ ที่สอนในเรื่องการยึดหลักศีลห้า ยึดหลักความกตัญญู ยึดหลักธรรมในการประกอบอาชีพ ละเว้นเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์ รู้จักประมาณตน เน้นการรักษาความสะอาด และมีความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน

ทั้งนี้นอกเหนือจากคำสั่งสอนในการดำเนินชีวิต และประเพณีทั้ง 12 เดือนที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนมอญแห่งนี้ ในเรื่องของภาษา อาหาร การแต่งกายและมรดกทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมก็เป็นอีกมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งของคนที่นี่

ภาษามอญ ปัจจุบันในชุมชนศาลาแดงเหนือยังคงมีการใช้ภาษามอญอยู่แต่เฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ และผู้ที่เขียนภาษามอญได้จะมีเพียงแต่ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ชายเท่านั้น เพราะเคยบวชเรียน ทำให้ในปัจจุบันผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุเริ่มเป็นกังวลว่า ภาษาประจำชนชาติของตนจะถูกกลืนหายไปตามกระแสสังคม เพราะคนในหมู่บ้านส่วนมากจะใช้ภาษาไทยในการสื่อสารกัน และในปี 2557 ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ได้ร่วมกับชุมชนมอญศาลาแดงเหนือ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ได้ร่วมอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาวมอญ ด้วยการส่งเสริมการสวดมนต์ทำวัตรเย็นด้วยภาษามอญขึ้น

อาหารมอญ นอกจากข้าวแช่ที่คนมอญนิยมทำในประเพณีสงกรานต์เพื่อถวายพระและมอบให้กับญาติผู้ใหญ่แล้ว ยังมีอาหารที่คนมอญนิยมทำและรับประทานในวิถีชีวิตแต่ละวันอีกด้วย อาหารโดยทั่วไปของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือในปัจจุบัน มีลักษณะผสมผสานกับอาหารไทย เช่น แกง (คะ) มักทำในงานบุญของคนมอญ ไม่ว่าจะเป็นแกงส้ม แกงบอน แกงขี้เหล็ก และแกงกะทิต่างๆ อาหารจำพวกน้ำจิ้มผัก ปลา ร้า ส่วน

แก่งสัมนั้นใส่เครื่องแกงและใส่ผักอย่างไทย แก่งสัมนั้นของมอญจะเพิ่มกระชายและผิวมะกรูดเข้าไปด้วย ผักที่คนมอญนิยมรับประทานคือลูกมะตาด และกระเจี๊ยบ

การแต่งกาย วัฒนธรรมการแต่งกายของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ เหมือนกับคนมอญที่สามโคกและปทุมธานี คือนิยมแต่งในวันที่มีพิธีทางศาสนาหรือประเพณีที่สำคัญ แต่เวลาปกติในชีวิตประจำวันล้วนแต่งแบบสมัยนิยม จะมีบ้างกลุ่มผู้สูงอายุที่แต่งแบบมอญ แต่ไม่เต็มยศ กล่าวคือ การแต่งกายชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือสำหรับวันทางศาสนาและประเพณีที่สำคัญของชุมชน ผู้ชายใส่เสื้อคอกลมผ่าอก แขนวทรงกระบอก และนุ่งโสร่ง ส่วนผู้หญิงใส่เสื้อตัวในเป็นคอกลม แขนงุด สั้นแคเอว และสวมทับด้วยเสื้อลูกไม้ แขนยาวทรงกระบอก หากยังไม่แต่งงานแขนเสื้อจะยาวถึงข้อมือ หากแต่งงานแล้วแขนเสื้อจะเป็นสามส่วน และสวมผ้าซิ่น และทั้งหญิงและชาย ทั้งแต่งงานและไม่แต่งงานต่างล้วนหมสไปทั้งหมด ในชุมชนศาลาแดงเหนือได้รวมกลุ่มถักสไบมอญขึ้น และได้ปรับมาปักสไบมอญน้ำเค็ม เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเองและเป็นการอนุรักษ์รูปแบบการทำสไบอีกทางหนึ่ง

ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของชุมชนศาลาแดงเหนือ มีทั้ง หินทรงน้ำโบราณ พระหยกขาว ธรรมาสันยอดนางชี เรือโบราณ บ้านเรือนมอญ หอไตรปิฎก เจดีย์วัดศาลาแดงเหนือ กุฏิพระอาจารย์บุญนาค ปทุมโม และศาลาการเปรียญวัดศาลาแดงเหนือ

การสร้างตัวตนและการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ เนื่องจากปัจจุบันทั้งประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมด้านต่างๆ เริ่มถูกลดความสำคัญลง บางสิ่งยังคงอยู่หากแต่ถูกปรับเปลี่ยนหน้าตาเพื่อให้คงอยู่ร่วมกับยุคสมัยได้ จุดเปลี่ยนของชุมชนศาลาแดงเหนือ มี 2 ช่วงที่สำคัญ คือ ช่วงแรกสมัยเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 หรือเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา จากจุดเปลี่ยนในครั้งนี้ ก่อให้เกิดการคมนาคมทางถนนที่สะดวกกว่าการค้ำทางเรือซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน ระบบการศึกษาที่ทำให้ภาษาและวัฒนธรรมของคนมอญถูกลดบทบาทและแทนที่ด้วยภาษาและวัฒนธรรมแบบไทยๆ และช่วงที่ 2 คือ สมัยเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ในปี 2540 หรือ เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้คนวัยหนุ่มสาวต้องหางานทำในพื้นที่ที่ห่างไกลจากชุมชน รวมถึงต้องย้ายถิ่นฐานการตั้งบ้านเรือนในต่างถิ่นด้วยเพื่อสะดวกแก่การประกอบอาชีพ ผู้ที่อยู่ในชุมชนจึงเป็นเพียงผู้สูงอายุและเยาวชนเป็นส่วนใหญ่

แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้สูงอายุหรือคนวัย 50 ปีขึ้นไปในชุมชนศาลาแดงเหนือมีนั่นคือ ความศรัทธาต่อพุทธศาสนาและพระอาจารย์บุญนาค รวมถึงการเคารพบรรพบุรุษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นตัวยึดเหนี่ยวให้ผู้สูงอายุในชุมชนศาลาแดงเหนือยังคงพยายามธำรงความเป็นมอญไว้ให้มากที่สุด ทั้งในเรื่องของประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรมทั้งภาษา อาหารและการแต่งกาย ได้พยายามหาวิธีการและหนทางในการสร้างตัวตนคนมอญและส่งต่อมรดกวัฒนธรรมทั้งหลายให้ลูกหลานเยาวชนในชุมชน รวมถึงเผยแพร่ให้กับสังคมภายนอกได้รับรู้ด้วยมรดกทางวัฒนธรรมของคนมอญชุมชนศาลาแดงเหนือ ทั้งประเพณี 12 เดือน พิธีกรรมและวัฒนธรรมด้านต่างๆ จึงได้รับการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย

1) หน่วยงานจากภาครัฐ ทั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี และคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ สภาวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานีได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของมอญชุมชนศาลาแดงเหนือมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งได้ให้การสนับสนุนในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมทางวัฒนธรรมของมอญศาลา

แดงเหนื่อมาโดยตลอด โดยเฉพาะการส่งเสริมให้คนมอญชุมชนศาลาแดงเหนื่อ ปักผ้าสไบมอญและฝึกภาษามอญ ในขณะที่คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ได้เข้ามาจัดกิจกรรมโครงการ “มอญช่อนภูมิ” ซึ่งกิจกรรมตามโครงการ “มอญช่อนภูมิ” ทำให้เกิดการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชาวมอญในพื้นที่ชุมชนศาลาแดงเหนื่อ อีกทั้งเป็นการกระตุ้นความเป็นมอญของคนมอญในชุมชนให้เกิดการตระหนักรู้ รักและหวงแหนมรดกวัฒนธรรมของตนเอง “มอญช่อนภูมิ” ยังได้เผยแพร่มรดกวัฒนธรรมจากภายในชุมชนสู่สาธารณะชนอีกด้วย และที่สุดแล้วส่วนหนึ่งที่เป็นผลลัพธ์อันดีที่ตามมาของโครงการ “มอญช่อนภูมิ” คือ เกิดการรวมกลุ่มเยาวชนมอญศาลาแดงเหนื่อขึ้นในการทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆ

2) สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี เป็นกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมทั้งอนุรักษ์ สนับสนุน ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวมอญให้คงอยู่ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการดำเนินการสืบสานวัฒนธรรมมอญด้านต่างๆ ร่วมกับพี่น้องมอญในจังหวัดอื่นๆ และสิ่งที่สมาพันธ์ต้องการธำรงรักษาไว้คือ เรื่องของภาษา อาหาร การแต่งกาย การละเล่นและประเพณีพิธีกรรม โดยในส่วนของธำรงอัตลักษณ์ตัวตนทางวัฒนธรรมด้านภาษา ทางสมาพันธ์ได้อนุรักษ์ภาษามอญผ่านการจัดพิมพ์หนังสือสวดมนต์ภาษามอญ และที่เห็นจะเป็นที่รู้จักคือ การร่วมสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการสวดมนต์ทำวัตรเย็นภาษามอญ ของชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนื่อที่มีปฏิบัติมาอยู่แล้ว และได้ช่วยประชาสัมพันธ์ให้คนมอญที่สนใจสวดมนต์ภาษามอญในพื้นที่ใกล้เคียงเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวด้วย

3) ชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนื่อ ชาวมอญในพื้นที่ชุมชนศาลาแดงเหนื่อ ถือเป็นคนในที่สำคัญที่เห็นคุณค่าของความเป็นตัวตนคนมอญของตนเอง จึงพยายามอนุรักษ์มรดกความเป็นมอญ พร้อมทั้งนำเสนอตัวตนคนมอญผ่านกิจกรรม การรวมรวมกลุ่มอาชีพ และการจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเห็นได้จาก การร่วมกันจัดสร้างพิพิธภัณฑศาลาแดง สวดมนต์ทำวัตรเย็นภาษามอญ การรวมกลุ่มวัฒนธรรมอาชีพทั้งการทำสไบมอญและการทำธงตะขาบ รวมทั้งเกิดการรวมกลุ่มกันของเยาวชนรุ่นใหม่บ้านศาลาแดงเหนื่อ ซึ่งรวมกลุ่มขึ้นเพื่อต้องการร่วมดำเนินและสืบทอดกิจกรรมของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม

ชาวมอญชุมชนศาลาแดงเหนื่อ ถึงแม้จำนวนประชากรภายในชุมชนจะน้อย อีกทั้งปริมาณผู้สูงอายุมาก แต่พวกเขาต่างมีความร่วมแรงร่วมใจกันที่จะอนุรักษ์และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมความเป็นมอญให้คงอยู่ในชุมชนมอญศาลาแดงเหนื่อ พร้อมทั้งพยายามเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ความเป็นมอญให้คนภายนอกได้รับรู้ผ่านพิพิธภัณฑ การรวมกลุ่ม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ด้วย

คนมอญชุมชนเจดีย์ทอง หมู่บ้านเจดีย์ทองเป็นชุมชนมอญแห่งหนึ่งในอำเภอสามโคก ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของชาวมอญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีลักษณะเด่น คือ วัดเจดีย์ทอง ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งในสมัยนั้นมีชาวมอญอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยพระยาราม ซึ่งเป็นบุตรของพระยาแจ้ง คชเสนี และเป็นน้องชายของเจ้าพระยามหาโยธา ริเริ่มสร้างวัดเจดีย์ทองขึ้นเมื่ออพยพมาตั้งบ้านเรือนที่อำเภอสามโคก ซึ่งวัดเจดีย์ทองนี้ ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นศูนย์กลางชุมชนและศูนย์รวมจิตใจอีกทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวบ้าน มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบมอญซึ่งจำลองมาจากต้นแบบในพม่า

มรดกทางวัฒนธรรมของมอญชุมชนเจดีย์ทอง เนื่องจากปัจจุบันด้วยสภาพแวดล้อม และระบบ การขนส่ง ระบบการศึกษา ทำให้มอญในพื้นที่วัดเจดีย์ทองไม่มีการสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าวเลย โดยเฉพาะ วัฒนธรรมภาษา ที่ดูจะเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบัน เพราะเยาวชน คนหนุ่มสาวในชุมชนไม่สามารถพูด อ่าน และ เขียนภาษามอญได้แล้ว ในส่วนของวัฒนธรรมอาหารยังคงมีการประกอบอาหารแบบวิถีมอญอยู่ หากแต่อาจจะ เกี่ยวเนื่องกับประเพณีและพิธีกรรมเป็นสำคัญ ส่วนประเพณีทั้ง 12 เดือนยังคงมีให้เห็นกันอยู่บ้างในปัจจุบัน

ประเพณี 12 เดือน ของคนมอญชุมชนเจดีย์ทอง มี ทำบุญวันมาฆบูชา ประเพณีสงกรานต์ (ส่งข้าวแช่ สรงน้ำพระ การละเล่นร้องรำ แห่งทางหงส์ธงตะขาบ) ประเพณีทำบุญกลางบ้าน ประเพณีตักบาตรนำผึ้ง ประเพณีตักบาตรพระร้อย และประเพณีรำพาข้าวสาร

มรดกวิถีชีวิตของชาวมอญจะเกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนกล่าว กล่าวคือ ในช่วงปฐมวัย ชีวิตของเด็กจะเกี่ยวเนื่องกับการฝังรก โคนจุก เมื่อเข้าสู่ช่วงมัธยมวัย วันหนุ่มสาวจะเกี่ยวเนื่องกับการบวช และการแต่งงาน และเมื่อเข้าสู่ปัจฉิมวัยจะเกี่ยวเนื่องกับพิธีศพ และความเชื่อของมอญที่พบเห็นได้ในชุมชน เจดีย์ทองที่ความเชื่อเรื่องตุ๊กตามอญ

มรดกวัฒนธรรมทางด้านภาษาและศิลปกรรม/ สถาปัตยกรรม สำหรับภาษามอญในหมู่บ้านเจดีย์ทอง มีการใช้ภาษามอญในการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวันจำกัดเฉพาะคนรุ่นเก่าที่อายุเกิน 60 ปีขึ้นไปเท่านั้น ส่วนภาษาเขียนมีไม่ถึง 5 คน ในอดีตมีการเรียนการสอนภาษามอญที่วัดเจดีย์ทอง โดยท่านเจ้าอาวาสเป็นผู้สอนให้ จึงทำให้มีแต่เด็กผู้ชายเท่านั้นที่ได้เรียนเขียนอ่านภาษามอญ ส่วนเด็กผู้หญิงไม่ได้เรียน จึงเขียนอ่าน ไม่ได้ แต่สนทนาภาษามอญได้ในชีวิตประจำวัน เมื่อระบบการศึกษาแผนใหม่เข้ามา ทำให้เด็กในชุมชนต้องเข้า เรียนโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยเด็กและเยาวชนมอญในหมู่บ้านเจดีย์ทองนิยมไปเรียนโรงเรียน สามัคคีอาราม ส่งผลให้การเรียนภาษามอญที่วัดถูกตัดขาดลงและไม่มีคนสนใจศึกษา อีกทั้งเมื่อกลับมาบ้านได้ ใช้ภาษาไทยในการพูดคุยกับคนในครอบครัวแทนภาษามอญ และการมุ่งเน้นการเรียนเพื่อให้ความรู้นำไป ประกอบอาชีพ โดยภาษาท้องถิ่นไม่ได้ให้ความสำคัญ กระบวนการการศึกษาของภาครัฐดังกล่าว จึงเป็นส่วน หนึ่งที่ทำให้การใช้ภาษามอญถูกลดความสำคัญลง เมื่อเด็กและเยาวชนไม่ได้ใช้ภาษามอญประกอบกับผู้ใหญ่ใน ชุมชนไม่เห็นถึงความสำคัญในภาษาของตนเองแล้ว คนรุ่นใหม่ในชุมชนจึงไม่มีความรู้ในด้านภาษาและไม่สามารถส่งต่อและสืบทอดภาษามอญในชุมชนได้ ทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในชุมชนเจดีย์ทอง ประกอบด้วย ศาลประจำหมู่บ้านหรือศาลเจ้าแม่เมลิ และวัดเจดีย์ทอง ซึ่งภายในวัดเจดีย์ทองมีมรดกทาง ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมดังนี้ เจดีย์ทรงรามัญ อนุสาวรีย์เก็บอัฐพระอาจารย์น้อย และพระพุทธรูปปาง สะดุ้งมาร

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนเจดีย์ทอง เกี่ยวเนื่องอยู่ 5 ประการคือ

1) กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ชุมชนมอญเจดีย์ทองเมื่อมองกลับในมิติทางประวัติศาสตร์ จะพบว่ามอญเจดีย์ทองมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเอกลักษณ์วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องตามยุคสมัย โดยเฉพาะในช่วงของการพัฒนาประเทศได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความเป็นอยู่ ของชุมชนอย่างมาก ฉะนั้นเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนย่อมทำให้ระบบความเชื่อและประเพณีบางอย่างขาด หายไป ตัวอย่างเช่น ในอดีตการเดินทางคมนาคมทางบกไม่มีความสะดวก ทำให้มอญบ้านเจดีย์ทองต้องหันมา

เดินทางและค้าขายทางเรือแต่เมื่อเกิดการตัดถนนขึ้น ถนนได้รับการปรับปรุงพัฒนา ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเดินทางและค้าขายทางบก โดยมีรถยนต์เป็นพาหนะที่สำคัญ ส่งผลให้ผู้คนในหมู่บ้านเดินทางไปทำงานได้ไกลขึ้น เกิดการเรียนรู้กับวัฒนธรรมภายนอก มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจนว่าเป็นวัฒนธรรมของใคร

นอกจากนี้ระบบการศึกษาแผนใหม่ได้ทำให้วัฒนธรรมหลักเข้ามาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการใช้ภาษามอญถูกลดความสำคัญและบทบาทลง เนื่องจากเมื่อเด็กชาวมอญเข้าศึกษาต้องสนทนาและเรียนภาษาไทย กลับมาบ้านพูดไทยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวัดเองจากที่เคยมีบทบาทในการให้การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมแก่ชาวมอญในชุมชนก็ได้ถูกลดความสำคัญลง เพราะไม่มีเด็กมอญไปเรียนและไม่ได้การรับรองจากระบบการศึกษา ต่อมาเมื่อเยาวชนได้รับการศึกษาจากระบบการศึกษาแผนใหม่ บางคนได้ไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ทำให้เมื่อจบออกมาแล้วได้หันไปประกอบอาชีพรับราชการ หรือทำงานในภาคธุรกิจเอกชน ส่วนอาชีพค้าขายและทำการเกษตรเหมือนรุ่นปู่ย่าตายายในอดีตค่อยๆ ลดลง ในช่วงนี้ระบบความคิดความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมเริ่มมีช่องว่างมากขึ้น ระหว่างคนรุ่นเก่าซึ่งมีความคิด ความเชื่อแบบดั้งเดิม กับคนรุ่นใหม่ที่เน้นความเจริญก้าวหน้าให้ทันต่อยุคสมัย ฉะนั้นจึงส่งผลให้กระบวนการสืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมความเป็นมอญของคนรุ่นหลังขาดช่วงไป ภาษามอญเริ่มถูกใช้น้อยลง หากคนในชุมชนสามารถพูดภาษามอญได้ ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสามารถ

อย่างไรก็ตามความพยายามในการอนุรักษ์และรักษาอัตลักษณ์ตัวตนคนมอญยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน หากแต่ไม่ได้สืบทอดให้ลูกหลานได้ร่วมอนุรักษ์อัตลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีของชาวมอญดังกล่าว

2) ลักษณะประชากรและสังคม สำคัญและเห็นอย่างชัดเจนคือ ระบบความคิด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องลักษณะ 1) การแต่งงานที่ปัจจุบันนิยมแต่งงานกับคนไทย หรือคนนอกชุมชน ความเข้มข้นของอัตลักษณ์ความเป็นมอญจึงลดลง 2) ความเชื่อของคนมอญในชุมชนในการนับถือผี ที่ปัจจุบันคนรุ่นหลังไม่นิยมรับผี และ 3) บทบาทของวัดเจดีย์ทองที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน เดิมเป็นศูนย์กลางในการสอนและเรียนภาษามอญ แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว

3) ความทันสมัยในสังคม ทั้งเรื่องของระบบการศึกษา ระบบการขนส่ง สื่อมวลชนมีเดีย สิ่งเหล่านี้เป็นตัวลดทอนอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมต่างๆ ของคนมอญในชุมชนเจดีย์ทอง กระทั่งไม่มีหายไปและไม่มีการสืบทอด

4) สภาพแวดล้อมและปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ด้วยพื้นที่ชุมชนเจดีย์ทองห่างจากกรุงเทพฯ ศูนย์กลางความเจริญเพียงไม่กี่สิบกิโลเมตร กอปรกับมีการคมนาคมที่สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ ทำให้การติดต่อกับสังคมภายนอกเป็นไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งจังหวัดปทุมธานีเองมีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยกันมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ความโดดเด่นของชุมชนถูกทำลายลง การเคลื่อนย้ายของประชากรมีอิสระมากขึ้น วัฒนธรรมภายนอกเข้าสู่หมู่บ้านได้ง่ายขึ้น ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จนทำให้อัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

5) ศักยภาพของคนมอญเจดีย์ทอง ทั้งกระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรมที่ไม่มีการส่งต่อให้กับเยาวชน คนหนุ่มสาว จิตสำนึกทางชาติพันธุ์ที่ลดลง และไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมที่เป็นทางการของชุมชน

คนมอญบ้านเจดีย์ทองไม่ได้มีกลุ่มเยาวชน คนหนุ่มคนสาวที่จะเป็นกำลังในการสานต่อหรือรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมของความเป็นมอญให้สืบทอดต่อไปได้เลย หากจะดำเนินกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมความเป็นมอญจะเข้าร่วมกับพื้นที่ชุมชนอื่น หรือองค์กรทางวัฒนธรรม เช่น สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี เป็นสำคัญ นอกจากนี้ความเป็นมอญในชุมชนนี้ยังอยู่ในระดับปัจเจก กล่าวคือ ความเป็นมอญในแต่ละบุคคลเข้มข้นแตกต่างกันไปแต่ละบุคคล แต่ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อนำเสนอ สืบสานและอนุรักษ์อัตลักษณ์ความเป็นมอญของกลุ่มตนเองหรือชุมชนตนเองเลย

ตัวตนคนมอญทั้งสามโคกและปทุมธานี ศาลาแดงเหนือ และเจดีย์ทอง ล้วนแต่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่เหมือนและสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นประเพณี 12 เดือน วัฒนธรรมทางภาษา อาหารและการแต่งกาย หากแต่ความเข้มข้นในการสร้างตัวตน การอนุรักษ์ รื้อฟื้น สืบทอด และส่งต่อตัวตนคนมอญจากรุ่นสู่รุ่น ในแต่ละพื้นที่อาจจะต่างกัน ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยข้อจำกัดของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญไม่ว่าจะเป็นสภาพสังคม ประชากร ฯลฯ กล่าวคือ มอญสามโคกและปทุมธานีมีการรวมกลุ่มกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้นเพื่อสร้างตัวตน ผ่านการนำเสนอในงานวัฒนธรรมต่างๆ เช่นเดียวกับมอญศาลาแดงเหนือที่มีกลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมในการสานต่อวัฒนธรรมของชาวมอญ และมีการนำเสนอผ่านสื่อเป็นระยะถึงกิจกรรมทางวัฒนธรรมและความเป็นมอญของชุมชนศาลาแดงเหนือ ในขณะที่ชุมชนเจดีย์ทองกลับไม่มีผู้นำทางวัฒนธรรม ประกอบกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงทำให้ผู้คนย้ายออกไป บ้างที่อยู่ก็มีความเป็นปัจเจก ประกอบกับไม่ตระหนักในวัฒนธรรมความเป็นมอญ ส่งผลให้ไม่สามารถส่งทอดความเป็นมอญให้กับลูกหลานในชุมชนได้ ความเป็นมอญในชุมชนเจดีย์ทองจึงลดลง หากแต่สิ่งที่ยังคงบ่งบอกถึงชุมชนมอญได้อยู่คือ เจดีย์ทอง เส้าหงส์ และประเพณี 12 เดือนบางประเพณีเท่านั้นที่ยังดำรงอยู่ ซึ่งบางประเพณีที่ดำรงอยู่ได้ถูกกระตุ้นผ่านสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีเป็นสำคัญ

บรรณานุกรม

หนังสือ

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ หลวงประเสริฐอักษร
นิติ. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญธรรม. 2515

จวน เครือวิชฌยาจารย์. **วิถีชีวิตชาวมอญ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2537.

ทองคำ พันนัทธิ. **ความรู้เกี่ยวกับเมืองปทุมธานี**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, 2520.

ผุสดี ทิพทัส และสุวัฒนา ธาดานิติ. **การศึกษาชุมชนมอญในพื้นที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ**.
กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

พิมพ์กาญจน์ ชัยจิตรสกุล. **เปิดตำนานเล่าขานเมืองปทุมธานี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ยุทธินทร์การพิมพ์. 2558.

พิมพ์กาญจน์ ชัยจิตรสกุล. **ปทุมธานีเมืองแห่งสายน้ำและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สหมิตรพรีนติ้งแอนด์พับลิช
ซิง จำกัด. 2558,

พิศาล บุญผูก. **ประวัติมอญเมืองปทุมธานี**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์เกียรติคุณนาย
แพทย์สุเอ็ด คชเสนี, 2551.

พิสัณห์ ปลัดสิงห์. **คนมอญ**. กรุงเทพฯ: แสงแดด, 2530.

มณฑิรา ทาโร และชนิษฐา ตันธะวิชัย. **มอญในแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2552.

วีรวัฒน์ วงศ์บุปไทย. **ประวัติศาสตร์ถิ่นฐานบ้านเรือนชาวมอญสามโคก**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
ศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี, 2551.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **ไทยรบพม่า**. พระนคร: คลังวิทยา, 2505.

สุภรณ์ โอเจริญ. **มอญในเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

เสถียรโกเศศ. **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2539.

อรศิริ ปาณินท์. **เรือนพื้นถิ่นไทย – มอญ**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

บทความ/ เอกสารประกอบการสัมมนา

วีรวัฒน์ วงศ์ศุภไทย. ชุมชนชาว (หมู) บ้านมอญสามโคก ปทุมธานี. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 ธันวาคม. 2546, หน้า 133-139.

สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. 2545. กระบวนการรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตของชุมชนมอญ อำเภอสสามโคก จังหวัดปทุมธานี: เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27-29 มีนาคม 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

วิทยานิพนธ์/ สารนิพนธ์

น้ำผึ้ง พลับนิล. การดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างพลังชุมชน กรณีศึกษา สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญ จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

พลอยภัทรา ตระกูลทอเจริญ. การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม กรณีศึกษา: หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. 2557.

พัชรินทร์ ม่วงงาม. การดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ: กรณีศึกษาหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.

พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา. เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมชาวมอญ: ศึกษากรณีหมู่บ้านเจ็ดยี่ทอง ตำบลคลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สัมภาษณ์

พื้นที่ปทุมธานี

สัมภาษณ์พระครูปทุมวรภิกข (หลวงพ่อบ้านนาญ), เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2558 ณ วัดบางกุฎีทอง อ.เมือง จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์พระครูสุนทรคุณธาดา (หลวงพ่อบึงทองกลิ้ง สุนทรโธ), เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2558 ณ วัดเจติยหอย อ.ลาดหลุมแก้ว จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายไพรัตน์ จันทร์แบบ (เลขาธิการสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี), เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2558 ณ ศาลหลักเมือง อ.เมือง จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายวีรวัฒน์ วงศ์สุปไทย (ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอสามโคก), เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2558 ณ บ้านพัก ต.บางกระบือ อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายประพัฒน์ กองศรี (ประธานสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และครูโรงเรียนเทศบาลเมืองปทุมธานี สอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม), เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2559 ณ หมู่บ้านฉัตรหลวง 9 อ.เมือง จ.ปทุมธานี

ชุมชนศาลาแดงเหนือ

สัมภาษณ์พระครูปทุมธรรมพิลาศ (ทวี), เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2558 ณ วัดศาลาแดงเหนือ ต.เชียงรากน้อย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายนพดล แสงปลั่ง (ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเชียงราก), เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2558 ณ วัดศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายหมื่น จักรกลม, เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2559 ณ วัดศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายอนุวัตร ใจชอบ (ผู้ใหญ่บ้านศาลาแดงเหนือ), เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2558 และวันที่ 26 เมษายน 2559 ณ วัดศาลาแดงเหนือ ต.เชียงรากน้อย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นางสาวพรรณนาพร ใจชอบ (ผู้นำเยาวชนรุ่นใหม่ หมู่บ้านศาลาแดง), เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2559 ณ ชุมชนศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายพิชัย แจ่มแจ่ม, เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2558 ณ วัดศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายแสน เทียนทอง, เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2558 ณ วัดศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก

จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นางอัมพร แจ่มแจ้ง, เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2559 ณ ชุมชนศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก
จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นางปวีณา บุตรทิม, เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2559 ณ ชุมชนศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก
จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายมาณฑ แก้วหยก, เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559 ณ ชุมชนศาลาแดงเหนือ ต.เชียงราก อ.สามโคก
จ.ปทุมธานี

ชุมชนเจดีย์ทอง

สัมภาษณ์นายสมพงษ์ ช่างต่อ (ผู้ใหญ่บ้านเจดีย์ทอง), เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2558 ณ วัดเจดีย์ทอง ต.คลอง
ควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายสนั่น โสฬส (มีคณายกวัดเจดีย์ทอง), เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2558 ณ วัดเจดีย์ทอง ต.คลอง
ควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายบุญชู ทองประยงค์, เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2558 ณ วัดเจดีย์ทอง ต.คลองควาย อ.สามโคก
จ.ปทุมธานี

สัมภาษณ์นายจวน ปานแก้ว เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2559 ณ วัดเจดีย์ทอง ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.
ปทุมธานี

ภาคผนวก ก.

ตำนานมอญ พี่น้องกับการเดินทางของฮ่องว่ง 3

มีตำนานกล่าวถึงชาวมอญ พี่น้องได้อพยพหนีภัยสงครามจากเมืองมอญเข้ามาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สามพี่น้องได้นำ “ฮ่องว่ง” ของมอญเข้ามาด้วย โดยการถอดแยกออกเป็น ท่อนแล้วแบกมา 3 เมื่อมาถึงอำเภอสามโคกจึงนำมาประกอบกลับมาเป็นฮ่องว่งดั้งเดิม และถ่ายทอดวิธีการเล่นจนเกิดความแพร่หลายไปทั่ว

ตำนานดังกล่าวสอดคล้องกับเรื่องราวคำบอกเล่าภายในตระกูลดนตรีปี่พาทย์มอญชื่อดัง ได้แก่ เรื่องเล่าตระกูลดนตรีเสนาะได้เล่าสืบต่อกันมาว่า ครูเจิ่นเป็นผู้แบกส่วน “หน้าพระ” และ “หางแมงป่อง” เข้ามาในเมืองไทย แล้วมาประกอบกันโดยทำส่วนกลางของร้านซ้องขึ้นมาใหม่ ปัจจุบันฮ่องว่งมอญวงนี้ยังอยู่ที่บ้านนายชะอุ่ม ดนตรีเสนาะ ทายาทรุ่นโหล่นของครูเจิ่น ซึ่งอยู่ที่ใกล้วัดหงษ์ปทุมมาวาส

ส่วนเรื่องเล่าในตระกูลดนตรีเจริญได้เล่าสืบทอดถึงครูสู่มในทำนองเดียวกันว่า ครูสู่มเป็นผู้แบก “หน้าพระ” และ “หางแมงป่อง” เข้ามา ปรากฏเป็นหลักฐานฮ่องว่งมอญวงนี้ที่ตกทอดสู่ทายาทรุ่นหลัง “ปัจจุบันอยู่ที่บ้านของป่าสมผล ดนตรีเจริญ ผู้เป็นลูกสาว

นอกจากนี้ยังมีฮ่องว่งมอญโบราณอีกวงที่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงสรุปได้ว่าตำนานมอญ พี่น้องเป็นเรื่องเล่าที่มีเค้าความจริง หากแต่จำนวนซ้องไม่ได้มีเพียงวงเดียว จึงน่าจะ 3 สันนิษฐานได้ว่า ในการอพยพของชาวมอญเข้ามายังไทยนั้น บรรดาครูดนตรีของมอญต่างพยายามรักษาสมบัติของตระกูลตัวเองด้วยการถอดแยกฮ่องว่งออกเป็นชิ้นเพื่อสะดวกแก่การขนย้าย ส่วน “หน้าพระ” “หางแมงป่อง” เป็นงานฝีมือชั้นสูงและเป็นของมงคลที่ต้องรักษาไว้

สำหรับครูสู่ม ดนตรีเจริญนั้น ต่อมาได้แลกเปลี่ยนความรู้กับหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ครูดนตรีทั้งสองได้ช่วยกันปรับปรุงการบรรเลงเพลงของวงปี่พาทย์มอญ และนำไปใช้บรรเลงในงานศพ จนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ด้วยเพราะเสียงของวงปี่พาทย์มอญที่ฟังโหยหวน อดครวญชวนเศร้าจนกลายเป็นประเพณีนิยมในที่สุด

ภาคผนวก ข.

เส้นทางการค้าขายตุ่มสามโคก

หลังจากมีการเคลื่อนย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยาที่ตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมาเส้นทางการค้าขายของตุ่มสามโคกจึงเปลี่ยนมาล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาขายในเมืองหลวง จนปรากฏชื่อบ้านนามเมืองในเวลาต่อมา ได้แก่

คลองโองอ่าง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์ ได้โปรดฯ ให้ขุดคลองเพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือที่ตำบลบางลำภูไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้เหนือวัดบพิตรพิมุข และพระราชทานนามว่า คลองรอบกรุง” ในเวลาต่อมาบริเวณคลองตั้งแต่สะพานผ่านฟ้าลีลาศปากคลอง“มาหานาคไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศใต้ เรียกว่า “คลองโองอ่าง” เนื่องจากบริเวณปากคลองด้านทิศใต้มีเรือจอดขายโองอ่าง เรียงรายอยู่เต็มปากคลอง ซึ่งสินค้าจำพวกโองอ่างเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นงานฝีมือของชาวมอญสามโคก

ตลาดนางเลิ้ง

ตลาดนางเลิ้ง เป็นตลาดบกแห่งแรกของประเทศไทย เดิมชื่อว่า บ้านสนามควาย” อยู่ริมถนน“นครสวรรค์เปิดตลาดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ มีนาคม 2443 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า 29 เจ้าอยู่หัว ได้เสด็จฯ มาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิด ต่อมาชาวบ้านเรียกกันจนติดปากว่า “ตลาดอีเลิ้ง” ตามชื่อตุ่มใส่น้ำของชาวมอญที่นำมาขายยังตลาดดังกล่าว กระทั่งยุคจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม จึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น ตลาดนางเลิ้ง” แทน“

เส้นทางการค้าขายตุ่มของชาวมอญไม่ได้มีเฉพาะในเมืองหลวงเท่านั้น ยังมีไปตามลำน้ำสายอื่นๆ ด้วย ได้แก่

ทิศใต้ จากสามโคกไล่มาถึงกรุงเทพฯ ไปเข้าลำน้ำแม่กลอง ออกไปนครปฐม ราชบุรี และเพชรบุรี

ทิศเหนือ จากสามโคกขึ้นไปตามลำน้ำเจ้าพระยาจนถึงปากน้ำโพ และแยกย่อยไปตามน้ำปิง วัง ยม น่าน จนถึงนครสวรรค์ พิษณุโลก กำแพงเพชร สุโขทัย แพร่ น่าน

ทิศตะวันออก จากสามโคกไปตามคลองรังสิต จนถึงนครนายก เขิงเทรา และปราจีนบุรี

ภาคผนวก ค.

อาหารมอญที่นิยม

แกงมะตาด

เครื่องปรุง: ผลมะตาดอ่อน พริกแห้งเม็ดใหญ่ หัวหอม กะปิ กุ้ง เกลือ น้ำปลา

วิธีปรุง: ล้างผลมะตาด หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ นำเครื่องปรุงโขลกให้ละเอียด ใส่หม้อละลายเครื่องแกงกับน้ำพอสมควร ตกขึ้นตั้งไฟจนเดือด จากนั้นนำผลมะตาดที่หั่นแล้วและกุ้งใส่ลงไป หม้อ ตั้งไฟต่อจนเดือดสักครู่ คนให้เข้ากัน แล้วใส่น้ำปลา ชิมตามรส

แกงส้มกระเจี๊ยบเขียว

เครื่องปรุง: ใบกระเจี๊ยบพอประมาณ ผักกระเจี๊ยบอ่อน พริกแห้งเม็ดใหญ่ หัวหอม กะปิ กุ้ง เกลือ น้ำปลา

วิธีปรุง: หั่นผักกระเจี๊ยบเป็นแว่นๆ โขลกเครื่องปรุงรวมกันให้ละเอียด ใส่หม้อละลายเครื่องแกงกับน้ำพอสมควร ตกขึ้นตั้งไฟจนเดือด จากนั้นใส่กุ้งและผักกระเจี๊ยบ ตั้งไฟต่อจนเดือด สักครู่แล้วใส่ใบกระเจี๊ยบแล้วคนให้ทั่ว ใส่น้ำปลาชิมตามรส ห้ามเคี้ยวนาน เพราะจะทำให้ ใบกระเจี๊ยบมีรสเปรี้ยว

ภาคผนวก ง.

เรื่องกับการค้าทางเรือของชาวมอญศาลาแดงเหนือ

ลุงหมื่น จักรกลม เชื้อสายมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ในอดีตเคยค้าขายทางเรือ เล่าว่า ชาวมอญบ้านศาลาแดงเหนือ สามโคก ส่วนใหญ่นิยมค้าขายทางเรือมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยึดเป็นอาชีพหลักมาหลายชั่วคน ของที่ขายส่วนใหญ่จะเป็นพวกเครื่องปั้นดินเผา ถ้วยชาม ลินค้าอื่นๆ เกลือ กะปิ น้ำปลา พริกแห้ง เรียกว่าขายเกือบทุกอย่างที่สามารถบรรทุกลงในเรือได้ โดยจะล่องเรือไปตามแม่น้ำ ลำคลอง ไปขายคราวละไม่ต่ำกว่า 3-4 เดือน หรือปีละ 2-3 ครั้ง จนบางครั้งบ้านศาลาแดงเหนือแทบจะกลายเป็นหมู่บ้านร้าง กว่าจะมีผู้คนกลับมาคึกคักก็เฉพาะงานบุญ หรืองานสงกรานต์

ลุงหมื่นอธิบายว่า เนื่องจากสมัยก่อนการเดินทางไปมา ยังใช้สายน้ำเป็นเส้นทางหลัก แต่ปัจจุบันเส้นทางคมนาคมทางน้ำเริ่มหายไป คลองถูกถมกลายเป็นถนนมากขึ้น ความเจริญทางวัตถุเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้คนอย่างรวดเร็ว

ตอนเด็กๆ จำได้ว่าพ่อแม่ของลุง จะพาลงเรือไปค้าขายตามที่ต่างๆ จะไม่ค่อยอยู่บ้าน จะอยู่ในเรือเป็นหลัก ในอดีตชาวมอญแรกๆ จะนำผลิตภัณฑ์เหล่านี้ ลงเรือไปเร่ขายตามท้องน้ำทั่วกรุงศรีอยุธยา สามโคกถึงบางกอก จะล่องเรือบรรทุกสินค้าต่างๆ ไปขายหน้าบ้านหน้าเรือนริมฝั่งแม่น้ำ หรือตามตลาดเช้าในตัวเมือง จะมีเรือแพจอดอยู่เต็มท่า มีทั้งเรือต่อขนาดใหญ่ และเรือต่อขนาดเล็ก เรียกว่า เรือกระแซงมอญ จะบรรทุกโอง่างขึ้นล่องค้าขายตามลำน้ำเจ้าพระยา

แต่มาสมัยลุงจะต่อเรือขนาดใหญ่ เพื่อค้าขายทางภาคเหนือ ขึ้นไป สุโขทัย อุตรดิตถ์ พิษณุตร ของที่ขายจะเป็นของแห้งใช้ในครัวเรือน แต่ที่เป็นสินค้าหลัก คือ โอง่าง ว่าง กระจ่างต้นไม้ ครก สาก หม้อดินมีหู เต่าหูง้าว ถ่านจะเรียงเต็มลำผู้คนที่เห็นก็จะรู้ว่าเป็นเรือของชาวมอญเอาของมาขาย เช่น โอง่างแดง หรือ ตุ่มสามโคก เพื่อรองน้ำฝน เป็นสินค้าขึ้นชื่อชาวมอญสามโคก ลักษณะปากและกันแคบ ป่องกลาง เนื้อดินสีแดง ใบไม้ใหญ่

ลุงหมื่นเล่าถึงวิธีการขายว่า พวกเครื่อง ปั้นดินเผาที่บรรทุกลงเรือไปเร่ขายจะไปซื้อจากแหล่งผลิต มีทั้งขายส่งและปลีก เช่น โอง่างแดง กระจ่าง ตะกร้า ไปรับจากปากเกร็ด จ. นนทบุรี หรือโอง่างมังกร จ.ราชบุรี

ส่วนการออกเดินทางไปค้าขายนั้น หากสินค้าเต็มลำหรือได้ครบเมื่อไรก็ออกเลย ที่สำคัญต้องดูหน้าน้ำเป็นหลัก ถ้าน้ำแดงมาก็เตรียมตัว และจะจอดประมาณครึ่งเดือน ถึงจะย้ายไปขายที่อื่นต่อ โดยตั้งหลักแถวปากน้ำโพ จ.นครสวรรค์ และขึ้นไปเรื่อยๆ อาทิ สุโขทัย กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ หากขายหมดเรือว่างไม่มีของ จะรับจ้างทั่วไปด้วยบรรทุกของไปส่งเพื่อไม่ให้เสียเวลาแถมยังได้เงินด้วย

พวกเราใช้ชีวิตอยู่ในเรือเป็นหลัก เวลาที่ล่องเรือไปจะมีผักบุงอยู่ตามน้ำ ก็จะเด็ดเอามากินบ้าง ตกปลาในแม่น้ำบ้าง เรือลำหนึ่งควรมีไม่ต่ำกว่า 3 คน คือ ยกของขึ้นตลิ่ง 1 คน ไปส่งของให้ลูกค้าที่บ้าน 1 คน และเฝ้าเรือ 1 คน สมัยก่อนจะใช้ถ่อ หรือแจว และพัฒนามาเป็นใช้เครื่องยนต์ที่ผสมผสานกัน ปัจจุบันเลิกทำแล้ว ส่วนลูกๆ ก็

ไม่ทำต่อ จะทำงานที่มั่นคง เช่น รับราชการ บางครั้งนึกถึงอดีต ยังเสียดายเลยว่าชีวิตแห่งสายน้ำคงเหลือเพียงแค่ตำนานเท่านั้น" ลุงหมื่นย้อนอดีต(หมื่น จักรกลม, 2559)

ด้านนายนพดล แสงปลั่ง อีกพ่อค้าเรือมอญบ้านศาลาแดงเหนือ ร่วมเล่าว่า ตั้งแต่จำความได้ตอนเด็กๆ พ่อแม่จะพาตนเอง พี่ชาย และน้องสาวลงเรือไปขายของ เลี้ยงดูกินนอนกันในเรือ พ่อพี่ชายได้เกณฑ์เข้าเรียน พ่อจะเอาไปฝากไว้ที่วัด ที่ชุมชนบ้านศาลาแดงเหนือแทบทุกบ้านที่ขายทางเรือจะทำเหมือนกันหมด หากเป็นลูกสาวถ้าเข้าเกณฑ์เรียนหนังสือ แม่ก็อยู่ดูแลเป็นเพื่อน กระทั่งโตขึ้นก็รับมรดกการค้าขายทางเรือต่อจากพ่อ ขายแถวอยุธยา กรุงเทพฯ สินค้าที่ขายจะเหมือนกับลุงหมื่น แต่เรือลำเล็กกว่าขนาด 3-5 ตัน

นายนพดล เล่าว่า เส้นทางการค้าจะอยู่แถวแม่น้ำท่าจีน ไม่เกินโพธิ์พระยา จ.สุพรรณบุรี บางครั้งล่องไปถึงสระบุรีที่คลองระพีพัฒน์ อ.หนองแค ปัจจุบันไปไม่ได้แล้ว เพราะประตูน้ำเปิดปิดไม่ได้เหมือนในอดีต สินค้าขายดีพวกโอ่ง หรือตุ่ม เพราะคนที่ซื้อจะเอาไปรองน้ำฝน

ปัจจุบันเลิกขายแล้ว เพราะเรือค้าขายไม่ทันเพื่อน อีกทั้งความเจริญเข้ามามาก ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมค่อยๆ หายไป เปลี่ยนจากค้าทางเรือมาเป็นรถแทนและยังถือเป็นอาชีพหลักที่ยังทำอยู่จนถึงปัจจุบันโดยจะขายแถวอยุธยา สระบุรี ปทุมธานี ก็มีบ้างนับเป็นอีกความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวมอญ(นพดล แสงปลั่ง, 2558)

รูปที่ 50-51 : เรือค้าขายของชาวมอญในอดีต
สินค้าที่นำไปค้าขายในพื้นที่ต่างๆ จะเป็นเครื่องปั้นดินเผา โอ่ง อ่าง กระถาง
ที่มา : <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=5071>

ภาคผนวก จ.

หลักการและเหตุผล โครงการ “มอญซ่อนภูมิ”

บทบาทการทำงานของมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการเรียนการสอนนั้น นอกจากจะให้ความรู้แก่นักศึกษาแล้ว การให้บริการวิชาการเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง ยังถือเป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญที่มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องดำเนินการปฏิบัติควบคู่กันไปด้วย โดยได้บูรณาการการเรียนการสอน การให้บริการวิชาการแก่สังคม และการพัฒนาวิจัย เพื่อชุมชนและสังคม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณาจารย์ นักศึกษา ศิษย์เก่า ชุมชน และหน่วยงานจากทุกภาคฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อมุ่งสู่การเป็นมหาวิทยาลัยที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง)University Social Responsibility : USR)

ในปีการศึกษา 2555 ที่ผ่านมา ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ได้จัดโครงการนำร่องร่วมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภายใต้ชื่อ “โครงการ 3-3-9 พื้นที่สร้างสรรค์ปิ่นรักษ์ ปิ่นรู้...” โดยได้เน้นการทำงานร่วมกับหมู่บ้านต่างๆ ในชุมชนตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี และได้เชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมการถอดบทสรุปของการเรียนรู้ พบว่า หมู่บ้านศาลาแดงเหนือซึ่งเป็น 1 ใน 5 หมู่บ้านของตำบลเชียงรากน้อย มีความโดดเด่นและมีศักยภาพในการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม เพราะหมู่บ้านศาลาแดงเหนือเป็นหมู่บ้านของชาวมอญซึ่งยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีมอญได้อย่างเข้มแข็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่เป็นความปรารถนาของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้คือ การก่อตั้ง “พิพิธภัณฑ์เรือโบราณ” หรือ “พิพิธภัณฑ์แห่งการเรียนรู้” เนื่องจากในประวัติศาสตร์ชนชาติมอญเป็นชนชาติที่ดำเนินชีวิตอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นการตั้งบ้านเรือน การประกอบอาชีพ วิธีการดำเนินชีวิต หรือการแสดงออกทางขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งต่างก็พึ่งพาแม่น้ำเป็นหลัก ดังนั้น ความตั้งใจของผู้อาวุโสในชุมชนคือ ต้องการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้เพื่อเป็นการบอกเล่าถ่ายทอดถึงประวัติอันยาวนานของชนชาติมอญให้ชนรุ่นหลังได้เข้าใจ รวมทั้งเป็นการเผยแพร่คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต และวัฒนธรรมให้เป็นวิทยาทานแก่คณาจารย์ นักศึกษา เยาวชน และบุคคลที่สนใจสืบต่อไป

จากการถอดบทเรียนเมื่อปีการศึกษา 2555 ดังนั้น เพื่อเป็นการต่อยอดโครงการดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น คณะนิเทศศาสตร์ได้ขยายความร่วมมือระหว่างกันแบบข้ามภาควิชาและข้ามคณะวิชา เพื่อระดมความคิดในการพัฒนาโครงการบริการวิชาการแก่สังคมตามความถนัดและทักษะของภาควิชาฯ และคณะวิชา อีกทั้ง ยังได้เปิดเวทีระดมความคิด กับผู้แทนชุมชนจากหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ และผู้แทนในระดับการบริหารจัดการท้องถิ่นของอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เพื่อร่วมกำหนดกิจกรรมบริการวิชาการเพื่อชุมชน ในปีการศึกษา 2556 ให้ตอบใจหทัยชุมชนและมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ด้วยการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์การเรียนรู้ร่วมกันตามบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยมีระยะเวลาเรียนรู้ร่วมกันอย่างน้อย 3 ปี สู่การผลักดันให้เกิดพิพิธภัณฑ์แห่งการเรียนรู้ที่หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ โดยใช้องค์ความรู้ทางนิเทศศาสตร์เป็นตัวขับเคลื่อนการรวมพลังเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนศาลาแดงเหนือ และเป็นกลุ่มพลังที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตามรอยเท้าบรรพบุรุษเพื่อความยั่งยืน รวมทั้ง ประสานงานเชื่อมต่อกับหน่วยงานภาครัฐ

ภาคเอกชน และภาคประชาชน ให้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้เกิดพิพิธภัณฑ์แห่งการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลของการระดมความคิดจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลายภาคส่วน คณะนิเทศศาสตร์จึงกำหนดจัดกิจกรรมบริการวิชาการ ประจำปีการศึกษา 2556 ภายใต้ชื่อ “มอญ ซ่อนภูมิ” ขึ้น เพื่อนำเสนอความงดงามและคุณค่าความเป็นชาวมอญในมิติภูมิต่างๆ เช่น ภูมิปัญญา ภูมิสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ ภูมิธรรม ภูมิคุ้มกัน และความภูมิใจ ผ่าน 5 พื้นที่สร้างสรรค์ คือ 1) พื้นที่วิถีชีวิต 2) พื้นที่ภูมิปัญญา 3) พื้นที่ศิลปวัฒนธรรม 4) พื้นที่การเรียนรู้ และ 5) พื้นที่สินค้าและผลิตภัณฑ์ ที่ร่วมสร้างโดยนักศึกษา คณาจารย์ และชุมชนหมู่บ้านศาลาแดงเหนือ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี